

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Eubica Turzová

Regionálny rozmer zahraničnej politiky Ukrajiny v období

1991-2010

Diplomová práca

Vedúca diplomovej práce: Mgr. Markéta Žídková, Ph.D., M.A.

Olomouc 2011

Prehlasujem, že som túto diplomovú prácu vypracovala samostatne na základe uvedených prameňov a literatúry.

V Olomouci dňa 11. apríla 2011

.....

Obsah

Úvod	3
1. Regionalizmus ako fenomén medzinárodných vzťahov	10
1.1. Teoretické vymedzenie regionalizmu.....	10
1.2. Vývojové etapy regionalizmu a jeho súčasný charakter	13
1.3. Regionalizmus a jeho vzťah k otázkam mieru a bezpečnosti.....	17
1.4. Regionalizmus a globalizácia	19
1.5. Od všeobecného ku konkrétnemu – Čiernomorský región	20
2. Regionalizmus v Čiernomorskom regióne	26
2.1. Počiatky čiernomorského regionalizmu - OČHS	26
2.2. Spoločenstvo nezávislých štátov – Rusko a jeho regionálne aktivity	30
2.3. GUAM a potreba vymedziť sa voči Rusku	34
2.4. Spoločenstvo demokratickej voľby – len ďalší GUAM?	39
2.5. Mimoregionálni aktéri iniciátormi regionálnych procesov	42
3. Ukrajina medzi Východom, Západom a sama sebou	47
3.1. Vývoj ukrajinského politického systému	47
3.2. Vnútorne faktory ovplyvňujúce politický vývoj	54
3.2.1. Postavenie oligarchov v ukrajinskom politickom systéme	54
3.2.2. Krymský polostrov a čiernomorská flotila	56
3.2.3. Energetické suroviny ako potenciálny prínos i riziko	58
3.3. Vonkajšie faktory determinujúce medzinárodné postavenie Ukrajiny	61
3.3.1. EÚ a politika „konštruktívnej nejednoznačnosti“	61
3.3.2. Rusko a jeho naviazanosť na Ukrajinu.....	67
3.3.3. NATO a entuziazmus s výhradou.....	71
4. Regionalizmus ako nástroj zahraničnej politiky Ukrajiny	76
4.1. Pozvoľný príchod ukrajinského regionalizmu - OČHS.....	77
4.2. Činorodé presadzovanie záujmov v regióne - GUAM.....	80
4.3. SDV – symbolický alebo reálny úspech?	83
4.4. Balansovanie Ukrajiny voči Rusku	85
4.5. Zbytočná snaha Ukrajiny v Čiernomorskom regióne?	89
Záver	91

<i>Abstrakt</i>	96
<i>Pramene a literatúra</i>	97

Úvod

Regionalizmus ako fenomén medzinárodných vzťahov nie je úplne novým javom. Prvé formy regionálnych integračných zoskupení sa postupne začali objavovať už od prvej polovice 20. storočia. Reflektovanie tohto rozmachu na teoretickej a analytickej úrovni ale začalo stúpať výrazne až so zmenami súvisiacimi s koncom studenej vojny. Najvýraznejšími zmenami (a často súčasne i podnetmi k regionalizmu) boli pretrvávajúce obavy o stabilitu medzinárodného systému, posilňovanie globalizácie a úspešný vývoj organizácií ako Európska únia (EÚ), Severoamerická zóna voľného obchodu (NAFTA) či Združenie štátov juhovýchodnej Ázie (ASEAN).

Čiernomorský región je typickým príkladom, kde rozpad Sovietskeho zväzu, nastupujúci vplyv globalizácie a túžba nasledovať vyspelý Západ predstavovali impulzy, ktoré viedli štáty k tomu, aby sa zoskupovali a boli tak lepšie schopné čeliť spoločným výzvam. Jednalo sa hlavne o obrovské problémy súvisiace s transformáciou bývalých centrálne riadených ekonomík, ďalej bezpečnostné otázky vyplývajúce zo separatizmu, ale súčasne i potrebu spolupracovať pri ťažbe a transporte nerastného bohatstva, ktorým tento región disponoval. Postupne sa tak začali množiť regionálne založené iniciatívy zamerané na riešenie komplexných, ale i viac špecifických záležitostí.

Koniec studenej vojny a rozpad Sovietskeho zväzu bol kľúčovým momentom i pre Ukrajinu. Tá v decembri roku 1991 získala nezávislosť a ocitla sa vo veľmi komplikovanej vnútornej i medzinárodnej pozícii. Dovtedajšia tesná previazanosť ekonomiky a vojensko-bezpečnostnej sféry s Ruskom, silná prítomnosť ruskej menšiny, problematický Krym so sídlom ruskej čiernomorskej flotily a separatistickými snahami boli len tými najvýraznejšími medzi ďalšími problémami, ktorým tento štát musel od začiatku čeliť. Čo sa týka medzinárodného postavenia, tak Ukrajina očakávala, že bude pre svoje okolie i svetové veľmoci dostatočne významným partnerom na to, aby mohla nadväzovať tesnejšiu spoluprácu. To sa však nestalo, či už z dôvodu, že sa títo aktéri v hektickej dobe po páde komunizmu zamieravali na iné oblasti, alebo že vnímali Ukrajinu stále v sfére vplyvu Ruska, alebo že jednoducho to pre nich bol príliš komplikovaný a veľký štát, aby sa tam chceli a mohli angažovať.

Ktorým smerom sa vydať, a ako zvolený cieľ dosiahnuť bol (a ostáva) zásadný a základný problém ukrajinskej politiky a jej najvyšších predstaviteľov. Prvú časť problému – kam sa vydať – Ukrajina riešila hneď od zisku nezávislosti, pričom oficiálnym stanoviskom zahraničnej politiky sa stalo smerovanie na Západ s cieľom stať sa súčasťou euroatlantického spoločenstva. To, že sila deklarácií a vyhlásení pre napredovanie integrácie nestačí, ale že tieto musia mať predovšetkým základ v domácich reformách sa ukázalo počas funkčných období prezidentov Leonida Kravčuka i Leonida Kučmu. Rovnako sa ukázalo, že nestačila ani Oranžová revolúcia. Dnes, počas prezidentstva Viktora Janukovyča je smer nejasný. Je ale zrejmé, že od zisku nezávislosti Ukrajina a jej zahraničnopolitická orientácia reflektovali zmeny na domácej politickej scéne. Pôsobenie externých aktérov malo takisto svoj dopad, avšak ten obvykle len reagoval na dané situácie, nevytváral ich a nepredchádzal im.

Ako do tohto rámca zapadá pôsobenie Ukrajiny v Čiernomorskom regióne a v tam vzniknutých regionálnych zoskupeniach je predmetom tejto diplomovej práce. Nasledujúca analýza pritom spočíva na dvoch navzájom súvisiacich úrovniach – prvou je Čiernomorský región so svojimi regionálnymi organizáciami; a druhou je Ukrajina pôsobiaca v týchto organizáciách. Hlavným cieľom a náplňou práce tak je skúmať možnosti štátu, a v prípade Ukrajiny i potenciálneho regionálneho lídra, pri využívaní aktivít na regionálnej úrovni. Práca na príklade Ukrajiny overuje hypotézu:

Výsledky aktivít na regionálnej úrovni sú priamo závislé na vnútornej politike štátu a bez jej stability nebude regionalizmus úspešným nástrojom zahraničnej politiky.

Jednotlivé kapitoly a podkapitoly následne budú detailnejšie odpovedať na otázky rozvíjajúce túto hypotézu:

1. Čo je to regionalizmus a aké prínosy môže mať pre štát v systéme medzinárodných vzťahov?
2. Aké boli východiská Čiernomorského regiónu pre uplatnenie regionalizmu a akú úlohu tu majú mimoregionálni aktéri?
3. Ktoré boli základné faktory ovplyvňujúce ukrajinskú zahraničnú politiku a aká je v prípade Ukrajiny súvzťažnosť domácej a zahraničnej politiky?
4. Aké boli ciele a spôsoby Ukrajiny v angažovaní sa v Čiernomorskom regióne? Dosiahli tieto aktivity požadované výsledky?

Diplomová práca vychádza z teoreticko-analytického prístupu, pričom na overenie stanovenej hypotézy sa javí ako najvhodnejšia metóda prípadovej štúdie, ktorá sa spája s konkrétnym štátom či lokalitou a taktiež je časovo vymedzená. Prípadová štúdia je detailnou analýzou prípadu, ktorý bol zvolený ako objekt výskumu, pričom cieľom je poskytnúť hlboké porozumenie alebo príčinné vysvetlenie vybraného javu. Musí tak zohľadniť celkový kontext a poskytnúť komplexný obraz, k čomu slúži zahrnutie čo najväčšieho počtu premenných.

Práca analyzuje Čiernomorský región z pohľadu tam existujúcich regionálnych organizácií a následne skúma regionálne pôsobenie Ukrajiny v období rokov 1991-2010. Pre získanie celkového obrazu o fungovaní ukrajinského regionalizmu bolo potrebné zohľadniť ako kľúčové aspekty jej vnútornej a zahraničnej politiky, tak i zasahovanie mimoregionálnych aktérov. Zhodnotenie pôsobenia Ukrajiny na regionálnej úrovni je tak syntézou reflektujúcou spolupôsobenie všetkých spomenutých faktorov. Analýza sa s ohľadom na povahu témy opiera hlavne o štúdium sekundárnej odbornej literatúry, ďalej o odborné štúdie a články.

Výskum regionalizmu ako fenoménu medzinárodných vzťahov už v súčasnosti možno považovať za dostatočne rozsiahly a kvalitný, hoci sa jedná ešte stále o relatívne novú oblasť teoretických analýz. Z toho vyplýva i značná nejednotnosť a nestálosť vo výklade jeho príčin, konkrétneho obsahu i dosahu na širšie medzinárodné okolie. Menšia pozornosť je však už venovaná výskumu pôsobenia jedného konkrétneho štátu v systéme, ktorý vytvára každý jeden región a tomu, aké faktory do tohto pôsobenia vstupujú. Ukrajina sa preto javí ako vhodný predmet na takéto skúmanie, keďže Čiernomorský región poskytoval dostatočný priestor pre vznik rôznorodých organizácií, a keďže Ukrajina v tomto regióne mohla tento priestor využiť pre riešenie svojich vnútorných i zahranično-politických problémov. Navyše, samotný Čiernomorský región i Ukrajina vzhľadom k ich geopolitickému významu, stúpajúcemu hlavne v súvislosti s dôležitosťou energetickej bezpečnosti, patria k predmetom výskumu, ktoré budia stále väčší záujem a pozornosť.

Z českého odborného prostredia sa výskumom regionalizmu zaoberajú hlavne profesorka Vysoké školy ekonomickej v Prahe Eva Cihelková, a Šárka Waisová z katedry politológie a medzinárodných vzťahov Západočeskej univerzity v Plzni. Publikácie *Nový regionalismus – teorie a případová studie*; resp. *Regionální integrační procesy* sa tak obe stali svojím rozsiahlym teoretickým záberom i aplikáciou na súčasný

stav veľmi prínosnými zdrojmi informácií v prvej kapitole. Z medzinárodného výskumu patria medzi najvýznamnejších využitých analytikov pri prvej teoretickej kapitole Björn Hettne, Helge Hveem a Fredrik Söderbaum. B. Hettne a F. Söderbaum (obaja profesori univerzity v švédskom Göteborgu) v tandeme i samostatne skúmali regionalizmus, jeho variácie (či už v Európe, Afrike alebo Ázii) a pokúsili sa vlastnými definíciami vymedziť základné pojmy a obsah regionalizmu. Regionalizmus nie je síce hlavným predmetom výskumu nórskeho profesora H. Hveema, avšak jeho články zaoberajúce sa touto oblasťou taktiež poskytli dôležité poznatky k výskumu regionalizmu.

Čiernomorský región ako celok sa dostal do stredobodu vedeckého záujmu až po skončení studenej vojny, a rozsah výskumu zodpovedá tomuto faktu. Jeho analýzou sa zaoberajú hlavne tamojší vedci, pričom však zahraničný záujem postupne stúpa. Pre túto prácu bola výborným zdrojom informácií iniciatíva s názvom Čiernomorská komisia a analýzy ňou vypracované v rôznych politicko-spoločenských oblastiach, napr. *Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion*, *A 2020 Vision for the Black Sea Region* alebo *Security in the Black Sea Region*. Medzinárodné centrum čiernomorských štúdií je ďalším regionálnym think-tankom, z ktorého výskumov a štúdií táto práca čerpala, avšak s vedomím, že sa jedná o priamu súčasť Organizácie čiernomorskej hospodárskej spolupráce. Analýzy tohto think-tanku jednako ostávajú veľmi prínosným zdrojom v analýze špecifických záležitostí tohto regiónu, akými sú vzájomné vzťahy štátov a pôsobenie externých aktérov (primárne spolupráca s EÚ a NATO). Z formálneho hľadiska menej vedecký, ale o to viac zaujímavý vhl'ad poskytol záznam okrúhleho stola konaného v Odese v roku 2006 pod názvom *The Black Sea between the EU and Russia*. Politici a odborníci regiónu i štátov EÚ diskutovali nad otázkami bezpečnosti, energií i stavu demokracie a táto debata bola prínosná hlavne v pochopení historických súvislostí so súčasnými problémami regiónu.

Ukrajina ako predmet vedeckého bádania rozhodne nepatrí k opomínaným štátom, čo vyplýva nielen z jej veľkosti či počtu obyvateľov, ale hlavne z jej geopoliticky významnej polohy medzi Východom a Západom, a s tým súvisiacim stretávaním sa niekedy protichodných záujmov rôznych aktérov. Pre detailný náhľad do politického systému Ukrajiny a jej celkového kľukatého vývoja od zisku nezávislosti boli kľúčové tri monografie, a to *The Ukrainians, Unexpected Nation*; *The History of Ukraine*; a *Ukraine: Birth of a Modern Nation*. Autorom prvej je britský historik a politológ Andrew Wilson špecializujúci sa na východnú Európu a osobitne na

Ukrajinu. Autorom druhej publikácie je americký profesor Paul Kubicek, ktorý priamo na Ukrajine aj pôsobil. Posledná monografia bola napísaná Serhy Yekelchikom – ukrajinsko-kanadským vedcom, ktorý sa zaoberá hlavne ruskými a ukrajinskými dejinami. Súhrnne, štúdium týchto troch monografií poskytlo pevný základ o politike, ekonomike, spoločnosti a zahraničných vzťahoch Ukrajiny.

Pri špecifickejších záležitostiach, ktorým sú venované jednotlivé podkapitoly boli základom častejšie odborné články ako ucelené monografie. Konkrétne napr. v prípade analýzy oligarchov to bol text od Inny Melnykovskej a Rainera Schwieckerta s názvom *Bottom-Up or Top-Down – What Drives the Convergence of Ukraine's Institutions towards European Standards*. Tento článok obsahuje detailnú definíciu oligarchických klanov, rozoberá podrobne ich vzťahy s politikou, a snaží sa poskytnúť aj iný zaujímavý uhol pohľadu na tieto kruhy – ich potenciálne pôsobenie v zblížovaní sa Ukrajiny s EÚ.

Oblasť energetiky je jednou z najzásadnejších, ktorú možno nájsť ako ovplyvňuje súčasne vnútorné i vonkajšie vzťahy Ukrajiny. Celosvetový nárast významu ropy a zemného plynu sa tak odráža i na bohatom výskume Ukrajiny práve v súvislosti s tranzitom energií. Roland Götz v texte s názvom *Ukraine and Belarus: Their Energy Dependence on Russia and their Roles as Transit Countries* poukázal na fakt, že Západ často len jednostranne vníma tieto komplikované záležitosti a poskytol pritom menej politicky a viac ekonomicky založené vysvetlenie opakujúcich sa energetických kríz. Z českého prostredia bola veľmi prínosná kapitola z knihy *Energie pro Evropu*, ktorá má názov *Rusko-ukrajinské střety v energetické sféře* a jej autorom je odborník na Rusko Bohuslav Litera. B. Litera zas kladie dôraz na historické príčiny vzťahu Ruska a Ukrajiny, ktoré majú podľa neho zásadný podiel na súčasnom stave v energetickej oblasti medzi týmito dvoma štátmi.

Pri skúmaní zahraničnej politiky Ukrajiny, či už vo vzťahu k EÚ, NATO, Rusku alebo samotným organizáciám Čiernomorského regiónu bolo využitých množstvo článkov a príslušných kapitol z kníh či dokumentov. Medzi najzásadnejšie čo sa týka vystihnúť komplexnosti ukrajinskej zahraničnej politiky je však možné radiť nasledujúce texty. V prvom rade sa jedná o dve kapitoly z knihy pod názvom *Ambivalent Neighbors*, ktorú editoval Anatol Lieven a Dmitri Trenin – prvou je kapitola *Ukraine, Europe, and Russia: Exclusion or Dependence?* od Alexandra J. Motyla; a druhou *The Dual Enlargements and Ukraine* od Jamesa Sherra. Obe dokázali

vystihnúť práve onú charakteristickú komplexnosť vzťahov medzi Ukrajinou, Ruskom, EÚ a NATO, a to nielen cez vzťahy Ukrajiny a spomenutých aktérov, ale práve cez vzťahy medzi tými ostatnými aktérmi navzájom. V rovnakom zmysle bol prínosný i článok od Stephena F. Larrabeeho (odborníka na vzťahy NATO a východnej Európy), ktorý má názov *Ukraine and the West*, kde sa zaoberá situáciou Ukrajiny po Oranžovej revolúcii a hodnotením domácich, regionálnych i medzinárodných faktorov. Pre samotný regionalizmus v ukrajinskej zahraničnej politike bola najdôležitejšia monografia Romana Wolczuka *Ukraine's Foreign and Security Policy 1991-2000*. Hoci táto publikácia vyšla v roku 2003 a zaoberá sa obdobím len do roku 2000, tak z teoretického hľadiska ako i z hľadiska konkrétnych regionálnych aktivít Ukrajiny sa jedná o zásadný zdroj poznatkov.

Diplomová práca je rozdelená do štyroch hlavných kapitol, ktoré sa ešte všetky delia na kratšie podkapitoly. Cieľom prvých troch kapitol je vytvorenie kompletného rámca, v ktorom následne môže byť skúmaný základný cieľ práce – regionalizmus ako nástroj zahraničnej politiky Ukrajiny. Prvá kapitola je teoretickým úvodom do oblasti výskumu regionalizmu. Zaoberá sa vymedzením základných pojmov súvisiacich s regionalizmom, ďalej jeho vývojom, pričom je dôraz kladený hlavne na tzv. nový regionalizmus, ktorý sa vzťahuje i k skúmanému Čiernomorskému regiónu. Prvá kapitola ďalej obsahuje podkapitoly venované najviac diskutovaným aspektom regionalizmu, a to jeho vzťahom ku globalizácii a otázkam bezpečnosti. Po úvodnej teórii nasleduje prechod priamo k Čiernomorskému regiónu a jeho charakteristike, hlavným problémom a výzvam do budúca.

Druhá kapitola ostáva na úrovni Čiernomorského regiónu, avšak tu sa skúmajú už konkrétne regionálne organizácie. Zámerom bolo u každej z nich uviesť základné príčiny vzniku, vývoj, zhodnotiť ich pôsobenie a v rámci toho hľadať zásadné faktory, ktoré tu pôsobili. Čiernomorský región je na rôzne formy regionálnej spolupráce skutočne bohatý, avšak táto práca s ohľadom na svoj cieľ i rozsah analyzuje len tie najvýznamnejšie, resp. tie, ktoré sa vzťahujú k Ukrajine – Organizácia čiernomorskej hospodárskej spolupráce, GUAM, Spoločenstvo demokratickej voľby, Spoločenstvo nezávislých štátov a s ním súvisiaci Jednotný hospodárky priestor a Organizácia zmluvy o kolektívnej bezpečnosti.

Tretia kapitola sa dostáva už priamo k úrovni Ukrajiny. Zatiaľ však nie k ukrajinskému regionalizmu, ale k sféram, ktoré sa ho dotýkajú zvnútra – politický vývoj

Ukrajiny, a zvonku - zahraničné vzťahy. Časť kapitoly, ktorá je venovaná vnútornému vývoju ďalej rozoberá v podkapitolách vybrané zásadné aspekty, ktoré mohli mať vplyv na zahranično-politickú orientáciu štátu. Konkrétne sa jedná o oblasť energetiky, postavenia oligarchov v politickom systéme a o Krym, resp. ruskú menšinu. Z externých aktérov, ktorí sú v práci analyzovaní boli opäť zvolení tí so zásadným vplyvom na Ukrajinu či na celý región – EÚ, NATO a Rusko. Nepochybne v tejto súvislosti majú svoj význam aj organizácie typu OBSE či Rady Európy, avšak tieto nemajú tak hlboký a intenzívny dopad ako tie zvolené.

Posledná štvrtá kapitola v súvislosti a nadväznosti na všetky tri predchádzajúce skúma Ukrajinu ako potenciálneho regionálneho lídra. Jej podkapitoly tematicky zodpovedajú kapitole druhej, avšak hľadajú na jednotlivé regionálne iniciatívy ukrajinským pohľadom, a analyzujú ich vývoj práve v súvislosti s vývojom Ukrajiny.

Diplomová práca *Regionálny rozmer zahraničnej politiky Ukrajiny v období 1991-2010* mala za cieľ v čo možno najvhodnejšom pomere skúmať jednotlivé faktory vstupujúce do tak zložitej oblasti ako je zahraničná politika štátu a jej regionálny rozmer. Prepojením fungovania jednotlivých organizácií s vnútornou politikou a vplyvom externých aktérov bol vytvorený rámec, v ktorom sa regionálne pôsobenie Ukrajiny – jeho prínosy či zlyhania dajú komplexne pochopiť a vysvetliť. Je ale samozrejmé, že vždy sa dá ísť vo výskume „hlbšie“ (vo význame dôkladnejšieho zaoberania sa vnútornými záležitosťami, ako napr. stranický systém, pomyselné rozdelenie Ukrajiny na východ a západ, či väčší dôraz na ekonomiku) a „širšie“ (zahrnutím viacerých aktérov medzinárodného systému). Tieto oblasti tak ostávajú vo vzťahu k ukrajinskému regionalizmu predmetom k ďalšiemu výskumu. Väčšou výzvou však ostáva skúmanie jednotlivých štátov a ich regionálneho pôsobenia, keďže doteraz sa častejšie výskum zaoberal konkrétnymi organizáciami, resp. regiónmi.

Vedúcej diplomovej práce Markéte Žídkovej ďakujem za pozitívny prístup počas celého vedenia práce a za množstvo cenných rád a pripomienok.

1. Regionalizmus ako fenomén medzinárodných vzťahov

„Hovoriť o regionalizme znamená vkročiť do zóny mnohoznačnosti.“¹

1.1. Teoretické vymedzenie regionalizmu

Súčasný svet je možné označiť ako svet regionalizovaný. Či už budeme hovoriť o Európskej únii, organizáciách typu NAFTA, APEC, MERCOSUR – globálnu politickú ekonomiku často už vnímame práve v súvislosti s rôznymi regiónmi a organizáciami v nich pôsobiacimi. Od 90. rokov tak regionalizmus čoraz viac púta pozornosť a záujem zo strany akademickej komunity, či už v oblastiach ekonómie, geografie, medzinárodných vzťahov, medzinárodnej politickej ekonómie, alebo v oblasti kultúry a identity.²

Štáty vytvárajú organizácie, iniciatívy, či rôzne formalizované skupiny so zámerom dosiahnuť určité ciele, a tak je to i v prípade regionálnych organizácií. Ciele sa však líšia, a to v závislosti od charakteru konkrétneho regiónu, tamojších štátov, ich potrieb resp. problémov. Tieto faktory ovplyvňujú i samotné dosahovanie cieľov. Nasledujúci text kapitoly najskôr vymedzí základné pojmy viažuce sa k regionalizmu – samotný regionalizmus, ďalej regionalizáciu, a región, potom sa bude venovať vzťahu regionalizmu k otázkam bezpečnosti, a ku globalizácii. Záver prvej kapitoly tvorí prechod od teoretickej časti k Čiernomorskému regiónu, ako rámcu pre výskum ukrajinského regionalizmu.

Podobne ako je to i v prípade iných humanitných vied, resp. i konkrétne pri výskume medzinárodných vzťahov, tak jednotliví analytici kladú pri vymedzovaní regionalizmu dôraz na iné aspekty, z čoho následne vyplývajú i rôznorodé definície. Je totiž zrejmé, že jednotlivé definície sa budú líšiť v závislosti od toho, či sú vymedzovacie kritériá geografické, geopolitické, ekonomické, kultúrne, náboženské alebo iné. Z tohto množstva relevantných kritérií je možné usúdiť, že tzv. protoregióny – regionálne uskupenia určené jediným faktorom - sú v skutočnosti len veľmi zriedkavé.³ Dôležité je takisto pri teoretickom vymedzení skúmať, aké motívy sú

¹ ECOBESCU, Nicolae: *New Developments of Regionalism: Appropriateness of Setting-up of an Institutional Framework for its Study*. In: *Regionalism – Concepts and Approaches at the Turn of the Century*. Bucharest 1995, s. 30.

² SPINDLER, Manuela: *New Regionalism and the Construction of Global Order*. CSGR Working Paper No. 93/2, Coventry 2002, s. 3, http://wrap.warwick.ac.uk/2025/1/WRAP_Spindler_wp9302.pdf (2. 9. 2010)

³ Niektorí autori uvádzajú, že dokonca žiadne vopred dané a prirodzené regióny neexistujú. Podľa nich sú totiž vytvárané a pretvárané v procese globálnej transformácie. HETTNE, Björn – SÖDERBAUM,

v pozadí regionalizmu, pričom môže ísť o motívy národné, ale i externé. Používanie termínu „región“ v súvislosti s tak rôznorodými zoskupeniami ako je britský Commonwealth, NATO, Spoločenstvo nezávislých štátov, Liga arabských štátov či OBSE rovnako komplikuje snahy pri stanovovaní deliacich línií, v tom, čo regionalizmus je a aký je jeho charakter.⁴

Úlohou nasledujúceho textu bude vymedziť prostredníctvom konfrontácie teórií viacerých autorov základné pojmy vzťahujúce sa k regionalizmu – región, regionalizmus a regionalizáciu. Stanovenie toho, čo je región a čím je definovaný je dôležité v súvislosti s poslednou časťou tejto kapitoly, ktorá je venovaná Čiernomorskému regiónu, keďže práve tento región z pohľadu teoretikov predstavuje pomerne kontroverznú tému. Regionalizmus a regionalizácia budú následne špecifikované, a to hlavne v súvislosti s tým, že sa často vzájomne zamieňajú. Pri ich používaní je treba mať jasno v tom, ktorý pojem máme práve na mysli a čo pod ním rozumieme.

Región je základným konceptom, ku ktorému sa regionalizmus i regionalizácia vzťahujú a vychádzajú z neho. Región ako termín však môže byť používaný na rôznych úrovniach. Ole Wæver a Wiberg Håkan, obaja významní teoretici v oblasti medzinárodných vzťahov, regióny v rámci štátu označujú ako „mikroregióny“. „Región“ ako taký je potom v ich ponímaní oblasť zložená z jednotlivých štátov.⁵ Eva Cihelková tiež rozlišuje tieto dve základné úrovne, avšak hovorí stále o „regióne“ a mení len obsah. Región na medzinárodnej úrovni je podľa nej priestorovou štruktúrou so špecifickými rysmi (politickými, ekonomickými, sociálnymi a pod.) rozkladajúcou sa na území viacerých štátov, napr. región ázijsko-tichomorský alebo región subsaharská Afrika. Na národnej úrovni je región potom administratívnu či geopolitickou oblasťou v rámci jedného štátu, napr. Jihočeský kraj alebo Kraj Vysočina.⁶

Vo všeobecnosti je za región považovaný istý počet štátov s geografickým vzťahom a istým stupňom vzájomnej interdependencie. Dnes už však nie je možné

Fredrik: *Theorising the Rise of Regionness*. In: BRESLIN, Shaun – HUGHES, Christopher W. - PHILLIPS, Nicola - ROSAMOND, Ben (eds.): *New Regionalism in the Global Political Economy: Theories and Cases*. London 2002, s. 39, <http://smp.fsv.cuni.cz/Hettne.pdf> (2. 9. 2010)

⁴ ECOBESCU, N.: c. d., s. 31-32.

⁵ WÆVER, Ole – HÅKAN, Wiberg: *Baltic Sea/Black Sea. Regionalization on the Fringes of the „New Europe“*. In: *Regionalism – Concepts and Approaches at the Turn of the Century*. Bucharest 1995, s. 203.

⁶ CIHELKOVÁ, Eva: *Nový regionalizmus – teoretické prístupy a vymezení*. In: CIHELKOVÁ, Eva a kol.: *Nový regionalizmus, Teorie a případová studie (Evropská unie)*. Praha 2007, s. 15.

vnímať región len ako akýsi zhuk štátov. Totiž, „v závislosti od toho, ako je región definovaný, regionálne hranice môžu ísť skrz územie štátu, a tak posunúť niektorú časť do vzniknutého regiónu, a inú mimo neho“, čím sa štátne hranice nemusia následne zhodovať s tými regionálnymi.⁷ V súvislosti s tým E. Cihelková tvrdí, že hoci priestorová dimenzia regiónov je nepopierateľná, tak tento koncept nie je možné vnímať čisto len v geografickom zmysle slova.⁸

Regionalizmus vyplýva z existencie regiónov, resp. je vysvetľovaný v nadväznosti k nim. Opäť jednotliví autori zvyrazňujú rôzne aspekty, avšak spoločné majú, že hovoria o prítomnosti vedomej aktivity v rámci regiónu s cieľom jeho pretvorenia. Rudi Guraziu vníma regionalizmus ako štátom či štátmi vedený projekt uskutočňovaný s cieľom utvorenia istého regionálneho priestoru na základe daných ekonomických a politických línií. Hovoríme teda o reorganizácii daných geoekonomických priestorov. Avšak, projekt podľa neho nemusí byť nevyhnutne vedený len štátmi, existujú aj aktéri ako mimovládne organizácie alebo rôzne zamerané spoločnosti.⁹ F. Söderbaum regionalizmus stručne označuje „ako formálne regionálne integračné projekty“.¹⁰

Helge Hveem za regionalizmus považuje súbor ideí, ktoré daný geografický alebo sociálny priestor vnímajú ako regionálny projekt, resp. je to podľa neho prítomnosť vedomého konštruovania identity reprezentujúcej istý región. Obvykle sa tento proces spája s politickým programom či stratégiou a vedie k vytváraniu inštitúcií.¹¹ Manuela Spindler na základe analýzy viacerých pohľadov regionalizmus na viac všeobecnej úrovni opisuje ako spôsob vnímania, ktoré má vo svojom jadre ideu sveta ako regionalizovaného priestoru. Ako také je toto vnímanie jedným z mnohých možných konceptov svetového usporiadania.¹²

⁷ HETTNE, B. – SÖDERBAUM, F.: c. d., s. 38.

⁸ CIHELKOVÁ, E.: c. d., s. 5.

⁹ GURAZIU, Rudi: *Is Regionalism a Stumbling Block or a Stepping Stone in the Process of Globalization?* Middlesex University 2008, s. 3, <http://www.atlantic-community.org/app/webroot/files/articlepdf/Regionalism%20-%20a%20stepping%20stone%20or%20a%20stumbling%20block%20in%20the%20process%20of%20globalisation.pdf> (5. 9. 2010)

¹⁰ SÖDERBAUM, Fredrik: *Fredrik Söderbaum on the Waning State, Conceptualizing the Region and Europe as a Global Actor*. Theory Talks, Theory Talk #19, 1 October 2008, para. 4, <http://www.theory-talks.org/2008/10/theory-talk-19.html> (2.9. 2010)

¹¹ HVEEM, Helge: *Explaining the Regional Phenomenon in an Era of Globalization*. In: STUBBS, Richard – UNDERHILL, Geoffrey R. D. (eds.): *Political Economy and the Changing Global Order*. Toronto 2005, s. 296, <http://people.cas.sc.edu/coate/Readings/hveem.pdf> (5. 9. 2010)

¹² SPINDLER, M.: c. d., s. 8.

Regionalizácia taktiež ako i regionalizmus stavia na existencii regiónov. Základný rozdiel medzi nimi spočíva tom, že regionalizmus je vedomý, zatiaľ čo regionalizácia viac spontánny a samovoľný proces. Podľa F. Söderbauma regionalizáciou sú ekonomické, sociálne, kultúrne a politické procesy na regionálnej úrovni. Vzťah k regionalizmu nevníma ako nevyhnutne spojený, ale tieto dva procesy sa často vzájomne ovplyvňujú, pričom regionalizmus môže rovnako predchádzať ako i nasledovať za regionalizáciou.¹³ Podľa Anastassie Obydenkovej sú v teoretickej rovine tieto dva koncepty vlastne protichodné, keďže regionalizmus prináša integráciu, čiže unifikáciu na základe právnych, politických a ekonomických línií, a regionalizácia prináša ideu diverzifikácie regiónov ako aktérov. Následne však dodáva, že v praxi existuje veľká miera koherencie a kompatibility medzi týmito dvoma procesmi.¹⁴ Ucelenú definíciu poskytol H. Hveem, ktorý regionalizáciu vníma ako spontánne ekonomické procesy, ktoré v rámci špecifickej geografickej oblasti vedú k zvyšovaniu vzájomnej závislosti a rozvoju ekonomických vzťahov daných práve regiónom.¹⁵

Následujúci text bude z týchto teoretických vymedzení vychádzať a konkrétne bude aj konfrontovať jednotlivé definičné znaky priamo s Čiernomorským regiónom a charakterom tamojšieho regionalizmu. Regionalizácia ako taká je tiež súčasťou regionálnych procesov v tomto regióne, ale keďže primárne sa diplomová práca venuje aktívnemu pôsobeniu štátov (a nie spontánnym procesom), tak ďalej sa už koncept regionalizácie nevyužíva.

1.2. Vývojové etapy regionalizmu a jeho súčasný charakter

Rozlišujeme dve základné generácie regionalizmu, a to regionalizmus starý a nový. O *starom regionalizme* hovoríme v období od druhej polovice 40. rokov do prelomu 60. a 70. rokov 20. storočia.¹⁶ Tento typ regionalizmu je ešte možné považovať skôr za statický jav, kde štáty boli hlavnými aktérmi medzinárodných vzťahov, a je charakteristický protekcionizmom.¹⁷ E. Cihelková starý regionalizmus ešte ďalej člení

¹³ SÖDERBAUM, F.: c. d., para. 21.

¹⁴ OBYDENKOVA, Anastassia: *New Regionalism and Regional Integration: the Role of National Institutions*. Cambridge Review of International Affairs, 19, 2005, č. 4, s. 597.

¹⁵ HVEEM, Helge: *Explaining the Regional Phenomenon in an Era of Globalization*. In: STUBBS, Richard – UNDERHILL, Geoffrey, R. D. (eds.): *Political Economy and the Changing Global Order*. Oxford 2000. Citované podľa SPINDLER, M.: c. d., s. 6.

¹⁶ GURAZIU, R.: c. d., s. 4.

¹⁷ SPINDLER, M.: c. d., s. 3.

na dve etapy, pričom jej časové vymedzenie presahuje vyššie spomenutú definíciu. Prvou je tzv. zlovoľný regionalizmus, ktorý siaha do obdobia 30. a 40. rokov. Táto etapa je výsledkom hlavne pokusov Nemecka a Japonska stať sa regionálnymi mocnosťami v Európe a ázijskom Tichomorí. Druhá, tzv. etapa hegemonického regionalizmu sa vzťahuje k 50. až 80. rokom. Spája sa s obdobím studenej vojny a paradoxne aj s relatívnou stabilitou svetového ekonomického prostredia, ktorému dominovali USA.¹⁸

Starý aj nový regionalizmus je ale nutné vnímať v historickom kontexte ich vzniku a ten nový je potrebné vidieť v súvislosti so štrukturálnou zmenou celosvetového poriadku, ktorý podľa B. Hettneho F. Söderbauma zahŕňa pohyb od bipolarity k multipolarite alebo tripolarite s novou deľbou moci a práce; relatívny úpadok hegemonie USA v kombinácii s viac permisívnym postojom USA voči regionalizmu; eróziu Vestfálskeho systému národných štátov a nárast interdependencie a globalizácie; a zmenené postoje k neo-liberálnemu ekonomickému rozvoju a politickému systému v rozvojovom aj post-komunistickom svete.¹⁹

Základné znaky *nového regionalizmu* vyčerpávajúco definoval Charalambos Tsardanidis. Ako prvý znak uvádza tzv. mega-regionalizmus, čo znamená extrémne široké množstvo štátov nachádzajúcich sa v týchto uskuteneniach, pričom tieto sa v predchádzajúcich obdobiach v podobných iniciatívach vôbec nemuseli angažovať. Typickým znakom nového regionalizmu je i veľmi široké rozpätie, čo sa týka úrovne inštitucionalizácie. Ďalej nový regionalizmus v porovnaní so starým nadobudol multidimenzionálny charakter, tzn. že hranica medzi politickým a ekonomickým regionalizmom sa určuje len veľmi ťažko, a navyše tieto aktivity vychádzajú častejšie ako predtým zospodu resp. zvnútra a aktérmi nie sú už len štáty, ale aj rôzne inštitúcie, obchodné elity či nové hnutia. Na rozdiel od regionálnych uskutenení starého typu, tie nové sú typické presahovaním členstiev štátov medzi viacerými organizáciami a ako dôsledok sa tak objavujú nové formy mnoho-vrstevnatých intra-regionálnych vzťahov.²⁰

V súvislosti s novým regionalizmom vznikol aj tzv. prístup nového regionalizmu (v orig. *new regionalism approach*), ktorý vyjadruje snahu pochopiť regionálne fenomény v kontexte ekonomickej globalizácie. Kládne viac dôraz na systematické

¹⁸ CIHELKOVÁ, E.: c. d., s. 16.

¹⁹ HETTNE, B. – SÖDERBAUM, F.: c. d., s. 33.

²⁰ TSARDANIDIS, Charalambos: *The BSEC: From New Regionalism to Inter-Regionalism?* Agora Without Frontiers, 10, 2005, č. 4, s. 363-364, <http://www.idec.gr/iier/new/tomos10/TSARDANIDIS.pdf> (2. 9. 2010)

faktory ako na intra-regionálne faktory či interdependenciu. Prístup ako taký bol prvý krát použitý v polovici 90. rokov vo výskumnom projekte v rámci UNU-WIDER, ktorého autorom bol B. Hettne.²¹ Procesy nového regionalizmu ale nemusia nevyhnutne vytlačiť ten starý. Fakt, že jeden je *nový* a druhý *starý* totiž neznamená, že sú chronologicky nezlučiteľné. Tieto koncepty sa líšia v ponímaní toho, čo je región - v starom regionalizme región vymedzujú administratívne a geografické hranice, ktoré následne určujú arénu pre aktivity zúčastnených aktérov a naopak, nový regionalizmus eliminuje hranice v komunikácii a zaoberá sa riešením problémov bez ohľadu na hranice²², tým ale nie je daná ich nezlučiteľnosť. Už zo samotnej charakteristiky nového regionalizmu totiž vyplýva práve rozmanitosť regionálnych iniciatív, čo sa týka inštitucionalizácie či geografie.

Je pravdepodobné, že aj v blízkej budúcnosti bude význam procesov na regionálnej úrovni naďalej stúpať. Napriek tomu sa ale v súčasnosti nedá predpokladať, že by svet prestal fungovať na ostatných úrovniach. Dnes často spochybňovaný význam národných štátov sa nestratí úplne, ale menia sa ich funkcie.²³ N. Ecobescu k tomu dodáva, že sú to ešte stále štáty, ktoré sú hlavným základom regionálnych uskupení, a že k rozmachu regionalizmu nedochádza v dôsledku narušania suverenity, ale zmenou medzištátneho konfliktu. Spolupráca na regionálnej úrovni podľa neho vychádza zo vzájomnej interdependencie a potreby vytvárať spoločné rámce pre predchádzanie prípadným nepriaznivým zmenám okolitého prostredia.²⁴

Model nového regionalizmu sa postupne javil ako úspech nielen v Európe, ale naozaj v celom svete. Hoci je nový regionalizmus záležitosťou približne posledných dvoch desaťročí, tak regionálna integrácia sa presadzovala aj na ďalších kontinentoch vytváraním nových organizácií či prispôsobovaním už existujúcich. Ako príklady nového regionalizmu môžu byť uvedené zoskupenia ECOWAS, COMESA, SADC na africkom kontinente; ASEAN, SAARC na ázijskom kontinente; MERCOSUR, CAN, a CARICOM v Latinskej Amerike a Karibiku.²⁵

²¹ SÖDERBAUM, F.: c. d., para. 13-14.

²² OBYDENKOVA, A.: c. d., s. 595.

²³ HETTNE, B. – SÖDERBAUM, F.: c. d., s. 45.

²⁴ ECOBESCU, N.: c. d., s. 34.

²⁵ VAN LANGENHOVE, Luk: *Regionalism as a Political Vision – Possibilities and Limits of the Global Approach to the Issues of Regional Integration*. In: *Nový regionalizmus ve světě a v Evropě/New Regionalism from a Global and European Perspective*. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Praha 2005, s. 21.

Regionálne uskupenia vznikajúce v období nového regionalizmu nie sú už len medzištátne organizácie, ale zahŕňajú aj množstvo rôznych mimoštátnych aktérov. Táto pluralita má za následok komplikácie pri snahách kategorizovať tieto uskupenia. B. Hettne a F. Söderbaum sa o to pokúsili, a to zohľadnením charakteristík unidimenzionalita vs. multidimenzionalita a organizácia vs. voľne štrukturovaná sieť. Vznikla tak nasledujúca typológia mechanizmov regionálnej spolupráce.

Tab. 1: Typológia mechanizmov regionálnej spolupráce

	Organizácia	Sieť
Unidimenzionalita	sektorálne organizácie	výskumné siete
	bezpečnostné organizácie	súkromno-verejné združenia
	systémy ekonomickej integrácie	siete občianskej spoločnosti
	regionálne rozvojové banky	
Multidimenzionalita	organizácie komplexných cieľov	trojuholníky rastu
	organizácie spoločného poriečia	cezhraničné-mikroregionálne organizácie
	ekonomické komisie OSN	rozvojové koridory ²⁶

Barry Buzan - profesor medzinárodných vzťahov na London School of Economics a ústredná postava tzv. Kodanskej školy - si tiež myslí, že súčasná mapa sveta v medzinárodno-politických termínoch je mapou regionalizovanou. Medzinárodné spoločenstvo je podľa neho decentrované, pričom zahŕňa množstvo svojráznych regionálnych zoskupení. Rozdiel v porovnaní so starým regionalizmom vidí v tom, že tie súčasné zoskupenia nebudú pokračovať v logike studenej vojny v snahe ovládnuť celý systém, ale budú skôr defenzívne.²⁷ Potenciál regionálnych organizácií vyjadril B. Hettne slovami „*regionálne je to 'najvhodnejšie', keďže riešenia na úrovni národných štátov sú 'zastarané', a tie na globálnej úrovni 'predčasné'*“²⁸ (dôrazy v origináli). Či

²⁶ Tamže, s. 185.

²⁷ BUZAN, Barry: *Barry Buzan on International Society, Securitization, and an English School Map of the World*. Theory Talks, Theory Talk #35, 19 December 2009, <http://www.theory-talks.org/search/label/Regionalism> (2. 9. 2010)

²⁸ SÖDERBAUM, F.: c. d., para. 19. (konkrétny zdroj na pôvodného autora myšlienky – B. Hettneho v článku neuvedený)

a ako bol tento potenciál využitý v Čiernomorskom regióne bude na konkrétnych príkladoch skúmať druhá kapitola tejto práce.

1.3. Regionalizmus a jeho vzťah k otázkam mieru a bezpečnosti

Zachovanie mieru je prirodzene jednou z najdôležitejších, ale súčasne aj najkomplikovanejších úloh, ktorými sa medzinárodné spoločenstvo zaoberá. Existujúce hrozby a možnosti na ich zmierovanie regionálnymi organizáciami sú preto taktiež dôležitým predmetom výskumu.

Vzťah medzi regionalizmom a zachovávaním mieru a bezpečnosti má mnoho vrstiev, a konkrétny obsah závisí od charakteru bezpečnostnej situácie a úrovni „regiónnosti“²⁹ tej ktorej regionálnej oblasti. Interdependencia v rámci regiónu môže mať za následok presah lokálnych konfliktov aj do susedstva, avšak pri pozitívnej interdependencii sa uchýlenie k násiliu ako spôsobu riešenia konfliktu stáva menej pravdepodobným. Regionálna integrácia je tak všeobecne vnímaná ako podporujúca mier, pričom výhodou regionálneho aktéra konajúceho ako mediátor môže byť väčšia blízkosť zúčastneným stranám a lepšia schopnosť pochopiť miestne problémy v porovnaní s globálnymi aktérmi.³⁰

Zaujímavým faktom ale je, že súčasný regionalizmus má málokedy priamy vzťah so záležitosťami bezpečnosti. Častejšie sú dôsledky v bezpečnostnej oblasti výsledkom iného typu spolupráce, najčastejšie ekonomickej. Týmto spôsobom regionalizmus vlastne otvára cestu ku konštruktívnym interakciám medzi národmi naprieč hranicami a znižuje pravdepodobnosť, že prípadné nezhody prerastú do hry s nulovým súčtom. Tento fakt je hlavným pozitívom regionalizmu.³¹ Štát sa tu tak môže stať dôležitým rozhodujúcim stupňom, avšak, v istých situáciách môže byť skôr prekážkou racionálnych riešení. „Dôležité je, aby táto regionálna kapacita mala

²⁹ V orig. „regionness“ – I. Kučerová tento termín prekladá ako genézu regiónov, resp. regiónnosť – pojem vyjadruje príslušnosť k danému regiónu, prejav regionálnej identity, vymedzenie sa regionálne voči ostatným, ohraničenie vlastných špecifik. KUČEROVÁ, Irah: *Reakce na postupující globalizaci: regionalismus*. In: *Globalizace versus regionalismus*. Sborník z mezinárodní konference. Liberec 2006, s. 183.

³⁰ HETTNE, B. – SÖDERBAUM, F.: *Regional Cooperation: A Tool for Addressing Regional and Global Challenges*, s. 205-206.

³¹ JOENNIEMI, Pertti: *Regionality in the Theory of International Relations*. In: *Regionalism – Concepts and Approaches at the Turn of the Century*. Bucharest 1995, s. 14, 17.

inštitucionálny základ, a nebola len nejakou ad hoc improvizáciou, 'koalíciou ochotných'“ (dôraz v origináli).³²

Andrej Tusičišny tvrdí, že regionálne organizácie je tak už možné chápať ako medzistupeň medzi národnými štátmi a celosvetovými organizáciami (OSN). Dodáva, že ich činnosť nie je v rozpore s poslaním OSN, naopak, často s OSN spolupracujú, poskytujú konzultácie, diplomatickú či operačnú podporu, rozmiestňujú vlastné jednotky alebo sa podieľajú na spoločných operáciách. Čoraz viac tak vyplňajú slabé miesta OSN, ktoré vznikajú z nedostatku financií a nepružného politického rozhodovania. Vojenské, politické, ale aj ekonomické regionálne organizácie tak mohli úspešne spolupôsobiť napr. v mierotvornej misii ECOWAS v Libérii alebo misii Africkej únie v Dárfúre.³³

A. Tusičišny hovorí ďalej o i tom, že členstvo v medzinárodných organizáciách štatisticky znižuje riziko vojny, pričom tento vplyv je najsilnejší práve v prípade regionálnych organizácií. Regionálne vojenské organizácie podľa neho znižujú pravdepodobnosť, že konflikt prerastie do vojny, a regionálne ekonomické organizácie znižujú pravdepodobnosť vypuknutia samotného konfliktu. Ako uvádza, regionálne obchodné dohody totiž často obsahujú aj klauzuly týkajúce sa bezpečnosti, zahraničnej a vnútornej politiky.³⁴ Je zrejmé, že ekonomické vzťahy prosperujú najlepšie v stabilnom prostredí, a preto je v záujme členov týchto regionálnych organizácií vyhnúť sa vzniku akéhokoľvek konfliktu.

Hoci Dana Steinmetzová takisto uvádza posilnenie bezpečnosti ako jeden z hlavných dopadov regionálnej integrácie, tak poukazuje i na možné riziká vyplývajúce z regionálnych dohôd. To sa môže stať ak napr. v dôsledku liberalizácie dôjde ku koncentrácii určitých odvetví do jedného regiónu alebo ak dôjde k výraznému prerozdeleniu príjmov. Takáto integrácia totiž môže podľa jej názoru naopak viesť

³² HETTNE, B.: *Regionalism, Security and Development: A Comparative Perspective*. In: HETTNE, Björn – INOTAI, András – SUNKEL, Osvaldo (eds.): *Comparing Regionalisms, Implications for Global Development*. Hampshire 2001, s. 13-14, <http://www.palgrave.com/pdfs/0333765419.pdf> (4. 9. 2010)

³³ TUSIČIŠNY, Andrej: *Regionálne organizácie a ich vplyv na bezpečnosť*. In: Lupták, Ľubomír et al.: *Panoráma bezpečnostného globálneho prostredia 2006-2007*. Bratislava 2007, s. 605, http://www.tusicisny.com/vyskum/regionalne_organizacie_panorama_07.pdf (5. 11. 2010)

³⁴ Tamže, 599-602.

k nárastu separatizmu. Príliš vysoká miera ochrany voči ostatným môže rovnako negatívne ovplyvniť stabilitu medzinárodných vzťahov.³⁵

1.4. Regionalizmus a globalizácia

Globalizácia predstavuje široké spektrum zmien spoločnosti, či už hovoríme o politike, ekonomike, kultúre alebo spoločnosti. Geografické vzdialenosti sa zmenšujú a štáty naprieč celým svetom sa zblížujú. Nie všetky štáty či regióny však majú rovnakú možnosť na tomto procese participovať a profitovať z neho. Aj z tohto dôvodu boli postupne vytvárané organizácie na regionálnych úrovniach – snažili sa práve čo najefektívnejšie zúčastniť tohto procesu. Dalo by sa tak tvrdiť, že regionálne procesy sú podobné tým globalizačným (keďže ide primárne o rozvoj ekonomických vzťahov), ale ich vzájomný vzťah má nepochybne viaceré aspekty, ktoré túto ich vzájomnú podobu narúšajú. Takisto aj to, či sa navzájom podporujú alebo sú v protiklade nie je vždy jasné a vedie k polemikám.

Ako tvrdí D. Steimetzová, na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že obidva procesy si navzájom odporujú, keďže globalizácia vedie k postupnému stieraniu hraníc medzi štátmi, zatiaľ čo regionalizmus je vedený snahou štátov hranice znova vymedziť, aj keď na inej úrovni. Dodáva ale, že aj napriek tomu oba procesy môžu viesť k rovnakým efektom a vzájomne sa podporovať. Súčasný trend vedie k tomu, že regionalizmus je stále častejšie chápaný skôr ako určitý medzistupeň, prostredníctvom ktorého sa ekonomiky zapájajú do procesu globalizácie.³⁶

H. Hveem globalizáciu vníma ako hlavný faktor pri rozvoji regionalizmu – jedná sa podľa neho o racionálnu snahu vysporiadať sa s postupujúcou globalizáciou a o platformu na ceste na globálnu úroveň. Konkrétne regionálne projekty sa potom navzájom líšia podľa toho, aký presne je ich vzťah ku globalizácii - „*regionálny projekt môže byť vyjadrením globalizácie, snahou „viesť“ sa na nej, regulovať ju, alebo jej vzdorovať.*“³⁷ Fakt, že regionalizmus predstavuje reakciu na globalizáciu vo všeobecnosti spochybňovaný nie je. Ako však tieto regionálne procesy spätne pôsobia na globalizáciu (a následne i globalizácia na ne) nie je úplne jasné, a skôr je

³⁵ STEINMETZOVÁ, Dana: *Regionalismus a globalizace*. In: *Nový regionalismus ve světě a v Evropě/New Regionalism from a Global and European Perspective*. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Praha 2005, s. 29.

³⁶ STEINMETZOVÁ, D. : c. d., s. 31.

³⁷ HVEEM, H.: c. d., s. 294-296.

pravdepodobné, že tieto vplyvy sa nedajú zovšeobecniť, resp. že závisia od konkrétnych regiónov a organizácií tam pôsobiacich.

Existujú aj názory, že hľadanie nejakých rozporov medzi globalizáciou a regionalizmom je vlastne len v teoretickej rovine, pretože v reálnom svete politickí a ekonomickí aktéri dokážu využívať a efektívne fungovať v rámci oboch týchto procesov. V tomto zmysle je teda vhodné chápať regionalizmus ako jednu kapitolu z globalizácie.³⁸ Britskí analytici Anthony Payne a Andrew Gamble, autori publikácie venujúcej sa regionalizmu a svetovému poriadku, sa stotožňujú s predchádzajúcim názorom, a to v tom zmysle, že regionalizmus a globalizácia sa zdajú byť v rovnováhe a nie je tak dôvod domnievať sa, že by jeden nad druhým mal triumfovať.³⁹

1.5. Od všeobecného ku konkrétnemu – Čiernomorský región

Čiernomorský región by sa mohol javiť ako nie príliš vhodný príklad pre výskum regionalizmu, keďže jeho samotná existencia ako regiónu s definovanými hranicami či charakteristickými znakmi je spochybniteľná. Avšak rozsah i dopad regionálnych iniciatív, ktoré tam pôsobia sú dostatočným podnetom práve pre takéto výskum. Navyše, je to jedným zo znakov nového regionalizmu, že sa geograficky alebo tematicky prelínajú rôzne organizácie, a striktné pridržiavanie sa toho, čím je a čím už nie je región tak v tejto súvislosti prestáva byť výhradným definičným kritériom.

Keďže lokálni aktéri ani medzinárodné spoločenstvo až do nedávnej minulosti nevnímali oblasť Čierneho mora ako jeden súvislý región, nie je prekvapením, že celkový obraz výskumu tejto oblasti je možné prinajlepšom označiť ako zárodočný. Tento nedostatok je čiastočne možno prisúdiť tomu, že dôraz sa kládol na budovanie štátov, a nie regiónu ako takého.⁴⁰ Spochybňovanie regiónu Čierneho mora ale pretrváva do súčasnosti, pretože tamojšie krajiny sa skutočne veľmi líšia v ekonomickej, politickej, sociálnej i kultúrnej rovine. Mohlo by sa tak zdať, že hovoríme len o nejakom „*intelektuálnom konštrukte*“, a že tu neexistuje žiaden potenciál pre

³⁸ GURAZIU, R.: c. d., s. 5.

³⁹ PAYNE, Anthony – GAMBLE, Andrew: *The Political Economy of Regionalism and World Order*. In: GAMBLE, Andrew – PAYNE, Anthony (eds.): *Regionalism & World Order*. London 1996, s. 2.

⁴⁰ MANOLI, Panagiota: *Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion*. Commission on the Black Sea Policy Report III. Gütersloh, Germany 2010, s. 14.

budovanie skutočného regiónu.⁴¹ Čiernomorský región je podľa Ivana Krasteva čistá politická fikcia, ale ako vhodne dodal – je otázkou, či táto fikcia je užitočná alebo nie.⁴²

Základný problém, ktorý voči tomuto typu uvažovaniu uvádza Mustafa Aydin je nasledovný: „*Všetky regióny sú pôvodne vytvárané v myšliach ľudí, či už intelektuálov, politikov, vlád alebo obchodných spoločností. To, či 'región' najskôr existuje geograficky nie je podstatné; je to politická vôľa zainteresovaných štátov a ich racionálny záväzok, ktorý z geografickej oblasti vytvára región.*“⁴³ Súhlasí s tým aj Vít Střítecký, podľa ktorého je pôvodná spoločná identita síce výhodou, ale nemusí byť nevyhnutnou podmienkou pre úspešnú inštitucionalizáciu regionálnej spolupráce.⁴⁴ Samotné potvrdenie existencie tohto regiónu môže byť kontroverzné, ale z predchádzajúcich argumentov vyplýva, že to nie je geografia, ale snaha vytvárať a budovať, čo definuje existenciu regiónu.

Pre účel tejto práce bude využité poňatie Čiernomorského regiónu M. Aydina, podľa ktorého siaha od juhovýchodnej Európy k západným brehom Kaspického mora a patria sem štáty pobrežné: Bulharsko, Rumunsko, Gruzínsko, Rusko, Turecko, Ukrajina; a štáty priľahlé resp. susedné: Albánsko, Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Grécko, Macedónsko, Moldavsko, Srbsko a Čierna Hora.⁴⁵

Opäť však treba dodať, že geografické vymedzenie nie je výlučné, a je možné to dokázať mimo iné i tým, aké štáty sú členmi v jednotlivých regionálnych organizáciách. Organizácia čiernomorskej hospodárskej spolupráce zahŕňa šesť pobrežných štátov, štyri z juhovýchodnej Európy a dva z južného Kaukazu. GUAM pozostáva zo štyroch štátov, pričom Azerbajdžan nie je pobrežným štátom Čierneho mora. Spoločenstvo demokratickej voľby má členstvo siahajúce od Čierneho, cez Baltické po Kaspické more. Čiernomorské fórum, ktoré je organizované Rumunskom má takisto iných ako len čiernomorských členov. K ďalšej diskusii teda určite ostáva, či je to spoločná identita a hranice, alebo špecifické a ekonomické potreby, ktoré sú podnetmi pre

⁴¹ AYDIN, Mustafa: *Regional Cooperation in the Black Sea and Integration into Euro-Atlantic Structures*. In: DUFOURCQ, Jean – PONSARD, Lionel (eds.): *The Role of the Wider Black Sea Area in a Future European Security Space*. NDC Occasional Papers Series, Vol. 1. Rome, Italy 2005, s. 30.

⁴² *The Black Sea Between the EU and Russia – Security, Energy, Democracy*. 134th Bergedorf Round Table. KRASTEVA, Ivan - príspevok v debate. Odessa 2006, s. 26.

⁴³ AYDIN, M.: c. d., s. 30.

⁴⁴ STŘÍTECKÝ, Vít: *Challenges for the Black Sea Region*. In: *BSEC 15th Anniversary Summit, Setting Sail for New Horizons*. International Economic Issues, 7, 2007, č. 6 (Special Edition), s. 60.

⁴⁵ AYDIN, M.: c. d., s. 31.

regionalizmus.⁴⁶ Druhá kapitola tejto práce, ktorá sa venuje priamo vývoju tamojších regionálnych organizácií, hľadá odpoveď aj na túto otázku.

Čo sa týka všeobecného pohľadu na čiernomorský regionalizmus, tak Panagiota Manoli rozoznáva dve vlny. Prvá vlna regionalistickej aktivity v začiatkoch 90. rokov sa sústredila na presadenie resp. uhájenie miesta v novom medzinárodnom usporiadaní, pričom regionálne mocnosti získali možnosť potvrdiť svoje vodcovstvo a nové štáty prijali rétoriku regionalizmu, aby posilnili svoje medzinárodné postavenie. Druhá vlna, približne od roku 2000, bola vedená viac konkrétnymi sektorovými záležitosťami a vonkajším zasahovaním. Táto vlna súvisí so širšími zmenami v medzinárodnom systéme (expanzia EÚ a NATO), a výraznejším lokálnym dopadom globálnych záležitostí, ako napr. organizovaný zločin, terorizmus, klimatické zmeny. Lokálna agenda sa tak postupne redefinovala v súvislosti s týmto vývojom. Zásadným rozdielom medzi týmito dvoma vlnami je zapojenie externých aktérov, ku ktorému došlo až v rámci druhej vlny. V jej priebehu sa teda regionalizmus už čiastočne stáva aj výsledkom aktivít týchto externých aktérov.⁴⁷

Aktívnou súčasťou svetovej politiky sa však tento región nestal až s rokom 2000. Ropné polia v azerbajdžanskom Baku mali svetový význam už v období od posledných desaťročí 19. storočia do polovice 20. storočia a vďaka bohatstvu a geopolitickému významu južného Kaukazu, bola táto oblasť vysoko vyhľadávaným cieľom aj počas 1. a 2. svetovej vojny.⁴⁸ Počas studenej vojny bol región rozdelený strategickou rivalitou Západu a Východu, čo ale regiónu prinášalo paradoxne stabilitu z medzinárodného hľadiska, hoci sprevádzanú celkovou marginalizáciou, politickou fragmentáciou a ekonomickou paralýzou. S koncom studenej vojny sa región zmenil radikálne, avšak k žiaducemu mieru a stabilite nedošlo. Naopak, realitou sa stal nárast konfliktov a napätí. Zaostalé štáty s nerozvinutými inštitúciami boli odkázané na komplexný proces tranzície, čo sa odrážalo v mnohých sociálnych nepokojoch.⁴⁹

⁴⁶ *The Black Sea Between the EU and Russia – Security, Energy, Democracy*. 134th Bergedorf Round Table. ERLER, Gernot - príspevok v debate. s. 24-25.

⁴⁷ Manoli, P.: c. d., s. 5; 9.

⁴⁸ KUNT AKIN, Ebru: *The New Geopolitical Order in the BSEC Region*. In: *BSEC 15th Anniversary Summit, Setting Sail for New Horizons*. International. International Economic Issues, 7, 2007, č. 6 (Special Edition), s. 83.

⁴⁹ JUDAH, Tim (ed.): *A 2020 Vision for the Black Sea Region*. A Report by the Commission on the Black Sea. Gütersloh, Germany 2010, s. 22, http://www.blackseacom.eu/fileadmin/user_upload/Paper/A%202020%20Vision%20for%20the%20Black%20Sea.pdf (4. 2. 2011); TEMIROV, Yuri: *Security in the Black Sea Region: Military Threats & potential*.

Regionalizmus bol v tomto období vnímaný ako najcitlivejší spôsob na prekonanie ekonomického a bezpečnostného vákuu, ktoré tu po konci studenej vojny vzniklo. Štáty svoju účasť v rôznych iniciatívach vnímali ako krok k integrácii do širšieho globálneho systému a tým pádom i k zabezpečeniu stability a predchádzaniu novým hrozbám.⁵⁰ V regióne ale bolo možné vypozerovať dva aspekty smerujúce vývoj regionalizmu opačnými smermi. Prvým, ktorý vytváral potenciál pre spoluprácu, boli ekonomické problémy, ekologické problémy a udržanie finančnej stability. Druhým, ktorý naopak vytváral prekážky spolupráce, boli výrazné bezpečnostné problémy, a to hlavne neriešené secesionistické hnutia.⁵¹

Podľa P. Manoli je zásadným pri hodnotení čiernomorského regionalizmu ten fakt, že vždy keď v oblasti prekvital obchod, tak sa tak dialo v súvislosti s nárastom obchodnej výmeny buď so Západom alebo s Východom. Absencia súkromného sektoru v 90. rokoch 20. storočia môže byť prisúdená centrálnym riadeným ekonomikám z predchádzajúceho obdobia, ktoré podkopávali obchodnú výmenu. Ako ďalej dodáva, podnikavosť tam ale bola v istej miere vždy prítomná a predstavovala akýsi jednotiaci faktor v prípade, ak politické rozpory mali tendenciu štáty stavať proti sebe. Boli to práve tieto obchodné snahy, ktoré s koncom studenej vojny presadzovali regionálne schémy spolupráce. Fakt, že ekonomika bola historicky jednotiacim faktorom regiónu potvrdzuje aj názov zvolený pre vtedy novú a doteraz aj najvýznamnejšiu štruktúru tamojšej spolupráce – Organizácia čiernomorskej hospodárskej spolupráce.⁵² Leonidas Chrysanthopoulos a Yaşar Yakiş v diskusii o Čiernomorskom regióne vyjadrili rovnaký názor ako P. Manoli. Tiež vnímajú obchod ako podstatu, ktorá z historického hľadiska spájala ľudí v okolí Čierneho mora, zatiaľ čo politika bola rozdeľujúcim faktorom. „*Pokiaľ dominovali obchodné vzťahy, politika ľudí nemohla oddeliť. Kedykoľvek ale dominovala politika, nezhody narastali.*“⁵³

Ekonomika, resp. obchodné aktivity boli teda základným podnetom regionálnej spolupráce. Existovali tu ale mnohé aspekty oslabujúce možný rozvoj tejto spolupráce. Nadia Alexandrova-Arbatova medzi ne zaraďuje heterogenitu regiónu čo sa týka

In: ALDIS, Anne (ed.): *Security in the Black Sea Region: Perspectives & Priorities*. Camberlay Surray 2001, s. 43-44.

⁵⁰ JUDAH, T.: c. d., s. 22.

⁵¹ Tamže, s. 39.

⁵² MANOLI, P.: c. d., s. 7.

⁵³ *The Black Sea Between the EU and Russia – Security, Energy, Democracy*. 134th Bergedorf Round Table. CHRYSANTHOPOULOS, Leonidas; YAKIŞ, Yaşar - príspevky v debate. s. 27-29.

bezpečnostných dohôd a príslušnosti štátov k rôznym medzinárodným organizáciám (OBSE, EÚ, NATO, SNŠ, GUAM); prítomnosť regionálnych a externých aktérov s konfliktnými záujmami a problémovými vzťahmi; existenciu tzv. zamrznutých konfliktov; a rastúci význam regiónu ako priestoru tranzitu energií.⁵⁴ Ku konfliktným možno radiť vzťahy dvojíc štátov: Arménsko – Turecko, Rusko - Ukrajina, Rusko - Gruzínsko, Turecko - Grécko, Grécko - Bulharsko, Moldavsko - Rusko, Rumunsko - Ukrajina, Arménsko - Azerbajdžan.⁵⁵ Už len toto jednoduché vymenovanie problematických aspektov svedčí o tom, že akékoľvek snahy o budovanie efektívnych vzájomných vzťahov museli byť zdĺhavým a komplikovaným procesom.

Existujúce tzv. zamrznuté konflikty regiónu sú na Západe všeobecne vnímané ako súčasť ruskej politiky v rámci Spoločenstva nezávislých štátov, ktorá je smerovaná na získanie kontroly v tomto regióne. Avšak, skutočný obraz je komplexnejší a zamrznuté konflikty majú podľa N. Alexandrovej-Arbatovej minimálne tri dimenzie, a to vnútornú, ruskú, resp. SNŠ⁵⁶ a medzinárodnú. Prvá dimenzia je daná inherentným pôvodom konfliktu (etnické násilie tam existovalo už pred vznikom ZSSR) – nie vnúteným externe. Ruská dimenzia je komplexná a často protichodná interakcia medzi domácou situáciou Ruska, jeho politikami voči susedným štátom, a jeho vzťahmi so Západom. Medzinárodná dimenzia je daná zapojením sa aktérov mimo tohto regiónu.⁵⁷ Tieto konflikty sú nepochybne najväčšou politickou výzvou regiónu, pretože vždy tu je reálna možnosť, že sa zamrznutý konflikt dostane z pod kontroly a to môže mať dopady na širšie ako len regionálne prostredie. Existujú však aj iné závažné problémy - napr. ilegálne obchodovanie so zbraňami, ľuďmi i tovarmi, a to už ohrozuje nielen regionálnu, ale i európsku a euroatlantickú bezpečnosť.⁵⁸

Obchod s energiou a energetická bezpečnosť sú ďalším kľúčovým aspektom pre vnímanie tohto regiónu. Obrovské zásoby hydrokarbónových rezerv na dne Kaspického mora boli takisto aj jedným z najzásadnejších podnetov k regionálnej spolupráci. Prepraviť totiž tieto množstvá ropy a plynu vyžadovalo efektívne zamerať spoločné

⁵⁴ ALEXANDROVA-ARBATOVA, Nadia: *Troubled Strategic Partnership: The Black Sea Dimension of Russia's Relations with the West*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. Washington 2008, s. 293.

⁵⁵ MUNTEANU, Igor: *The Policy of Moldova towards the Black Sea Region and the BSEC*. In: MANOLI, Panagiota (ed.): *Unfolding the Black Sea Economic Cooperation, Views from the Region*. Athens 2007 s. 87.

⁵⁶ Tu Rusko, vo vzťahu k zamrznutým konfliktom, vnímané ako regionálny aktér - nie medzinárodný.

⁵⁷ ALEXANDROVA-ARBATOVA, N.: c. d., s. 304, 307.

⁵⁸ *The Black Sea Between the EU and Russia – Security, Energy, Democracy*. 134th Bergedorf Round Table. UNGUREANU, Mihael-Răzvan - príspevok v debata. s. 37.

úsilie na dostatočné zaistenie bezpečnosti.⁵⁹ V súčasnosti sa nové energetické projekty (hlavne ropovody a plynovody) dostali do konceptov stratégií z regiónu, i mimo neho, a to v rámci strategického súťaženia celej Eurázie. Transport energií bude tak mať pre Čierne more kritickú úlohu, pretože bude možno rozdeľovať alebo zjednocovať pozície Ruska, ďalších regionálnych aktérov a Západ. Súčasne je rozvoj transportných sietí naviazaný na ďalšie otázky súvisiace s energetickou diverzifikáciou či ochranou životného prostredia,⁶⁰ takže nepochybne predstavuje a v budúcnosti bude predstavovať zásadný faktor ovplyvňujúci úspech a charakter regionálnej spolupráce.

Dnes sa Čiernomorský región teda nachádza v pozícii medzi dvoma rôznymi svetmi, ktoré predstavujú súčasne dve skupiny rôznych záujmov. Konkrétne je región medzi Východom poskytujúcim energie, a medzi Západom, ktorý tieto energie odoberá. Najst' medzi týmito dvoma svetmi vyrovnanosť a súčasne z toho mať i prospech je tak základnou úlohou.⁶¹ Súčasný pohľad na väčšinu problémov, ktorým tento región čelí však ukazuje inú situáciu. Nielenže títo externí aktéri nepomáhajú pri budovaní efektívnej spolupráce v regióne, ale sú to práve ich vzájomné nezhody, ktoré v svojej regionálnej projekcii produkujú problémy, ktorými sa región musí zaoberať.⁶²

Regionalizmus v súčasnosti predstavuje významnú oblasť medzinárodných vzťahov, a to ako praxe, tak i teoretickej reflexie. Súvisí to s rozmachom rôznorodých regionálnych organizácií a ich úspešným zapájaním sa do globálneho prostredia. Svojím charakterom môže dokonca výrazne ovplyvňovať i bezpečnostné otázky, čo jeho význam naďalej zvyšuje. Čiernomorský región sám o sebe nemusí byť z čisto teoretického hľadiska uznaný ako región. Väčšina analytikov zaoberajúcich sa regionalizmom ako takým, i konkrétne týmto regiónom k tomu však dodáva, že geografické vymedzenie, resp. spoločná identita nie sú pre regionalizmus tým najpodstatnejším aspektom. Nasledujúca kapitola sa zaoberá čiernomorským regionalizmom a hľadá hlavné podnety jeho vzniku, jeho efektívnosť, ale i faktory, ktoré do tohto prostredia vstupovali a mohli mať nejaký dopad.

⁵⁹ IONESCU, Mihail E.: *Greater Black Sea Region Cooperation: a Historical Survey*. In: DUFOURCQ, Jean – PONSARD, Lionel (eds.): *The Role of the Wider Black Sea Area in a Future European Security Space*. NDC Occasional Papers Series, Vol. 1. Rome 2005, s. 21.

⁶⁰ LESSER, Ian O.: *Global Trends, Regional Consequences: Wider Strategic Influences on the Black Sea*. Xenophon Paper No. 4. Athens 2007, s. 29.

⁶¹ DUFOURCQ, Jean: *Introduction*. In: DUFOURCQ, Jean – PONSARD, Lionel (eds.): *The Role of the Wider Black Sea Area in a Future European Security Space*. NDC Occasional Papers Series, Vol. 1. Rome 2005c. d., s. 6-7.

⁶² ALEXANDROVA-ARBATOVA, N.: c. d., s. 293.

2. Regionalizmus v Čiernomorskom regióne

„Vznik Čierneho mora ako regiónu medzi regiónmi a konfliktné záujmy mocných lokálnych a externých aktérov skresľujú potrebné regionálne zameranie a rozmazávajú výsledky.“⁶³

Počiatky regionalizmu v Čiernomorskom regióne nastali až v období po skončení studenej vojny. Toto obdobie bolo pre väčšinu tamjších štátov príznačné zásadnými zmenami v politickej, ekonomickej i sociálnej oblasti – celkovou transformáciou spoločnosti po páde komunistických režimov. Počiatočná nedôvera medzi jednotlivými štátmi a navyše znovu sa vrátiace, alebo i novo vzniknuté napätia ešte viac komplikovali túto vnútornú transformáciu. Regionalizmus bol tak medzi politikmi pozitívne vnímaným potenciálnym riešením týchto komplexných záležitostí a takisto príslubom budovania prosperity a efektívneho zapojenia sa do svetovej ekonomiky.

Je zrejmé, že každá táto regionálna iniciatíva mimo spomenutých všeobecných cieľov vyjadrovala aj špecifické ciele každého štátu, ktorý sa do nich zapojil. Najjasnejším príkladom je Rusko, ktoré v rámci Spoločenstva nezávislých štátov rozvíjalo aj ekonomickú a vojenskú dimenziu, pričom sa stále snažilo udržiavať pozíciu regionálneho hegemóna. Avšak i malé štáty videli práve v regionálnych projektoch možnosť na lepšie presadenie vlastných pohľadov, názorov a pri riešení ich problémov. Každý projekt tak svojím spôsobom reflektuje pozície týchto štátov a tie sa následne odrážajú i vo fungovaní konkrétnych organizácií. Do akej miery čiernomorský regionalizmus odzrkadľuje geopolitiku, ekonomické kalkulácie či externé vplyvy, bude skúmať text nasledujúcej kapitoly.

2.1. Počiatky čiernomorského regionalizmu - OĽHS

Prvotný impulz k rozvoju spolupráce v rámci Čiernomorského regiónu prišiel v prvej polovici 90. rokov 20. storočia z Turecka, keď sa v reakcii na koniec studenej vojny a rozpad Rady vzájomnej hospodárskej pomoci snažilo reagovať na novo vznikajúce obchodné bloky. Základným deklarovaným cieľom bolo zjednotenie snáh všetkých pobrežných štátov v riešení akútnych problémov, a to hlavne v ekológii, infraštruktúre, modernizácii komunikačných systémov, ekonomických väzieb a rozvoji turizmu. Návrh získal podporu u všetkých pobrežných štátov, dokonca i u niektorých

⁶³ JUDAH, T.: c. d., s. 12.

štátov zo stredomorskej oblasti.⁶⁴ V júni roku 1992 tak bola podpísaná v Istanbule tzv. Bosporská deklarácia⁶⁵, a to najvyššími predstaviteľmi jedenástich štátov: Albánsko, Arménsko, Azerbajdžan, Bulharsko, Gruzínsko, Grécko, Moldavsko, Rumunsko, Rusko, Turecko a Ukrajina. Rôznorodosť i geografický záber týchto štátov boli výzvou i potenciálnym prínosom v rozvoji vzájomných vzťahov v rámci regiónu, avšak boli i rizikom pre vznik nezhôd do budúcnosti.

To potvrdzujú i úmysly, s ktorými tieto štáty do Organizácie čiernomorskej hospodárskej spolupráce (OČHS) vstupovali. Ich vzájomnú rozporupnosť resp. nepravdepodobnú zlučiteľnosť vyčerpávajúco vystihol Igor Munteanu. Ako píše, cieľom Grécka bolo minimalizovať vplyv Turecka, zatiaľ čo Turecko chcelo oživiť svoj koncept konštruktívneho hegemonu a polepšiť si na ceste do EÚ. Rusko sa po kolapse ZSSR snažilo angažovať v rôznych regionálnych organizáciách a predísť tak ďalšiemu rozkladu v tomto priestore. Ukrajina OČHS vnímala ako nástroj delby moci a balansovania v regióne. Rumunsko a Bulharsko tu podľa I. Munteanu videli možnosť pre obchod a transport energií, a takisto aj zlepšenie vzťahov s EÚ s cieľom skôr či neskôr do nej vstúpiť. Menšie krajiny ako Gruzínsko, Azerbajdžan a Arménsko – zatiahnuté hlavne do svojich teritoriálnych konfliktov – dúfali, že nové cesty dialógu a spolupráce pomôžu práve s riešením týchto konfliktov. Azerbajdžan súčasne mohol získať lepšie postavenie ako vývozca ropy a plynu. Moldavsko do tejto iniciatívy vstupovalo s cieľom potvrdiť svoje nezávislé medzinárodné postavenie, a preto, že hľadalo cesty ako znížiť energetickú a obchodnú závislosť na Rusku.⁶⁶

Jedným zo základných aspektov tejto regionálnej spolupráce bola jej multi-dimenzionalita.⁶⁷ Je to jedna z hlavných charakteristík nového regionalizmu (čo znamená, že nemusí ísť o prirodzenú nevýhodu), ale Sergiu Celac a Panagiota Manoli v tomto konkrétnom prípade z toho vyvodili, že: „...OČHS nemôže byť označená ani ako 'obchodný blok', ani ako 'bezpečnostné spoločenstvo'. OČHS bola od svojho vzniku vnímaná

⁶⁴ MALITZA, Mircea – RICHELIEU, André: *The Black Sea Economic Cooperation Zone (BSEC): an Alternative to the Emergence of Regional Blocks*. In: *Regionalism – Concepts and Approaches at the Turn of the Century*. Bucharest 1995, s. 179-180; YAZ'KOVA, Alla A.: *Black Sea Area – an Important Direction of Subregional Cooperation*. In: Tamže, s. 170.

⁶⁵ Organization of the Black Sea Economic Cooperation: *Summit Declaration on Black Sea Economic Cooperation*. Istanbul, 25 June 1992, <http://www.bsec-organization.org/Pages/homepage.aspx> (21. 3. 2011)

⁶⁶ MUNTEANU, I.: c. d., s. 87-88.

⁶⁷ Šírka rozsahu plánovaných aktivít je zrejmá: obchod a investície, energie, transport a komunikácie, životné prostredie, cestovný ruch, malé a stredné podnikanie, organizovaný zločin, nepredvídané udalosti, obnova inštitúcií a lepšie vládnutie.

*ako nástroj na integráciu do svetovej ekonomiky prostredníctvom regionálneho prístupu založeného na interdependencii a prirodzených synergiách, ktoré môžu maximalizovať relatívnu silu jednotlivých štátov...*⁶⁸ (dôrazy v origináli). Úspech OČHS mohol byť teda narúšaný rôznorodými cieľmi členov i príliš širokým rozsahom stanovenej spolupráce. Medzi ďalšie možné riziká určite patrila nestabilita vyplývajúca z celkovej tranzície štátov, a takisto existovali aj oprávnené obavy, že sa medzi členmi objaví jeden líder, ktorý bude mať záujem na využívaní celej iniciatívy vo svoj prospech. Tieto obavy sa týkali predovšetkým Ruska, ktoré si stále zachovávalo značný potenciál a kontrolu v regióne.⁶⁹

Napriek tomu, že si jednotlivé štáty uvedomovali potrebu ekonomickej spolupráce, stále to boli otázky bezpečnosti a existujúcich konfliktov, ktoré akékoľvek napredovanie brzdili. Pre viaceré štáty to bolo práve vyriešenie týchto problémov, ktoré bolo podmienkou pre ďalší rozvoj. Často deklarovaný dôraz na projektovú spoluprácu tak v skutočnosti ani nemal možnosť sa realizovať. Bezpečnostný rozmer bilaterálnych vzťahov podmieňoval prístup všetkých členov k spolupráci a je teda otázne *„ako regionálna spolupráca mohla napredovať ak absentovala politická stabilita a bezpečnosť a či by mala a mohla ekonomická iniciatíva typu OČHS odbočiť aj k bezpečnostným záležitostiam.*⁷⁰ Pozitívny efekt nového regionalizmu - zlepšenie bezpečnostnej situácie v dôsledku rozvoja ekonomických vzťahov – sa tak v prípade OČHS nenaplnil, keďže pre neho neexistovali podmienky.

Mykola Kapitonenko hovorí o dvoch príčinách, prečo OČHS nemala žiaden dopad na bezpečnostnú oblasť a konkrétne na riešenie zamrznutých konfliktov. Prvou je všeobecne deklarovaná prioritizácia ekonomickej spolupráce. Tu však dodáva, že ani v jej prípade nie je možné hovoriť o skutočnom integračnom procese, keďže hĺbka spolupráce len zriedkavo zašla ďalej ako za spoločné ekonomické projekty (napr. nevznikli nadnárodné inštitúcie alebo neexistovali spoločné legislatívne normy). Druhú príčinu vidí M. Kapitonenko v členstve štátov v rôznych bezpečnostných zoskupeniach, konkrétne v NATO a SNŠ, čo neumožňovalo efektívne riešenie existujúcich

⁶⁸ CELAC, Sergiu – MANOLI, Panagiota: *Towards a New Model of Comprehensive Regionalism in the Black Sea Area*. Southeast European and Black Sea Studies, 6, 2006, č. 2, s. 195.

⁶⁹ MALITZA, M. – RICHELIEU, A.: c. d., s. 182-183.

⁷⁰ MANOLI, Panagiota: *Introduction*. In: MANOLI, Panagiota (ed.): *Unfolding the Black Sea Economic Cooperation, Views from the Region*. Athens 2007, s. 9.

bezpečnostných problémov.⁷¹ Paralelne s faktom, že členstvo v iných bezpečnostných dohodách podkopávalo vplyv OČHS v bezpečnostnej oblasti stojí fakt, že to bola viazanosť prijatých záväzkov voči EÚ, ktorá brzdila praktické kroky k liberalizácii obchodu, resp. v prípade Ruska záväzky súvisiace so SNŠ.⁷²

Na druhej strane sú to práve vzťahy s inými regionálnymi a medzinárodnými organizáciami, ktoré OČHS môžu byť prínosom, ak dokáže efektívne čerpať z ich zdrojov a skúseností. V tomto zmysle je a bude kľúčovým vzťah s EÚ.⁷³ Tá však do tohto regiónu oficiálne vstúpila až v januári roku 2007 po tom, ako sa Bulharsko a Rumunsko stali jej členmi. Dovtedy bola vo vyjadrovaní záujmu o tento región v rámci svojej zahraničnej politiky veľmi zdržanlivá. Ponuky od OČHS na prijatie pozorovateľského statusu sa nestretli zo strany Únie s pozitívnou reakciou. Hoci Európska komisia túto možnosť aj zvažovala, niektorým členským štátom takáto iniciatíva prekážala. Po vstupe spomenutých dvoch štátov však EÚ musela redefinovať svoj postoj voči regiónu, a to dokazuje aj fakt, že promptne už v apríli roku 2007 Komisia prijala dokument s názvom *Čiernomorská synergia – Nová regionálna iniciatíva*.⁷⁴

Komplexné zhodnotenie pôsobenia Organizácie čiernomorskej hospodárskej spolupráce v žiadnom prípade nie je jednoduché. Vstupujú sem interné problémy každého z členských štátov, stav regiónu ako takého, i zasahovanie (či už priame alebo nepriame) externých aktérov, hlavne NATO a EÚ. OČHS trpela pomalým rozhodovacím procesom, nedostatkom finančných zdrojov i kvalifikovaných pracovných síl, obmedzenou účasťou súkromného sektoru a občianskej spoločnosti. Väčšina štátov bola súčasne aktívnymi účastníkmi aj iných integračných procesov, čo často vyvolávalo zmätok, plytvanie zdrojmi a obmedzovalo potenciál pre spoluprácu.⁷⁵

N. Alexandrova-Arbatova ale zdôrazňuje, že pri hodnotení je potrebné do úvahy brať fakt, že OČHS je stále ešte relatívne mladou medzinárodnou organizáciou, a že práve to vysvetľuje väčšinu jej neúspechov.⁷⁶ Ch. Tsardanidis celkové pôsobenie tejto

⁷¹ KAPITONENKO, Mykola: *Resolving Post-Soviet „Frozen Conflicts“: Is Regional Integration Helpful?* *Caucasian Review of International Affairs*, 3, 2009, s. 40.

⁷² CELAC, S. – MANOLI, P.: c. d., s. 196.

⁷³ Tamže, s. 204.

⁷⁴ EMERSON, Michael: *The EU's New Black Sea Policy*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. Washington D.C. 2008, s. 253.

⁷⁵ JUDAH, T.: c. d., s. 36-37.

⁷⁶ ALEXANDROVA-ARBATOVA, Nadia: *Regional Cooperation in the Black Sea Area in the Context of EU-Russia Relations*. Xenophon Paper No. 5. Athens 2008, s. 36.

organizácie vníma ako úspech, keďže „pomáhala vytvárať vhodnú psychologickú atmosféru v priestore, ktorý bol ničený konfliktami najrôznejších druhov“.⁷⁷

2.2. Spoločenstvo nezávislých štátov – Rusko a jeho regionálne aktivity

Rozpad sovietskeho zväzu v roku 1991 znamenal pre Rusko z hľadiska jeho geopolitického významu obrovskú ranu a výrazné oslabenie jeho mocenského statusu nielen celosvetovo, ale i regionálne. Od tej doby sa tak neustále snaží vytvárať nové aktivity a rámce pre spoluprácu, kde by mohlo svoj vplyv znovu obnoviť, alebo aspoň ho nestrácať v porovnaní s ostatnými štátmi regiónu. Medzi najvýraznejšie iniciatívy, ktorými sa bude zaoberať i nasledujúci text, patria Spoločenstvo nezávislých štátov (SNŠ), Organizácia zmluvy o kolektívnej bezpečnosti (OZKB), a Jednotný hospodársky priestor (JHP).

SNŠ vzniklo v roku rozpadu ZSSR a bolo tak jasnou snahou o zmiernenie dopadov, ktoré boli očakávané v súvislosti s predchádzajúcou úzkou previazanosťou sovietskych republík, a to hlavne v ekonomickej, bezpečnostnej a energetickej oblasti. Zakladajúcimi členmi bolo deväť bývalých zväzových republík: Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko, Moldavsko, Rusko, Tadžikistan a Uzbekistan. Hoci je Ukrajina takisto radená medzi zakladajúcich členov, tak dohodu o vzniku SNŠ nepodpísala a oficiálne teda členom nie je.⁷⁸ Pobaltské štáty sa odmietli stať súčasťou SNŠ s ohľadom na to, že svoje predchádzajúce členstvo v Sovietskom zväze pokladali za vnútené a protiprávne.

Vytváranie inštitucionálnej štruktúry SNŠ reflektovalo vysokú citlivosť štátov na vlastnú suverenitu a odmietanie akýchkoľvek centralizačných snáh. To súvisí s všeobecným charakterom integračných procesov postsovietskeho priestoru, ktoré „sú do značnej miery charakterizované práve slovom „postsovietsky“. Tento výraz naznačuje, že štáty a ďalší aktéri, ktorí na tomto priestore operujú, boli ešte relatívne nedávno súčasťou jedného, prísne centralizovaného celku.“⁷⁹ Rilka Dragneva

⁷⁷ TSARDANIDIS, CH.: c. d., s. 373.

⁷⁸ Ukrajina z právneho hľadiska splnila len niektoré náležitosti, aby mohla byť uznaná za člena SNŠ. V praxi ale často koná ako radový člen, takže jej pozícia nie je úplne jasná. Viac k tejto téme v kapitole č. 4, s. 86.

⁷⁹ LEICHTOVÁ, Magda: *Integrační procesy v postsovětském prostoru: role Ruské federace v integračních procesech v oblasti Baltského a Černého moře*. In: Waisová Šárka (ed.): *Regionální integrační procesy*. Plzeň 2009, s. 183.

a Antoaneta Dimitrova poukazujú na tri špecifické znaky štruktúry a pravidiel SNŠ. Prvým je fakt, že inštitúcie boli zakladané až nejaký čas po podpise zakladajúcich zmlúv, a aj to len veľmi pozvoľným tempom. Druhý znak vyjadruje snahu vyhýbať sa konfедераčným či konštitutívnym prvkom, príkladom tu môže byť konsenzuálny charakter dohôd s normatívnym obsahom. Tretím špecifickým znakom, ktoré tieto autorky uvádzajú, je tzv. viacrýchlostná integrácia, ktorá znamená, že členské štáty majú možnosť upraviť podobu ich vlastnej participácie.⁸⁰

Ciele Ruska v rozvíjaní tejto integrácie boli zrejmé, avšak čo sa týka ostatných členov, resp. Spoločenstva ako takého, tam existujú viaceré interpretácie zohľadňujúce rôznorodé politické, ekonomické či bezpečnostné agendy. SNŠ mohol tak byť vnímaný ako mechanizmus pre riadenie rozpadu ZSSR; alebo voľná organizácia pre spoluprácu v oblastiach spoločného záujmu; alebo prostriedok integrácie bývalého sovietskeho priestoru; či potenciálny prostriedok obnovy ZSSR. Táto rôznorodosť nasvedčuje, že stanovenie spoločných cieľov a ich následná realizácia boli ťažkopádny a obvykle i bezvýsledným procesom. Ruský analytik Aleksej G. Arbatov SNŠ opísal slovami ako „*absurdný hybrid NATO, EÚ a OSN*“, pričom ale „*nie je efektívny v žiadnej z týchto podob*“.⁸¹ V tejto súvislosti ale nie je možné ako negatívum vnímať multidimenzionalitu, čo je typický znak nového regionalizmu. Neúspech jednotlivých projektov bol totiž výsledkom viac neochoty jednotlivých členov voči užšej participácii, resp. voči možnému posilneniu Ruska takouto integráciou.

Najvyšší ruskí predstavitelia pritom však opakovane tvrdia, že k tejto forme spolupráce neexistuje žiadna alternatíva. Napriek týmto oficiálnym vyjadreniam je ale zrejmé, že si aj oni uvedomujú zmeny, ktorým SNŠ v súčasnosti čelí. Hlavnou príčinou týchto zmien je postupné vytváranie politických a ekonomických vzťahov jednotlivých členov s rôznymi ďalšími aktérmi, a to hlavne v prípade Kazachstanu, Turkmenistanu a Uzbekistanu. SNŠ tak dnes už nemôže byť vnímané ako výhradný priestor ruskej zahraničnej politiky a namiesto toho sa tento priestor postupne stáva miestom

⁸⁰ DRAGNEVA, Rilka – DIMITROVA, Antoaneta: *Patterns of Integration and Regime Compatibility: Ukraine Between the CIS and the EU*. In: MALFLIET, Katlijn (ed): *The CIS, the EU and Russia: the Challenges of Integration*. New York 2007, s. 174-175.

⁸¹ ARBATOV, Aleksey Georgiyevich: *Russia: Arbatov on New National Security Approach*. Mirovaya Ekonomika i Mezhdunarodnyye Otnosheniya, May 1998. cit. podľa: LATAWSKI, Paul C.: *The Limits of Diversity in the Post-Soviet Space: CIS & GUUAM*. In: ALDIS, Anne (ed.): *Security in the Black Sea Region: Perspectives & Priorities*. Camberlay Surray 2001, s. 78.

intenzívnej súťaže, kde sa strategické záujmy Moskvy dostávajú do stretu s Pekingom, Bruselom či Washingtonom.⁸²

Pri celkovom hodnotení pôsobenia Spoločenstva je možné tvrdiť, že pomohlo zmierniť dopady vyvolané rozpadom Sovietskeho zväzu. Z pohľadu Ruska ale jeho ciele naplnené neboli, keďže nebolo schopné zabrániť rozšíreniu vplyvu NATO ani EÚ v tomto regióne. Marcin Kaczmarski za najväčší (a jediný) skutočný úspech SNŠ považuje vytvorenie spoločného systému vzdušnej obrany, ktorý začal fungovať v roku 1995. Aj tento úspech bol však následne podľa neho oslabený tým, že od neho odstúpilo Gruzínsko a Turkmenistan, a faktom, že Uzbekistan a Ukrajina donútili Rusko v projekte k bilaterálnej spolupráci.⁸³ V nadväznosti na nie príliš efektívne SNŠ sa Rusko snažilo, a neustále i snaží, vyvíjať nové formy spolupráce, ktoré by vhodne reflektovali aktuálnu situáciu a požiadavky. Vojskú dimenziu tejto spolupráce vyjadruje Organizácia zmluvy o kolektívnej bezpečnosti a ekonomickú Jednotný hospodársky priestor.

Účastníkmi Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti – tzv. Taškentskej zmluvy sa v roku 1992 stalo len šesť štátov SNŠ, a to Arménsko, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko, Rusko, Tadžikistan.⁸⁴ O desať rokov neskôr sa iniciatíva transformovala na medzinárodnú organizáciu, čo reflektovala i zmena názvu na Organizáciu zmluvy o kolektívnej bezpečnosti. Jednotliví členovia zásobovali organizáciu vojenským materiálom v rastúcom tempe, avšak od začiatku bolo neisté či členovia budú ochotní prispieť aj svojimi silami v oblastiach, ktoré môžu byť stovky kilometrov od ich vlastného územia.⁸⁵ Hlavným cieľom OZKB z ruského pohľadu bolo naplniť kľúčový aspekt transformácie ich vojenských síl, a tým konsolidovať vlastný vplyv na území bývalého Sovietskeho zväzu.⁸⁶ Strategický koncept organizácie zahŕňal vytvorenie troch skupín regionálnych síl: západná, ktorej členom bolo Rusko a Bielorusko; kaukazská s Ruskom a Arménskom; a skupina strednej Ázie, kam patrilo Rusko, Kirgizsko, Kazachstan a Tadžikistan. Mimo tradičných bezpečnostných hrozieb sa organizácia

⁸² TORBAKOV, Igor: *Russia, CIS future questioned*. Eurasianet, 13 March 2008, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=54150&lng=en> (7. 2. 2011)

⁸³ KACZMARSKI, Marcin: *Russia Creates a New Security System to Replace the C.I.S.* Eurasianet, 10 January 2006, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp011106.shtml> (7. 2. 2011)

⁸⁴ Uzbekistan sa stal členom OZKB v roku 2006.

⁸⁵ SARADZHYAN, Simon: *Russia's Alliances Lack Real Substance*. ISN Security Watch. 31 March 2005, para. 3, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=107571&lng=en> (7. 2. 2011)

⁸⁶ KACZMARSKI, M.: c. d.

zameriavala na boj s terorizmom, obchodom s narkotikami, zbraňami či ilegálnou migráciou.⁸⁷

Čo sa týka ostatných členov SNŠ – Gruzínska, Ukrajiny, Azerbajdžanu, Moldavska – tí sa členmi OZKB nestali. Spoločenstvo totiž pre nich nepredstavovalo vhodný priestor pre riešenie vlastných akútnych problémov, a reakciou tak bola negácia OZKB a vytvorenie vlastnej organizácie s názvom GUAM.⁸⁸ Rusko sa, prirodzene, snažilo zabrániť sformovaniu tejto skupiny, ale neuspelo. Silnejúce bilaterálne vzťahy medzi Ukrajinou, Gruzínskom a Azerbajdžanom naznačovali, že v rámci Spoločenstva dochádza k postupnému zhoršovaniu situácie a ich ďalší koordinovaný postup fungovanie SNŠ ešte viac narušil.⁸⁹

Ekonomickú dimenziu SNŠ predstavuje Jednotný hospodársky priestor.⁹⁰ Táto platforma pre spoluprácu vznikla v roku 2003 a medzi zakladajúcich členov patria Bielorusko, Kazachstan, Rusko a Ukrajina. Hlavným motívom pre vznik bola spoločná obava, že národné ekonomiky nebudú schopné samostatne dostatočne reagovať a napredovať v podmienkach trhovej ekonomiky, a že nebudú môcť nahradiť dovtedajšiu spoluprácu v rámci ZSSR. Cieľom sa tak stalo vytvorenie spoločného priestoru pre voľný pohyb tovarov, služieb, kapitálu a pracovnej sily.⁹¹

Hoci Oleksiy Semeniy pripustil označenie tejto štruktúry ako „*geopolitickej anti-EÚ*“, vzápätí dodáva, že mohla svojim členom priniesť viaceré výhody, či už zjednodušenie spolupráce s bývalými sovietskymi republikami prostredníctvom stále existujúcich sovietskych infraštruktúr a osobných vzťahov; spoluprácu vo vojensko-priemyselnom komplexe, čo mohlo umožniť udržanie si konkurencieschopnosti; využitie výrobných zariadení v ostatných členských štátoch a prístup k lacným prírodným zdrojom; alebo nižšie výrobné štandardy v porovnaní s EÚ umožňujú lepšie

⁸⁷ SECRIERU, Stanislav: *Russia's Foreign Policy under Putin: „CIS Project Renewed“*. UNISCI Discussion Papers, January 2006, s. 295, <http://revistas.ucm.es/cps/16962206/articulos/UNIS0606130289A.PDF> (11. 2. 2011)

⁸⁸ PEREPELTSIA, Hryhoriy: *The Institutional Approach to Cooperation in Regional Security*. In: *Ukraine and Regional Co-operation in Security: Looking Ahead*. 11th Partnership for Peace International Research Seminar. Rome 2003, s. 92.

⁸⁹ WOLCZUK, Roman: *Ukraine's Foreign and Security Policy 1991-2000*. London 2003, s. 152.

⁹⁰ V anglickom jazyku sú používané paralelne tri verzie názvu: Single Economic Space, Common Economic Space a Common Economic Area.

⁹¹ DE DEUGD, Nienke: *Ukraine and NATO – The Policy and Practice of Co-operation with the Euro-Atlantic Security Community*. Groningen 2007, s. 74-79.

možnosti na presadenie sa.⁹² Ani táto platforma sa však neukázala byť efektívnym rámcom. Príčinou mohla byť už samotná zakladajúca dohoda z roku 2003, ktorá stanovila len minimálny a všeobecný charakter, a jej nariadenia mali mať skôr charakter vyhlásenia či zámeru, čím sa nemohli stať základom pre nesporný právny záväzok. Podobne ako i v prípade SNŠ tu existovala viacrýchlostná integrácia⁹³, ktorá brzdila rozvoj jednotlivých projektov.

Samotní členovia ale vnímajú aktivity v rámci JHS pozitívne. Podľa vyjadrenia ruského prezidentského poradcu Venjamina Jakovleva z roku 2010 je dokonca táto ekonomická integrácia dôležitejšia ako politická.⁹⁴ Na stretnutí v decembri roku 2010 členovia JHS dokončili právny a regulačný rámec a oznámili, že spoločný hospodársky priestor začne fungovať od 1. 1. 2012. Deklarácia tu prijatá dokonca tvrdí, že JHS nie je cieľom samým pre seba, ale že predstavuje krok na ceste k vytvoreniu Eurázijskej ekonomickej únie.⁹⁵ SNŠ, OZKB i JHS však boli doteraz silnejšie vo vyjadreniach, deklaráciách a plánovaných cieľoch, takže i tieto predstavy pravdepodobne budú viac rétorické ako reálne. Rusko ale vo svojich snahách na udržanie mocenského postavenia v regióne určite v najbližšej dobe nerezignuje, keďže situácia jeho blízkeho zahraničia priamo ovplyvňuje jeho postavenie, a to i mimo samotný Čiernomorský región.

2.3. GUAM a potreba vymedziť sa voči Rusku

Z doteraz menovaných regionálnych spoluprác sa nasledujúci GUAM v istom zmysle vymyká svojou charakteristikou. OČHS, SNŠ, OZKB i JHS v deklarovaných zámeroch jasne definovali, že sú „za“ niečo, resp. že chcú budovať, vytvárať, spájať. To chcel GUAM síce tiež, ale jeho bytostnú podstatu tvoril postoj „proti“, a to proti Rusku. Presadenie sa takto úzkej skupiny štyroch štátov voči ruskej veľmoci bolo pravdepodobne trúfalým, avšak nie úplne nereálnym cieľom. Prečo, ako a s akými výsledkami je spojené pôsobenie GUAM, a ako to ovplyvnilo charakter regiónu, resp. regionalizmu bude analyzovať nasledujúca podkapitola.

⁹² SEMENIY, Oleksiy: *Ukraine's European Policy as an Alternative Choice – Achievements, Mistakes and Prospects*. In: VELICHENKO, Stephen (ed.): *Ukraine, the EU and Russia*. New York 2007, s. 130-131.

⁹³ DRAGNEVA, R. – DIMITROVA, A.: c. d., s. 178.

⁹⁴ *CIS countries Should Create Single Economic Space – Russian Presidential Advisor*. RIA Novosti, 19 May 2010, <http://en.rian.ru/exsoviet/20100519/159077913.html> (7. 2. 2011)

⁹⁵ SOLOZBOV, Yuri: *Russia, Belarus and Kazakhstan Move Closer to Economic Union*. Russia Beyond the Headlines, 20 December 2010, http://rbth.ru/articles/2010/12/20/russia_belarus_kazakhstan_move_closer_to_economic_union05221.html (7. 2. 2011)

Názov GUAM je akronymom z počiatočných písmen členských štátov – Gruzínsko, Ukrajina, Azerbajdžan, Moldavsko. Formálne bola táto spolupráca založená v októbri roku 1997 na jednaní Rady Európy, a to deklaráciou podpísanou prezidentmi štyroch členských štátov. Samotná činnosť však bola zahájená už rok predtým⁹⁶ konzultatívnym fórom, kde boli odborníkmi prejednávané bezpečnostné otázky v súvislosti so Zmluvou o konvenčných ozbrojených silách v Európe.⁹⁷ Môže sa zdať nelogické, prečo tieto štáty svoje problémy neriešili v rámci už existujúcich regionálnych formátov a vytvárali ďalší. Tieto štyri štáty, všetky členovia SNŠ, sa snažili využívať práve SNŠ, avšak neúspešne. Všetky námietky a pokusy zlyhali na ruskom odmietaní diskusie a prijatia riešenia, ktoré by mohlo vyhovovať všetkým stranám. Na názor, že budú len duplikovať už existujúcu agendu OČHS či SNŠ bolo možno argumentovať homogenitou členov a väčšou pravdepodobnosťou v dosahovaní vytýčených cieľov.⁹⁸

Hoci spojenie týchto štátov bolo na počiatku vyvolané hlavne obavou, že Rusko sa snaží meniť existujúce pomery síl vo svoj prospech, skupinu spájali aj ďalšie znaky. Roman Wolczuk definoval štyri základné výzvy, ktoré viedli tieto štáty k spolupráci. Prvou bol fakt, že každý štát bol negatívne ovplyvnený separatistickými tendenciami. Druhou výzvou (súvisiacou s prvou) bolo, že tieto separatistické tendencie boli výsledkom priameho či nepriameho zasahovania zo strany Ruska. V tretom prípade to bola výzva spolupracovať na vytvorení spoločného transportného koridoru medzi Európou a Áziou. Poslednú výzvu podľa R. Wolczuka definovala ich snaha prepravovať kaspickú ropu, ktorá ich posúvala ešte viac do priamej konfrontácie s Ruskom. Všetkým týmto aspektom bola vlastná prítomnosť úsilia znížiť ruský vplyv v tejto oblasti tak, aby sa mohli rozvíjať ich vlastné záujmy.⁹⁹

Rusko vznik tej iniciatívy vnímalo veľmi negatívne. Obzvlášť znepokojivo vyzerala potenciálna možnosť účasti Turecka¹⁰⁰ v tomto zoskupení, ktorá by značila bezpríkladné spojenie záujmov OČHS a GUAM, a to by len veľmi nepravdepodobne

⁹⁶ Za „otca zakladateľa“ je považovaný námestník azerbajdžanského ministra zahraničných vecí Araz Azimov, ktorý v tom roku vytvoril prvú GUAM skupinu počas rokovania OBSE vo Viedni. SOCOR, Vladimir: *Analysis: GUAM at Ten*. Moldova.org, 20 June 2007, para. 4, <http://politicom.moldova.org/news/analysis-guam-at-ten-53782-eng.html> (9. 2. 2011)

⁹⁷ SPÂNU, Vlad: *GUAM: Background, Organization's future and Ukraine's Role*. Moldova.org, 16 October 2008, para. 2, <http://politicom.moldova.org/news/guam-background-organizations-future-and-ukraines-role-157816-eng.html> (9. 2. 2011)

⁹⁸ Tamže, para. 3; 5.

⁹⁹ WOLCZUK, R.: c. d., s. 148.

¹⁰⁰ Mimo Turecka boli potenciálnymi členmi GUAM i Poľsko a Rumunsko. In: LATAWSKI, P. C.: c. d., s. 86.

bolo v prospech Moskvy. Dimenzia Východ vs. Západ by sa v prípade akéhokoľvek spojenia Turecka s GUAM (prostredníctvom tureckého členstva v NATO a jeho vzťahov s EÚ) dostala do centra SNŠ.¹⁰¹ Západné smerovanie GUAM potvrdzuje i skutočnosť, že USA túto organizáciu od začiatku podporovali, a to nielen politicky, ale aj finančne. Kongres poskytol grant vo výške 44 miliónov dolárov na ekonomické projekty.¹⁰² Odmietanie SNŠ a príklon k EÚ vyjadril Hryhoriy Perepelitsia nasledovne: „Zatiaľ čo členovia SNŠ sú spájaní spoločnou minulosťou, tak členovia GUAM sú zjednocovaní rovnakým zámerom zdieľať spoločnú európsku budúcnosť.“¹⁰³

Do obdobia Oranžovej revolúcie v roku 2004 GUAM možno označiť za relatívne nečinný, resp. činný skôr v deklaratívnej rovine. Obdobie, ktoré začalo s nástupom ukrajinského prezidenta V. Juščenka znamenalo znateľný pokrok v rozvoji dovtedajšej spolupráce. Hľadali sa spoločné právne rámce na nové projekty v infraštruktúre a na zónu voľného obchodu.¹⁰⁴ Summit konaný v roku 2005 mal za cieľ vytvoriť z GUAM relevantnú medzinárodnú organizáciu, ktorej základom budú tri piliere - demokratické zmeny a stabilita v čiernomorsko-kaspickom regióne, ekonomická spolupráca a rozvoj, a bezpečnostná spolupráca. V tomto období takisto začali i debaty o vytvorení peacekeepingových síl, bol vytvorený sekretariát v Kyjeve, a došlo k celkovej zmene priorít od počiatočného dôrazu na ekonomickú spoluprácu k politickým a bezpečnostným záležitostiam. Toto všetko nepochybne prispelo k oživeniu GUAM, ktorý v predchádzajúcom období takmer upadol do zabudnutia.¹⁰⁵

Ako sa však čoskoro ukázalo, kľúčovým problémom ostávalo Rusko a jeho zasahovanie. Skupine štátov v GUAM tak nebolo úplne umožnené, aby svoju ochotu spolupracovať vôbec mohli dostatočne rozvinúť. Najlepším príkladom na podkopávanie tejto iniciatívy zo strany Ruska je pôsobenie Uzbekistanu. Ten do GUAM vstúpil až v roku 1999 (reflektované zmenou názvu na GUUAM), avšak v roku 2005 toto zoskupenie opustil. Oficiálna kritika uzbeckého prezidenta Islama Karimova označovala

¹⁰¹ WOLCZUK, R.: c. d., s. 150.

¹⁰² Tieto fondy však zostali z veľkej časti nevyužitú pre nedostatok kvalitných projektov. In: SOCOR, V.: *Analysis: GUAM at Ten*, para. 3; 5.

¹⁰³ PEREPELITSIA, H.: c. d., s. 92.

¹⁰⁴ SPÂNU, V.: c. d., para. 4.

¹⁰⁵ FISCHER, Sabine: *Ukraine as a Regional Actor*. In: FISCHER, Sabine (ed.): *Ukraine: Quo vadis?* Chaillot Paper No. 108. Paris 2008, s. 127-128.

iniciatívu ako príliš politickú, ekonomicky nefunkčnú, a hlavne – namierenú proti záujmom Ruska.¹⁰⁶

Ďalším jednoznačným prípadom zasahovania Ruska je prípad moldavského členstva. Konkrétnou podobou zasahovania bola pravidelne sa opakujúca požiadavka z ruskej strany voči moldavskej vláde, aby GUAM opustila, alebo aspoň obmedzila svoju účasť. Moldavsko tak svoje aktivity limitovalo len na ekonomické projekty, a odmietalo ukrajinský návrh na účasť v peacekeepingových jednotkách.¹⁰⁷ Vladimir Socor, analytik Jamestown Foundation špecializujúci sa na oblasť východnej Európy, dokonca túto organizáciu označil ako „*GUAm*“. Ako dodal, jediné, čo chýbalo k úplnej neúčasti v organizácii bolo už len oficiálne oznámenie tohto faktu, keďže Moldavsko sa v nej prakticky už vôbec neangažovalo. Nezúčastňovalo sa summitov, nevyslalo zástupcov do sekretariátu, ani neplatilo členské poplatky. Príklon k Rusku dokazovali viaceré prejavy, ktoré boli demonštratívne na pôde GUAM prednesené v ruštine.¹⁰⁸

Čo sa týkalo vzťahov organizácie s externým prostredím, tak tomuto projektu bola opakovane vyslovená dôvera a podpora od poľského prezidenta Lecha Kaczynského, litovského prezidenta Valdasu Adamkusa a rumunského prezidenta Traiana Băsescu. Tieto štáty sa zaviazali dosiahnuť cieľ prepravy ropy z Azerbajdžanu, cez Gruzínsko a Ukrajinu do Európy, pričom L. Kaczynski zdôraznil, že v situácii energetického vydierania zo strany Ruska sú to práve zoskupenia typu GUAM, ktoré nadobúdajú veľký význam.¹⁰⁹ Spomenuté tri štáty sa snažili v rámci EÚ presadzovať mimo projektu prepravy kaspickej ropy i riešenie zamrznutých konfliktov. Samotná Únia však ostávala k týmto aktivitám „*takmer demonštratívne ľahostajná*“.¹¹⁰

V prípade OČHS to bola práve bezpečnostná sféra vrátane jednotlivých zamrznutých konfliktov, ktoré boli hlavnou prekážkou nielen v špecifických záležitostiach, ale aj pre celkové napredovanie organizácie. Aký bol dopad tejto oblasti na GUAM, navyše keď to bola aj jedna z hlavných deklarovaných priorít? Vlády členských štátov opakovane lobovali, či už na pôde OSN, OBSE alebo iných fór, aby

¹⁰⁶ SPÂNU, V.: c. d., para. 6.

¹⁰⁷ Tamže, para. 6.

¹⁰⁸ SOCOR, VLADIMIR: *Analysis: GUAM Shows its Resilience at Batumi Summit*. Moldova.org, 9 July 2008, para 2-3, <http://politicom.moldova.org/news/analysis-guam-shows-its-resilience-at-batumi-summit-133189-eng.html> (9. 2. 2011)

¹⁰⁹ *Four Ex-Soviet States Pledge Cooperation. Western Ties*. Moldova.org, 20 June 2007, <http://politicom.moldova.org/news/four-exsoviet-states-pledge-cooperation-western-ties-53697-eng.html> (11. 2. 2011)

¹¹⁰ SOCOR, V.: *Analysis: GUAM at Ten*, para. 10-12.

zamrznuté konflikty boli internacionalizované, teda aby sa na ich riešení podieľali aj ďalšie štáty a organizácie. V decembri roku 2007 GUAM predložil návrh rezolúcie Valnému zhromaždeniu OSN s výzvou na všetkých členov, aby vyjadrili podporu teritoriálnej integrity štátov trpiacich týmito konfliktami. Pomenovali tieto konflikty ako hrozby mieru a vyzvali všetkých, aby pomohli s ich riešením. Súčasne predstavitelia GUAM diskutovali o rozmiestnení peacekeepingových jednotiek OSN a iných organizácií v konfliktných regiónoch, ako aj o vytvorení vlastných peacekeepingových kapacít, ktoré by boli rozmiestnené s alebo namiesto ruských, resp. SNŠ kapacít. Predstavitelia separatistických autorít však boli proti, rovnako aj Rusko. Na tomto mieste je vhodné dodať, že až na USA a zopár bývalých sovietskych štátov väčšina štátov NATO a EÚ túto organizáciu jednoducho ignorovala.¹¹¹ Avšak aj USA svoju počiatočnú podporu pre návrh rezolúcie OSN zmiernili s odôvodnením, že by to „*mohlo spochybniť ich nestrannosť ako mediátora v arménsko-azerbajdžanskom konflikte*“ - na rozdiel od Ukrajiny, ktorá sa neobávala, že by takáto aktivita mohla ohroziť jej nestrannosť ako oficiálneho mediátora v konflikte v Podnestersku.¹¹²

M. Kapitonenko mimo toho, že GUAM nedokázal získať pre riešenie regionálnych bezpečnostných problémov externú podporu identifikoval ešte ďalší aspekt, ktorý v otázkach bezpečnosti brzdil pozitívne riešenia. Hovorí o nedostatku demokracie a interdependencie medzi jednotlivými členmi. Štáty si totiž boli vzájomne len minoritnými obchodnými partnermi (napr. pre Ukrajinu boli najväčšími partnermi EÚ a Rusko), takže možnosti pre vzájomne prínosnú spoluprácu boli menšie ako tie s tretími krajinami. Navyše, ako uvádza, snaha o zlepšenie vyjednávacích pozícií pri získavaní členstva v EÚ a NATO paradoxne ešte viac zhoršila situáciu vo vývoji regionálnych konfliktov, pretože zapojením snáh o vyriešenie bezpečnostnej situácie regiónu do širšieho rámca NATO/EÚ bola narušená regionálna rovnováha záujmov, hlavne voči Rusku,¹¹³ ktoré akékoľvek snahy GUAM v riešení zamrznutých konfliktov odmietalo. V roku 2006 sa ruský minister obrany Sergej Ivanov vyjadril, že

¹¹¹ WEITZ, Richard: *GUAM and the Georgian War*. Central Asia-Caucasus Analyst, 20 August, 2008, s. 13.

¹¹² SOCOR, Vladimir: *Summit Takes Stock of GUAM's Projects, Institutional Development*. The Jamestown Foundation, 20 June 2007, para. 10, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=32819](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=32819) (7. 2. 2011)

¹¹³ KAPITONENKO, M.: c. d., s. 41-42.

peacekeepingové jednotky GUAM do konfliktných regiónov jednoducho nebudú vpustené, a to bez ohľadu na to, čo sa prejedná na Valnom zhromaždení OSN.¹¹⁴

Rok 2010 zaznamenal v eurázijskej politike viaceré zmeny, konkrétne pre GUAM však boli tieto zmeny negatívne. Pozícia Ruska v regióne posilnila, a zvolenie Viktora Janukovyča prezidentom Ukrajiny takisto tejto iniciatíve nepomohlo s vyhliadkami do budúcnosti. Snahy gruzínskeho prezidenta Michaila Saakašviliho a moldavského prezidenta Mihaia Ghimpu o oživenie GUAM však netreba podceňovať. Dokonca bolo presviedčané aj Bielorusko, toho času s ochladnutými vzťahmi s Ruskom, aby vyplnilo vákuum po Ukrajine. Avšak Rusko sa týmito aktivitami neznepokojuje – zo strategického hľadiska bol totiž GUAM až príliš veľkým zlyhaním. Popritom, Azerbajdžan v súčasnosti úzko spolupracuje s Ruskom v energetickom sektore a Ukrajina pod V. Janukovyčom má mnoho spoločných projektov s Ruskom v oblastiach metalurgie či leteckého priemyslu. Bez týchto dvoch krajín sa GUAM nemôže stať alternatívou Ruska. Navyše, i spomenuté Bielorusko by mohlo získať len status pozorovateľa, a to je tiež nepravdepodobné, keďže je členom colnej únie s Ruskom i OZKB.¹¹⁵

Ponúka sa otázka, či by vôbec záležalo, ak by sa GUAM rozpadol. Alexander Jackson, analytik špecializujúci sa na politiku a bezpečnosť Kaspického regiónu, si myslí, že z pohľadu geopolitiky by sa týmto rozpadom pravdepodobne nič nezmenilo. Ako dodáva, výsledky činnosti tejto organizácie napr. čo sa týka tranzitu energií boli malé, a aj tie perfektne fungujú na bilaterálnej báze.¹¹⁶

2.4. Spoločenstvo demokratickej voľby – len ďalší GUAM?

V doteraz analyzovaných regionálnych organizáciách to bolo vždy Rusko, ktoré priamo či nepriamo určovalo smer, resp. bránilo nežiaducemu vývoju aktivít. Spolu s komplikovanou bezpečnostnou situáciou, najmä v súvislosti so zamrznutými konfliktami, nebolo možné efektívne spolupracovať a rozvíjať jednotlivé medzištátne

¹¹⁴ *GUAM Brings Conflicts to World Stage*. Radio Free Europe/Radio Liberty, 29 September 2006, para 10-12, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=52531&lng=en> (7. 2. 2011)

¹¹⁵ TSIRDYA, Bogdan: *GUAM Back to Life?* RIA Novosti, 30 August 2010, para. 5-7, http://en.rian.ru/international_affairs/20100830/160392437.html (5. 2. 2011)

¹¹⁶ JACKSON, Alexander: *Ukraine's Elections and Future of GUAM*. Caucasian Review of International Affairs CRIA, 10 February 2010, para. 11-12, http://cria-online.org/CU_-_file_-_article_-_sid_-_83.html (5. 2. 2011)

projekty. Tzv. farebné revolúcie, ktoré prebehli v roku 2003 v Gruzínsku a v roku 2004 na Ukrajine výrazne ovplyvnili celý región a vyvolali hlavne obavy v Rusku, a to v súvislosti s ich demonštratívne jasným prozápadným postojom. Ten, mimo oživenia existujúcej organizácie GUAM, bol vyjadrený aj vo vzniku Spoločenstva demokratickej voľby (SDV).

Cieľ založiť novú organizáciu bol deklarovaný v auguste roku 2005 v gruzínskom meste Borjomi. V decembri toho istého roku sa konal otvárací summit novej organizácie v Kyjeve. Podobne ako i v prípade GUAM, aj SDV pútal pozornosť v ďalších bývalých sovietskych republikách, ale aj mimo nich. Úvodného fóra sa tak zúčastnili prezidenti Gruzínska, Moldavska, Estónska, Litvy, Lotyšska, Macedónska, Rumunska, Slovinska, Ukrajiny, a vládne delegácie z Azerbajdžanu, Bulharska, Českej republiky, Maďarska, Poľska, a rovnako aj pozorovatelia z USA, EÚ a OBSE.¹¹⁷ Fórum trvalo dva dni a ukrajinský prezident V. Juščenko na ňom pred 120 účastníkmi vyjadril ciele organizácie v troch bodoch: propagácia demokratických hodnôt, regionálna stabilita a ekonomická prosperita. Tieto základné princípy boli už obsiahnuté v spoločnom vyhlásení V. Juščenka a M. Saakašviliho zo spomenutého stretnutia v meste Borjomi. Borjomská deklarácia predpokladala SDV ako „*silný nástroj na odstránenie pretrvávajúcich delení regiónu, porušovaní ľudských práv a akéhokolvek typu konfrontácie či zamrznutého konfliktu.*“¹¹⁸ Žiadaná internacionalizácia regionálnych konfliktov sa tu tak ako cieľ objavuje podobne ako i v prípade GUAM.

Fakt, že okrem Ukrajiny, Gruzínska a Moldavska (ktorých ciele boli podobné ako pri zakladaní GUAM), sa tu zúčastňovali už viac či menej konsolidované demokracie, členovia alebo kandidáti na vstup do EÚ môže mať viaceré vysvetlenia. Vlad Vernygora a Natalia Chaban tvrdia, že na jednej strane to ešte stále bola súčasť zbavovania sa spoločnej komunistickej minulosti a fórum pre podporu demokracie, ktoré tieto štáty vnímali ako akési „precvičovanie“ demokratických princíпов. Štáty demokraticky vyspelejšie, ako napr. Pobaltie či Slovinsko, mali navyše i možnosť ako viesť región vlastným príkladom. SDV pre nich rovnako mohlo byť aj vhodným nástrojom, aby získali akýsi status znalca tohto regiónu v rámci EÚ. V. Vernygora a N. Chaban ďalej uvádzajú, že to mohli vnímať ako prostriedok na zvyšovanie ich vlastného

¹¹⁷ KOVALOVA, Elena: *Ukraine's Role in Changing Europe*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova*. Washington D.C. 2007, s. 192.

¹¹⁸ PEUCH, Jean-Christophe: *Ukraine: Regional Leaders Set Up Community of Democratic Choice*. Radio Free Europe/Radio Liberty, 2 December 2005, <http://www.rferl.org/content/article/1063461.html> (8. 2. 2011)

medzinárodného postavenia a vplyvu. Posledným dôvodom – spoločným všetkým členom – bolo, prirodzene, zlepšenie ekonomických štandardov a snaha byť menej závislý na Ruskom dodávanom plyne a rope.¹¹⁹

Je zrejmé, že mimo týchto cieľov mala iniciatíva SDV súvislosť s globálnou vlnou demokratizácie, ktorá ústila z politiky administratívy G. Busha šíriť demokraciu po celom svete. Treba však dodať, že zmeny vo viacerých štátoch SNŠ (aj revolúcie Ukrajiny a Gruzínska) boli výsledkom skôr interných problémov, a nie zásahov zvonka. Avšak táto iniciatíva môže byť daná do širšieho rámca v tom zmysle, že Deklarácia z Borjomi chcela byť v súlade so Spoločenstvom demokracií, čo bolo neformálne globálne fórum a stredisko pre šírenie a podporu demokratizačných snáh.¹²⁰

SDV malo od úplného začiatku silný symbolický význam. Vyjadrovalo novú atmosféru v regióne i nádej na dosahovanie ambiciózných cieľov. Očakávanie, že iniciatíva pomôže v euroatlantickej integrácii však bolo nereálne. Úspech v tejto oblasti totiž závisí primárne od tempa a intenzity vnútornej transformácie, a súčasne od charakteru celkových vzťahov Ruska a Západu. Takže, skutočnosť, že Ukrajina a Gruzínsko vytvoria nejakú demokratickú alianciu nemohla reálne v tomto procese mať výraznejšiu úlohu.¹²¹ Premietanie vzájomných vzťahov Ruska voči EÚ a NATO do vzťahov v rámci regiónu bude takisto očividné aj v konkrétnom prípade Ukrajiny, a neúspech SDV, ako i GUAM, bol tak čiastočne spôsobený práve nezaujmom Západu, resp. obavou z narušenia vzťahov s Ruskom.

Čo sa týkalo celkových cieľov SDV, tak ich samotné široké poňatie – presadzovanie demokratických hodnôt, regionálna stabilita a ekonomická prosperita – od začiatku limitovali možnosť úspechu. Tak ako sa ukázalo aj v prípade GUAM, táto iniciatíva sa nestretla s pozitívnou reakciou zo strany Ruska a bola vnímaná ako namierená proti SNŠ. SDV na jednej strane potvrdzovalo nový imidž Ukrajiny v regióne, avšak podobne ako pri GUAM to mohla byť len zmena jej vlády, ktorá

¹¹⁹ VERNYGORA, Vlad – CHABAN, Natalia: *New Europe and its Neo-regionalism: a Working Case of the 'Community of Democratic Choice'*. TRAMES, 12, 2008, č. 2, s. 134-135.

¹²⁰ Projekt s názvom Spoločenstvo demokracií bol iniciovaný v roku 1999 skupinou desiatich štátov z celého sveta a USA prevzali vedúcu úlohu. V roku 2000 vzniklo Spoločenstvo demokracií vo Varšave, kde sa stretli predstavitelia z viac ako 100 štátov, vrátane Ruska a Ukrajiny, a prijali Varšavskú deklaráciu, ktorá si stanovila za cieľ podporovať občiansku spoločnosť, slobodné voľby, nezávislé súdnictvo, transparentné vládnutie apod.

¹²¹ CHAUFFOUR, Célia: *The Community of Democratic Choice: a Brilliant PR Coup?* Caucas Europe News, 4 November 2005, para. 17, http://www.caucas.com/home_eng/breve_contenu.php?id=205 (5. 2. 2011)

ohrozí i fungovanie celého projektu.¹²² Ukrajinské médiá spočiatku označovali SDV ako nové SNS¹²³, avšak toto označenie bolo minimálne predčasné. Od začiatku bolo totiž neisté, či táto skupina štátov bude schopná prísť aj s nejakou solídnu spoločnou agendou mimo svoje deklarované túžby.¹²⁴

2.5. Mimoregionálni aktéri iniciátormi regionálnych procesov

Ako je vidieť z predchádzajúcej časti kapitoly, Čiernomorský región po skončení studenej vojny je charakteristický nárastom počtu rôznych regionálnych štruktúr a programov. Iniciatívy však nie vždy pochádzali len zvnútra, čiže priamo od štátov, ktoré do tohto regiónu patria, ale vzhľadom k svojej strategickej polohe a významu v energetickej oblasti to boli aj externí aktéri, ktorí sa snažili presadzovať tu svoje záujmy a vytvárať iniciatívy a rámce pre spoluprácu, ktoré by im v tom mohli pomôcť. Dvomi kľúčovými aktérmi – EÚ a NATO, ich aktivitami a dopadmi na tento región sa bude zaoberať posledná podkapitola druhej kapitoly.

Čiernomorský región bol v strategických úvahách externých aktérov hlavne v súvislosti s energetickými surovinami. Počas studenej vojny sa však tento región dostal takmer výhradne do sféry vplyvu Sovietskeho zväzu a západné mocnosti sa tu viac mohli angažovať až s jeho rozpadom. Avšak, prvé desaťročie nezávislosti takýto vývoj nezaznamenalo – EÚ ani NATO tu, predovšetkým z dôvodu ruského nesúhlasu, žiadnu koherentnú politiku nevytvorili.

Počas 90. rokov EÚ bola v tomto regióne prítomná v podobe sektorovej spolupráce či technickej pomoci, ale stále vnímala túto oblasť ako príliš vzdialenú a chaotickú, aby tu svoje aktivity rozvinula viac. Potenciálna konfrontácia s Tureckom a Ruskom rovnako patrili k faktorom, ktoré takéto aktivity obmedzovali. K zmene postoja Únie došlo až v súvislosti s jej dvoma rozšíreniami v rokoch 2004 a 2007, kedy sa jej hranice posunuli priamo k tomuto regiónu. Prvou reakciou bolo vytvorenie Európskej susedskej politiky (ESP) v roku 2004, ktorá však predstavovala zastrešujúci rámec politik voči všetkým novým susedom, nielen Čiernomorskému regiónu.¹²⁵ V tomto období Únia síce už mala stabilizačný dopad na región, avšak napriek

¹²² KOVALOVA, E.: c. d., s. 192-193.

¹²³ PEUCH, J.-CH.: c. d.

¹²⁴ CHAUFFOUR, C.: c. d., para. 6.

¹²⁵ JAPARIDZE, Tede – MANOLI, Panagiota – TRIANTAPHYLLOU, Dimitrios – TSANTOULIS, Yannis: *The EU's Ambivalent Relationship with the BSEC: Reflecting on the Past, Mapping out the Future*. ICBS Policy Brief No. 20, Athens 2010, s. 13.

viacerým projektom táto spolupráca z jej strany mala charakter limitovaný takmer len na energetickú oblasť a postrádajúci politickú a strategickú dimenziu.¹²⁶

Tri roky po spustení ESP bola vytvorená politika špeciálne pre Čiernomorský región pod názvom Čiernomorská synergia (ČMS). OČHS v jej rámci získala prominentné postavenie. Vznik tejto politiky bol umožnený silnou podporou od niektorých významných štátov EÚ, a súčasne tichým súhlasom zo strany Ruska. Pozitívne výsledky však táto politika nedosahovala, na čo mal reagovať v roku 2009 vznik nového rámca – Východného partnerstva (VP). Zásadným rozdielom s predchádzajúcimi politikami bolo zdôraznenie princípu kondicionality, resp. posilňovania spolupráce na základe dosahovaných výsledkov. Koherencia prístupu voči regiónu však bola oslabená väčšou flexibilitou a spoluprácou s konkrétnymi štátmi, čo súviselo i s faktom, že OČHS sa v tejto iniciatíve nespomína.¹²⁷ Obidve politiky možno vnímať ako súčasť širšieho prístupu pod ESP, avšak s iným zameraním – zatiaľ čo ČMS sa snaží podporovať spoluprácu medzi tamojšími štátmi, VP je výrazom obnovenej europeizácie, čiže približovania štátov k EÚ bez perspektívy členstva.¹²⁸

Ako príklady konkrétnych aktivít EÚ môžu byť uvedené iniciatívy DABLAS (Danube Black Sea Task Force) - poskytujúca platformu pre spoluprácu v ochrane vody a vodných ekosystémov; INOGATE (Interstate Oil and Gas Transportation to Europe) - zaoberajúca sa podporou spolupráce v energetickej oblasti medzi EÚ a štátmi regiónu; či TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) - stimulujúca spoluprácu medzi členmi regiónu vo všetkých oblastiach, hlavne v súvislosti s rozvojom regiónu a obchodom.¹²⁹ P. Manoli k aktivitám EÚ v Čiernomorskom regióne píše, že „*hoci sú technického charakteru [...] hrajú významnú úlohu v podpore akurátnej multilaterálnej spolupráce. Ak zhodnotíme základy financovania, prostriedky a výsledky, tieto programy boli naozaj relevantné v rozvoji multilateralizmu*“. Týmto spôsobom podporovali rozvoj regionalizmu, avšak ako P. Manoli vzápätí dodáva, v niektorých prípadoch tieto projekty oslabovali už existujúce rámce spolupráce v regióne, a to hlavne OČHS.¹³⁰

¹²⁶ COLAKOGLU, Selcuk: *Security Structure of the Black Sea Region in the Context of New Challenges*. Insight Turkey, January 2007, s. 5,

http://findarticles.com/p/articles/mi_7057/is_1_9/ai_n28498488/pg_5/?tag=content;col1 (25. 3. 2011)

¹²⁷ JAPARIDZE, T. – MANOLI, P. – TRIANTAPHYLLOU, D. – TSANTOULIS, Y.: c. d., s. 14-16.

¹²⁸ MANOLI, P.: *Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion*, s. 11-12.

¹²⁹ JUDAH, T.: c. d., s. 47-48.

¹³⁰ MANOLI, P.: *Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion*, s. 11-12.

Rovnako ako i pre EÚ, tak aj pre NATO mal Čiernomorský región strategický význam. Z bezpečnostného hľadiska totiž predstavuje priestor s mnohými vzájomne sa prelínajúcimi napätiami a konfliktami, či už mocenskými, náboženskými alebo etnickými. Potenciálnou hrozbou je množstvo konvenčných i nekonvenčných zbraní, ktorými tieto štáty disponujú. Avšak pre samotné NATO je podľa Eugena Rumera a Jeffreyho Simona najzložitejším problémom otázka jeho vlastnej vôle a možností sa v tomto regióne angažovať.¹³¹

Teroristické útoky z 11. septembra 2001 a ich celosvetové dopady sa odrazili i v tomto regióne, a to priamo v súvislosti s angažovanosťou NATO. K výraznejšiemu prehĺbeniu vzťahov s regiónom došlo so vstupom Bulharska a Rumunska do Aliancie, takisto v súvislosti s operáciami NATO na Balkáne a v Afganistane, ktoré stále viac a viac posilňovali účasť NATO v oblasti. Skutočný vplyv NATO v regióne ale podľa Volodymyra Dubovyka nie je jednoduché posúdiť. Na jednej strane existuje totiž fakt, že so všetkými štátmi regiónu má NATO určitý formálny vzťah (členský, kandidátsky alebo partnerský), na strane druhej je NATO stále len jedným z mnohých aktérov pôsobiacich v regióne.¹³²

Debatu o úlohách NATO v Čiernomorskom regióne výrazne posilňovali dôsledky tzv. farebných revolúcií v Gruzínsku a na Ukrajine a ich požiadavky na členstvo v Aliancii. Hoci tieto debaty prebiehali už od konca studenej vojny, tak v počiatočnom období prevládal (podobne ako i v prípade EÚ) ruský faktor, ktorý smeroval pôsobenie NATO skôr do strednej Európy. Súčasťou tejto debaty podľa S. F. Larrabeeho bola dilema, ktorá organizácia by mala byť lídrom v integrácii a tým i stabilizácii regiónu, či NATO alebo EÚ. Ako uvádza, pri tejto debate existujú dve rôzne školy. Prvá argumentuje, že dôležitejšia je ekonomická prosperita a sociálna stabilita, nie vojenská bezpečnosť, a z toho dôvodu uprednostňuje EÚ. Druhá škola, preferujúca NATO, vychádza z predpokladu, že celková stabilita a prosperita môžu prísť až jednotlivým štátom bude zaistená bezpečnosť.¹³³

NATO má záujem, aby sa v regióne budovalo stabilné, západne orientované prostredie, ktoré bude bezpečné s ohľadom na transportné trasy, ale takisto i schopné

¹³¹ RUMER, Eugene B. – SIMON, Jeffrey: *Toward a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*. Occasional Paper 3. Washington D.C. 2006, s. 20, 28-29.

¹³² DUBOVYK, Volodymyr: *NATO's Role in the Wider Black Sea Area*. PONARS Eurasia Policy Memo No. 11, Odessa 2008, s. 1-2, http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/pepm_011.pdf (8. 2. 2011)

¹³³ LARRABEE, Stephen F.: *NATO and Black Sea Security*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard: *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. Washington D.C. 2008, s. 277.

podporiť operácie NATO v regióne. Avšak tento región stále ešte stojí mimo priority organizácie, ktorými zostávajú Irak, Afganistan či Blízky východ. Úlohou pre NATO ale ostáva, aby viac spolupracovalo s regionálnymi organizáciami, hlavne s OČHS. Doteraz totiž, na rozdiel od EÚ, nemá NATO s regiónom vybudované žiadne inštitucionálne vzťahy.¹³⁴ Je však zrejmé, že bezpečnosť regiónu nie je len jednosmerný proces. NATO by malo demonštrovať svoj záujem a podporu v problémových záležitostiach, avšak s cieľom, aby na druhej strane jednotlivé štáty opätovali tieto aktivity v oblastiach, ktoré sú považované ako hrozby Alianciou. Stratégia NATO by ale mala byť vytvorená s ohľadom na „to, čo je v regióne skutočne najväčším problémom, a nie s ohľadom na to, čo Aliancia považuje za najväčšiu možnú hrozbu, ktorá odtiaľ môže prísť“.¹³⁵

Aktivity EÚ a NATO v regióne vytvárajú z bilaterálnych i multilaterálnych regionálnych vzťahov veľmi komplexný útvar. Treba si uvedomiť, že jednotlivé štáty participujú na rôznych ďalších programoch, ktoré sa vzájomne prekrývajú, či fungujú paralelne vedľa seba. Problém však nastáva, ak niektoré takéto externe podporované aktivity (ako je to napr. v prípade ČMS, VP) neberú ohľad na už existujúce regionálne rámce s podobnou agendou. Navyše títo externí aktéri, ktorí majú dostatočné zdroje i moc podporovať a stimulovať regionálnu spoluprácu často prehliadajú lokálne procesy a výsledkom je neprehľadná situácia, kde zdroje i politická aktivita sú následne nedostatočne využívané a výsledky rozptyľované.¹³⁶

(Nový) regionalizmus je v prípade Čiernomorského regiónu aktuálnou záležitosťou až od pádu železnej opony, a s tým spojeným návratom trhovej ekonomiky a snahami o spoluprácu s vyspelým západom. Či už to však bola OČHS, GUAM alebo SDV – vždy v pôsobení a dosahovaní výsledkov týchto iniciatív hralo Rusko a jeho ambície dôležitú úlohu, a to v tom zmysle, že ak boli ohrozené jeho záujmy, tak sa snažilo tieto aktivity obmedzovať. Súčasťou týchto snáh boli aj jeho vlastné regionálne integračné projekty, konkrétne SNŠ, JHS a OZKB, všetky ale s pochybnými výsledkami. Ak sa do vzťahov medzi štátmi regiónu zahrnú aj externí aktéri so svojimi vlastnými záujmami, tak vzniká zložitý regionálny obrazec vzťahov. Ako v tomto pletenci mohla svoje regionálne aktivity rozvíjať Ukrajina, čo jej pri tom pomáhalo a čo

¹³⁴ COLAKOGLU, S.: c. d., s. 7.

¹³⁵ RUMER, E. B. – SIMON, J.: c. d., s. 28-29.

¹³⁶ MANOLI, P.: *Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion*, s. 12.

bránilo bude na príkladoch regionálnych organizácií uvedených v tejto kapitole skúmať posledná štvrtá kapitola diplomovej práce.

3. Ukrajina medzi Východom, Západom a sama sebou

„Nie je tak dôležité, či sa Ukrajina stane demokratickým štátom alebo nie, záleží na tom, či je na našej strane.“¹³⁷

Vznik každého nového európskeho štátu je nepochybne udalosťou veľkého významu. Ukrajina však nebola len nejaký „obyčajný“ štát. Rozloha viac ako 600 tisíc km² ju radila medzi jeden z najväčších štátov Európy a počet obyvateľov viac ako 50 miliónov obyvateľov ju súčasne radil aj medzi najľudnatejšie štáty. Pri svojom vzniku takisto Ukrajina vlastnila tretí najväčší nukleárny arzenál na svete, čím sa jej význam, ale i potenciálne riziká mnohonásobne zvyšovali. Navyše, čo sa týkalo prírodných zdrojov Ukrajina disponovala približne piatimi percentami celkových svetových nerastných zdrojov. Všetky tieto aspekty v spojení s polohou v historicky nestabilnej oblasti medzi Východom a Západom, resp. medzi Európou a Euráziou či medzi Nemeckom a Ruskom jasne vyjadrovali význam Ukrajiny v momente zisku jej nezávislosti v decembri roku 1991.

Tieto záležitosti sa nevyhnutne odrazili i na charaktere a vývoji zahraničnej politiky, a takisto na jej regionálnej dimenzii. Nasledujúci text sa venuje celkovému vývoju politického systému, ďalej budú skúmané vybrané aspekty vnútornej politiky (postavenie oligarchov, vplyv ropy a zemného plynu, Krymský polostrov), a rovnako zahraničnej politiky (EÚ, NATO, Rusko). Cieľom tejto kapitoly je tak zhodnotiť previazanosť vnútorných a vonkajších faktorov a ich možný spoločný dopad na regionálnu politiku Ukrajiny.

3.1. Vývoj ukrajinského politického systému

Základným problémom nového ukrajinského štátu bolo, že v momente vyhlásenia nezávislosti prakticky nedisponoval štátnym aparátom, keďže jedinou funkciou vládnych štruktúr v predchádzajúcom režime bolo vykonávať rozhodnutia Komunistickej strany Sovietskeho zväzu.¹³⁸ Reformný proces a (vo väčšej časti)

¹³⁷ Výrok Henryho Kissingera In: KROPATCHEVA, Elena: *Russian Foreign Policy towards Ukraine: a Case of New Imperialism?* Paper presented at the Annual International Young Researches Conference: *Eurasian Empire: Literature, Historical, and Political Responses to Russian Rule in the Twentieth Century*. University of Hamburg 2006, s. 13.

¹³⁸ FRASER, Derek: *Taking Ukraine Seriously: Western and Russian Responses to the Orange Revolution*. In: SCHMIDTKE, Oliver – YEKELCHYK, Serhy (eds.): *Europe's Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union*. New York 2008, s. 162.

vytváranie právneho systému, politických inštitúcií, ozbrojených síl, bezpečnostných orgánov a administratívnych štruktúr¹³⁹ sa teda museli diať v podmienkach, kde väčšina kľúčových pozícií bola ešte stále zastávaná osobami, ktoré pracovali resp. boli formované v bývalom režime. V takejto situácii jednoducho muselo dôjsť k rozporu medzi „európskymi očakávaniami a post-sovietskou realitou“.¹⁴⁰ Tento predpoklad sa ukázal ako opodstatnený hneď v prvom prezidentskom období L. Kravčuka, a k prehĺbovaniu tohto rozporu dochádzalo počas oboch funkčných období prezidenta L. Kučmu.

V tejto etape bola opozícia ešte málo rozvinutá a slabá na to, aby sama prevzala moc. Komunisti teda pri moci ostali, avšak s tou zmenou, že podporovali ukrajinskú nezávislosť. V porovnaní s ostatnými post-komunistickými štátmi sa tu však opozícia musela podriaďovať výraznejším spôsobom. Pri vzniku štátu tu jednoducho chýbala silná strana zastávajúca liberálne reformy, stred politického spektra bol totiž už obsadený obchodnými a klanovými záujmami.¹⁴¹ V roku 1991 sa uskutočnili prvé prezidentské voľby a bol to práve jediný predstaviteľ bývalej komunistickej elity – Leonid Kravčuk, ktorý voľby vyhral. Tento fakt ale nebol krokom späť, keďže L. Kravčuk sám zohral významnú úlohu pri prijímaní Deklarácie nezávislosti Ukrajiny a bol vnímaný ako zástanca národných záujmov. Súčasne sa nachádzal aj v dobrej pozícii na presadzovanie záujmov, keďže Komunistická strana Ukrajiny si stále udržiavala rozsiahle právomoci. S obhajovaním nezávislosti sa snažil spustiť i komplexný proces transformácie, avšak čoskoro vyvstal zásadný rozpor medzi politikou na papieri a politikou v praxi.¹⁴² Ako však ukážu nasledujúce podkapitoly, tento stav bol výsledkom mnohých faktorov, a nie len politiky najvyšších kruhov.

Bez prítomnosti rozvinutej opozície L. Kravčuk mohol vládnuť v podstate bez odporu. Tranzícia tu však bola sprevádzaná nielen demokratizáciou a ekonomickou transformáciou - dôležité bolo samotné budovanie národa. Ideológia ukrajinského nacionalizmu tu ale bola do značnej miery len využívaná ako prostriedok legitimizácie moci. Ukrajinizácia nebola násilná, avšak bola rozsiahla, či už sa to týkalo oblastí

¹³⁹ Hoci bola Ukrajina v predchádzajúcom režime suverénna de iure, de facto to tak nebolo. Mnohé inštitúcie tak museli vznikať nanovo, napr. ministerstvo obrany či zahraničných vecí, prípadne museli byť transformované z ceremoniálnych do fungujúcich jednotiek. DE DEUGD, N.: c. d., s. 61-67.

¹⁴⁰ SHERR, James: *After Yugoslavia: Whither Ukraine?* In: MÜLLER, Derek - SPILLMAN, Kurt R. - WENIGERS, Andreas (eds.): *Between Russia and the West – Foreign and Security Policy of Independent Ukraine*. Zurich 1999, s. 129.

¹⁴¹ WILSON, Andrew: *The Ukrainians: Unexpected Nation*. New Haven and London 2000, s. 174-175, 185.

¹⁴² DE DEUGD, N.: c. d., s. 59-63.

vzdelávania alebo médií. Toto samozrejme vyvolávalo odpor na východe územia i na Kryme, a stalo sa aj zlomovým aspektom pri nasledujúcich prezidentských voľbách.¹⁴³

Pri celkovom pohľade na prezidentské obdobie L. Kravčuka medzi rokmi 1991-1994 možno nájsť viaceré zásadné prekážky transformácie, či už ekonomické problémy, ktoré spočívali v prílišnej industrializovanosti, neprirodzenej a ahistorickej obchodnej štruktúre, geografickej i historickej vzdialenosti od európskych trhov, ale takisto napr. aj v nákladoch na škody po černobyľskej katastrofe. Nedostatkom bola i absolútna nekvalifikovanosť na najvyšších ekonomických postoch, pretože tí najlepší jednotlivci často odchádzali pôsobiť do Ruska. Medzinárodný menový fond tak často vyzeral ako jediný aktér snažiaci sa o nejaké reformy, avšak ani jeho agenda nebola braná príliš do úvahy.¹⁴⁴ Kravčukova nečinnosť čo sa týka nevyhnutných ekonomických reforiem však môže byť vysvetlená aj tým, že sa jednoducho obával reakcií vo forme sociálnych nepokojov, ktoré by tieto reformy mohli u obyvateľstva vyvolať.¹⁴⁵

V roku 1994 sa prezidentské voľby podarilo vyhrať Leonidovi Kučmovi, ale nad L. Kravčukom nevyhral na základe ekonomických faktorov – podľa A. Wilsona kľúčové faktory boli tie etnolingvistické a geopolitické. Vyhral teda vďaka opozícii voči Kravčukovmu nacionalizmu.¹⁴⁶ Za svoje víťazstvo vďaka hlavne podpore východných oblastí, kde boli pozitívne vnímané jeho výroky o užšej spolupráci s Ruskom. Z počiatku jeho prvého funkčného obdobia Ukrajina postupne pocítovala ekonomický rast, pričom najväčším úspechom bolo zavedenie národnej meny hryvny. Na druhej strane ale mnohé ekonomické reformy neboli uskutočnené, prípadne nie do potrebnej miery. Navyše, postupne sa za jeho vlády objavovala a formovala skupina obchodníkov, tzv. oligarchov, ktorým sa podarilo dosiahnuť kontrolu v kľúčových sektoroch, získajúc tak bohatstvo a súčasne i moc. Keď sa k tomu pridá postavenie médií a tlače (vlastnené takmer výlučne oligarchami), obmedzovanie nevládných organizácií či manipulované parlamentné a prezidentské voľby, tak je zrejmé, že transformácia k demokratickému systému bola minimálne zmätená, ak dokonca nešla opačným smerom.¹⁴⁷

¹⁴³ YEKELCHYK, Serhy: *Ukraine: Birth of a Modern Nation*. New York 2007, s. 193-200.

¹⁴⁴ WILSON, A.: c. d., s. 257-262.

¹⁴⁵ YEKELCHYK, S.: c. d., s. 197.

¹⁴⁶ WILSON, A.: c. d., s. 193.

¹⁴⁷ DE DEUGD, N.: c. d., s. 64-70.

V porovnaní s L. Kravčukom, za L. Kučmu¹⁴⁸ sa dosiahlo aspoň čiastočného zdania zavádzania ekonomického poriadku. Jeho druhé funkčné obdobie však bolo príznačné odklonom k semi-autoritárstvu a korupcii na najvyšších postoch. Táto korupcia bola neoddeliteľne spojená s aktivitami oligarchov pri privatizáciách. Neslávne známym sa však L. Kučma stal hlavne v súvislosti s vraždou novinára Heorhija Gongadzeho, ktorá následne viedla k diplomatickej izolácii Ukrajiny Západom. Nasledovali protestné kampane za odvolanie L. Kučmu, avšak tie v období rokov 2000-2001 boli neúspešné, hoci boli už znamením o novo vznikajúcej opozícii. V období tzv. Gongadzeho aféry sa L. Kučma snažil získať domácu podporu snahami o vyčistenie a zlepšenie stavu ekonomiky, čo malo charakterizovať menovanie V. Juščenka na premiérsky post.¹⁴⁹ Ten bol však vo funkcii necelé dva roky a bol odvolaný z dôvodu, že začal byť už L. Kučmom vnímaný ako potenciálny konkurent. V. Juščenko si ale medzitým si už stihol vybudovať dostatočne silné postavenie a získať podporu,¹⁵⁰ ktorú mohol úspešne zúročiť v nasledujúcom období.

Do Oranžovej revolúcie nebola vytvorená nejaká silná národná idea, a preto sa hlavne L. Kučma prikláňal k politike tzv. tretej cesty, ktorá však podľa M. Riabchuka viedla akurát smerom do tretieho sveta. V domácej politike to znamenalo „*kombináciu tých najhorších znakov zastaraného komunizmu a rodiaceho sa kapitalizmu*“. V medzinárodnej politike to znamenalo nadbiehanie súčasne Západu i Východu – pričom oficiálny názov politiky bol multivektorová. V praxi to však vyzeralo „*ako infantilné pokusy pôsobiť na obe strany, rozoštvávať ich proti sebe, a podľa možnosti získať drobným vydieraním výhody pre seba*“. Ako ďalej M. Riabchuk uvádza, výsledkom bolo neefektívne balansovanie, pričom Ukrajina bola ľahko manipulovateľná z oboch strán. Nebola to podľa neho prozápadná, proruská, ale ani proukrajinská politika. Bola to iba a len prokučmovská politika, ktorá mala výhradne slúžiť záujmom vlády a jej oligarchickým spojencom.¹⁵¹ Práve tento dôraz na záujmy úzkej skupiny elít je jednou z hlavných príčin neúspechov v medzinárodnej politike. Tá

¹⁴⁸ Prezidentom celkovo od roku 1994 až do roku 2004 – dve funkčné obdobia.

¹⁴⁹ WILSON, Andrew: *The East Europeans: Ukraine, Belarus and Moldova*. In.: WHITE, Stephen – BATT, Judy – LEWIS, Paul G. (eds.): *Developments in Central and East European Politics*. Durham 2007, s. 94-95.

¹⁵⁰ YEKELCHYK, S.: c. d., s. 207-208.

¹⁵¹ RIABCHUK, Mykola: *Ambivalence or Ambiguity? Why Ukraine Is Trapped Between East and West*. In.: VELYCHENKO, Stephen (ed.): *Ukraine, the EU and Russia*. New York 2007, str. 84-85.

totiž vyžaduje stanovenie dlhodobých cieľov, a ich podporu domácimi reformami, pričom práve tento dlhodobý strategický rozmer Kučmovej politike chýbal.¹⁵²

Obdobie prezidentstva L. Kučmu viedlo k vytvoreniu relatívne stabilného systému mocenských vzťahov. K obavám o narušenie tohto systému medzi politikmi a oligarchami došlo v súvislosti prezidentskými voľbami, ktoré sa mali konať v roku 2004 a L. Kučma sa prirodzene snažil chrániť seba, resp. záujmy, ktoré reprezentoval. Aj keď to vyzeralo, že to bol L. Kučma, ktorý si vybral V. Janukovyča ako svojho nástupcu, pravdou je, že tento mu bol viac vnútený. L. Kučma bol totiž patrónom dnepropetrovského a kyjevského klanu, zatiaľ čo V. Janukovyč doneckého – z toho vyplýva konflikt záujmov a nie ich blízkosť. Ich spolupráca teda bola výsledkom balansovania moci voči obavám z možného volebného víťazstva V. Juščenka.¹⁵³

Prezidentské voľby roku 2004 a udalosti súvisiace s ich druhým kolom pod názvom Oranžová revolúcia¹⁵⁴ boli spojené hlavne s odporom voči Kučmovej represívnej domácej politike. Nová tzv. Oranžová koalícia tak vznikla proti niečomu, resp. niekomu. Čoskoro sa aj ukázalo, že chýbalo to, za čo by spoločne bojovali - konkrétna politická agenda. Navyše bola táto koalícia veľmi heterogénna, čo taktiež vyvolávalo obavy do budúcnosti v súvislosti s jej fungovaním. V. Juščenko bol od začiatku pomerne úspešný v získavaní podpory v zahraničí, doma ale jeho postavenie tak silné nebolo, pričom dokonca nechal vzniknúť viaceré centrá moci.¹⁵⁵ Pevná pozícia v domácom prostredí sa však ukázala byť ústredným faktorom pri presadzovaní reforiem i napredovaní euroatlantických integračných ambícií.

Odlišnosť dvoch hlavných predstaviteľov Oranžovej koalície sa na konfliktoch objavila takmer okamžite. Vyplývalo to zo zásadných hodnotových rozporov – zatiaľ čo J. Tymošenkova chcela revidovať privatizácie, zvyšovať štátne výdaje (a bola teda skôr populistka a sociálna demokratka), V. Juščenko bol prívržencom voľného trhu. V roku 2005, kedy sa V. Juščenko postavil proti plánom na reprivatizáciu a proti kontrole cien energií, došlo k zásadnému konfliktu. Rozpor vznikol aj na základe menovania Petro

¹⁵² KUZIO, Taras: *Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma*. Problems of Post-Communism, 52, 2005, č. 5, s. 61, http://www.taraskuzio.net/International%20Relations_files/international-kuchma_policy.pdf (16. 3. 2011)

¹⁵³ YEKELCHYK, S.: c. d., s. 214.

¹⁵⁴ Vznikom a priebehom Oranžovej revolúcie sa táto podkapitola nezaobrá, keďže sa jedná o samostatne významný predmet výskumu, a keďže s témou diplomovej práce nemá analýza Oranžovej revolúcie zásadnejší vzťah.

¹⁵⁵ LARRABEE S. F.: *Ukraine at the Crossroads*. The Washington Quarterly, 30, 2007, č. 4, s. 46-47.

Porošenka do čela Rady národnej bezpečnosti a obrany. V. Juščenko ho menoval s cieľom balansovania moci J. Tymošenkovej. Navyše mu boli udelené široké právomoci nad dohliadaním na jednotlivé ministerstvá, mohol dokonca v istých prípadoch obchádzať i samotnú premiérku. Čoskoro bol však sám P. Porošenko obvinený, že pomocou svojej funkcie presadzuje obchodné záujmy; J. Tymošenková zas, že sa snaží reprivatizáciami zavďačiť blízkym oligarchom. V septembri 2005 tak V. Juščenko urobil radikálny krok, a všetkých zainteresovaných z funkcií odvolal. Menovanie novej vlády v čele s Jurijom Jechanurovom sa mu však podarilo dosiahnuť až po podpísaní kontroverzného memoranda s V. Janukovyčom za sľub imunity pre starý režim a sľub o amnestii za volebné podvody.¹⁵⁶

Z očakávaných reforiem sa po Oranžovej revolúcii podarilo úspešne dosiahnuť väčšiu pluralitu politického systému, dôraz na kompromis, širšie politické slobody (hlavne v médiách), a niektoré ekonomické reformy. To sa odrazilo aj na hodnotení od Freedom House, ktorý Ukrajinu v roku 2006 označil ako „slobodnú“ krajinu na rozdiel od predchádzajúcej „čiasťočne slobodnej“. K následnému rozpadu Oranžovej koalície v septembri 2006 medzi hlavnými spojencami prezidentom V. Juščenkou a premiérkou J. Tymošenkovou došlo hlavne v súvislosti s pretrvávajúcimi autoritatívnymi vzormi myslenia a chovania, a kvôli slabému porozumeniu pravidlám fungujúcej demokracie a trhovej ekonomiky. Svoju úlohu určite mali aj nedostatočné manažérske schopnosti V. Juščenka. Strany Oranžovej koalície hneď na začiatku neboli schopné vypracovať detailný akčný plán politickej spolupráce, v dôsledku čoho tak prezident často duplikoval administratívu.¹⁵⁷

Čo sa týka politického systému ako takého a jeho zmien, tak tiež odrážal do značnej miery záujmy a vzťahy medzi tými, ktorí boli práve pri moci. Silná pozícia prezidenta sa však na Ukrajine ukázala ako nevhodná voľba na ceste k demokracii.¹⁵⁸ O tom svedčia funkčné obdobia L. Kravčuka i L. Kučmu. Oslabenie pozície prezidenta nastalo až s príchodom V. Juščenka, avšak paradoxne práve v čase, kedy to oslabilo

¹⁵⁶ KUBICEK, Paul: *The History of Ukraine*. Westport 2008, s. 174-175; WILSON, A.: *The East Europeans: Ukraine, Belarus and Moldova*, s. 97-98.

¹⁵⁷ FRASER, D.: c. d., s. 158-161.

¹⁵⁸ O tomto fakte píše Kimitaka Matsuzato – argumentuje, že semiprezidencializmus tam bol zvolený práve preto, lebo elitám umožňoval obchádzať demokratické princípy. MATSUZATO, Kimitaka: *Semipresidentialism in Ukraine: Institutional Centristism in Rampant Clan Politics*. Demokratizatsiya, 13, 2005, č. 1, s. 45-60.

možné smerovanie k demokratickým hodnotám. On si totiž ako zástanca reforiem sám sebe oslabil pôsobenie a tým pádom i výsledky celej Oranžovej revolúcie.¹⁵⁹

Výhra V. Janukovyča v prezidentských voľbách roku 2010 určite môže byť vnímaná ako ďalšie víťazstvo Ruska v jeho pretrvávajúcom boji so Západom o dominanciu v tomto regióne, avšak ako píše Owen Matthews a Anna Nemtsova - je potrebné si uvedomiť, že zlepšovanie vzťahov s Ruskom je pre Ukrajinu nevyhnutnosťou, keďže Rusko je tam stále najväčším investorom a Ukrajina ešte stále na ňom energeticky závisí. Očakávalo (a potvrdilo) sa, že za určité ústupky zo strany Ruska bude Ukrajina takisto ústretovejšia v záležitostiach, ktoré sú kľúčové pre Rusko (napr. členstvo v NATO), ale pre Ukrajinu bude nepochybne pozitívne, že sa bude môcť sústrediť na zlepšovanie svojej ekonomickej situácie. Obavy z toho, že by sa Ukrajina mohla stať ruským vazalom pravdepodobne v súčasnosti už nie sú oprávnené, keďže na to sa Ukrajina už príliš zmenila,¹⁶⁰ a má vlastné záujmy, ktoré chce a bude presadzovať aj v prípade nezhôd s Ruskom. Každopádne, ako tvrdí i Dmitri Trenin, dobré vzťahy s Ruskom nie sú pre Ukrajinu nevhodné, naopak – poškodené vzťahy môžu pre ňu byť škodlivé ako v domácej, tak i medzinárodnej politike.¹⁶¹

Prirodzene, naskytá sa porovnanie vývoja Ukrajiny s inými post-komunistickými štátmi strednej a východnej Európy. Do úvahy pri hodnotení krivolakého vývoja Ukrajiny je však nutné vziať fakt, že Ukrajina na rozdiel od iných štátov bola len veľmi málo ovplyvnená evolúciou politických štruktúr na Západe počas celých predchádzajúcich piatich storočí. Výsledkom bola takmer nulová prítomnosť kultúry pluralizmu alebo pamäte demokracie, či fungovania trhovej ekonomiky. Ak teda ukrajinská minulosť a prítomnosť v momente jej vzniku mala byť predohrou k jej budúcnosti, tak pokrok k stabilnej demokracii a prosperujúcej trhovej ekonomike nemohol byť jednoducho iný ako veľmi pomalý.¹⁶² Tri nasledujúce podkapitoly sa budú zaoberať tromi aspektmi, ktoré vývoj Ukrajiny od zisku nezávislosti ovplyvnili, a to práve v nadväznosti na širší regionálny i medzinárodný priestor.

¹⁵⁹ KUBICEK, Paul: *Problems of Post-post-communism: Ukraine after the Orange Revolution. Democratization*, 16, 2009, č. 2, s. 326-327.

¹⁶⁰ MATTHEWS, Owen: *Ukraine Gives Russia a Bearhug*. Newsweek, 22 February 2010; MATTHEWS, Owen – NEMTSOVA, Anna: *Russia loses Ukraine*. Newsweek, 18 January 2010.

¹⁶¹ TRENIN, Dmitri: *The Initial Outcomes of the Foreign Policy of Viktor Yanukovich*. The Institute of World Policy, 4 June 2010, http://www.carnegie.ru/publications/?fa=40946&zoom_highlight=ukraine (14. 9. 2010)

¹⁶² FRASER, D.: c. d., s. 162.

3.2. Vnútročné faktory ovplyvňujúce politický vývoj

3.2.1. Postavenie oligarchov v ukrajinskom politickom systéme

Téma oligarchov v ukrajinskej politike bola spomenutá už v predchádzajúcej podkapitole, a to v súvislosti s dvoma funkčnými obdobiami prezidenta L. Kučmu, počas ktorých sa pôsobenie týchto kruhov stalo neoddeliteľnou súčasťou (ne)fungovania politiky. Ich výskyt súvisel s pretrvaním zastaraných štruktúr z bývalého režimu a takisto so skorumpovanými privatizáciami, kedy sa jednotlivcom podarilo získať mnohomiliónové majetky. Táto podkapitola však mimo ich nespochybniteľne negatívne aspekty poukáže aj na možné pozitívne dopady na integračné snahy Ukrajiny.

Analýzou oligarchických klanov sa v svojom texte zaoberali I. Melnykovska a R. Schwieckert, ktorí klany definujú ako akýsi „špeciálny hybrid politickej a obchodnej elity, ktorá je hlavným aktérom súčasne v ukrajinskej politike i ekonomike“. Nie sú to však podľa nich skupiny založené výhradne na príbuzenských vzťahoch, či výhradne len na čistom obchodnom zisku. Využívajú stratégiu „*moc = peniaze = moc*“. Prístup k štátnej moci im umožňuje zabezpečiť si zisky, a tak následne rozšíriť aj svoju politickú moc. Podchytenú majú legislatívnu, exekutívnu aj súdnu moc, pričom najdôležitejšie vždy boli úzke vzťahy s prezidentom. Oligarchovia pôsobia naprieč v rôznych sektoroch a je ťažké teda určiť, ktorý klan dominuje ktorému odvetviu. Rivalita medzi klanmi v konečnom dôsledku vyzerá tak, že jednotlivé klany prostredníctvom prepojenia na politiku prenášajú svoje vlastné konflikty do politiky. Dôsledkom sa tak stávalo, že politické inštitúcie často boli neefektívne a že authority prijímali často protichodné zákony, pričom celý politický režim sa tak stal vysoko nestabilný.¹⁶³

Prezident bol centrom tohto systému a prezidentské voľby tak vždy boli potenciálnou hrozbou pre klany a ich vybudované vzťahy. V roku 2004 navyše reálne hrozilo presadenie sa V. Janukovyča a jedného konkrétneho – doneckého klanu, čo vyvolalo obavy a následné spojenie sa ostatných klanov. Mnohí z nich tak priamo či nepriamo podporili Oranžovú revolúciu i následné budovanie inštitúcií. Bol to pocit neistoty ohľadne ich majetku, ktorý ich k tomu viedol a ten ich aj viedol k snahe prijať aspoň čiastočne európske normy a odkloniť sa od prezidentského režimu, pričom

¹⁶³ MELNYKOVSKA, Inna – SCHWIECKERT, Rainer: *Bottom-Up or Top-Down: What Drives the Convergence of Ukraine's Institutions towards European Standards?* Southeast European and Black Sea Studies, 8, 2008, č. 4, s. 448-449.

„zmena na parlamentnú republiku, kde žiadna sila nebude môcť monopolizovať štátnu moc bola vlastne druhou najlepšou možnou voľbou pre oligarchické klany“.¹⁶⁴

S rozsahom vplyvu oligarchov a ich následnou podporou Oranžovej revolúcie súvisí názor Davida Lane, že sa vlastne nejednalo o občiansku revolúciu, ale o elitou ovládanú demonštráciu, a to prostredníctvom rôznych sponzorov a médií. Ako už bolo spomenuté aj vyššie, práve médiá boli v obrovskej miere vlastnené oligarchami, a teda boli pod ich priamym vplyvom. Účasť elity bola výrazná, masy (hoci takisto v hojnom počte) však boli len divákmi. Jednalo sa teda o akýsi typ obnovy, nie o reorganizáciu politiky či ekonomické zmeny.¹⁶⁵ Po páde Kučmovho režimu sa niektorí oligarchovia, prirodzene, obávali nestabilnej situácie a toho, že by o svoje nadobudnuté majetky mohli prísť. Práve preto sa priklonili k západne orientovaným predstaviteľom a v tomto procese mohli predstavovať dôležitú úlohu, aj keď ich príčiny boli čisto osobné a zištné. Hoci teda oddelenie obchodu od politiky bolo jednou z priorít Oranžovej revolúcie, tak tieto štruktúry pretrvali aj po nej. Zmenou sa stala akurát väčšia pluralita, ktorá nútila jednotlivé záujmy pracovať na dosahovaní koalícií a vytváraní konsenzu.¹⁶⁶

Tomas Valasek takisto vníma rozdiel medzi oligarchami pred a po Oranžovej revolúcii – zatiaľ čo za L. Kučmu boli viac-menej súdržnou skupinou, ktorá sa dostávala ku kontraktom približne rovnomerne, tak s revolúciou sa rozdelili na viaceré súperiace skupiny napojené na rôzne politické strany.¹⁶⁷ Tu môžeme vidieť jednu z prekážok v napredovaní reforiem, keďže je zrejmé, že klany mali vlastné záujmy, resp. príčiny, ktoré ich viedli konať nie vždy v súlade s ukrajinských záujmom.

Na druhej strane, čo sa týka uskutočňovania reforiem, tak paradoxne to môžu byť podľa I. Melnykovskej a R. Schwieckerta práve tieto oligarchické kruhy, ktoré v tom zohrajú nezastupiteľnú úlohu. Vzhľadom k tomu, že politická elita nemá dostatok podnetov pre reformy bez prísľubu členstva v EÚ a občianska spoločnosť je ešte stále v zárodočnej fáze, tak práve oligarchovia predstavujú dostatočne schopnú silu na presadzovanie reforiem zdola.¹⁶⁸ Oni totiž svoj vlastný úspech spájajú s úspechom krajiny, pretože sú si vedomí toho, že pozícia na medzinárodných trhoch ovplyvňuje aj

¹⁶⁴ Tamže, c. d., s. 450.

¹⁶⁵ LANE, David: *The Orange Revolution: 'Peoples Revolution' or Revolutionary Coup?* British Journal of Politics and International Relations, 10, 2008, č. 4, s. 528-529.

¹⁶⁶ PUGLISI, Rosaria: *A window to the world? Oligarchs and foreign policy in Ukraine*. In: FISCHER, Sabine (ed.): *Ukraine: Quo vadis?* Chaillot Paper No. 108. Paris 2008, s. 55-81.

¹⁶⁷ VALASEK, Tomas: *Why Ukraine matters to Europe*. London 2008, s. 19.

¹⁶⁸ MELNYKOVSKA, I. – SCHWIECKERT, R.: c. d., s. 447-448.

hodnotu ich majetku. V porovnaní s nestálou a často len na rétorike založenou politikou sa tak tieto pragmatické záujmy dostávajú do centra integračných snáh.¹⁶⁹ Avšak, časť oligarchov stále ostáva proti integrácii, keďže sa obávajú straty štátnych dotácií, i toho, že nebudú na vyspelejších trhoch konkurencieschopní. Navyše, nutnosť transparentnosti vo financovaní politických strán, ktorá súvisí s integráciou by ich mohla pripraviť o vplyv v politike.¹⁷⁰

3.2.2. Krymský polostrov a čiernomorská flotila

Krym patril k ruskému územiu od 18. storočia až do roku 1954, kedy bol pri príležitosti 300. výročia zmluvy z Perejaslavi odovzdaný Nikitou Chruščovom Ukrajine.¹⁷¹ Tento presun bol však v danej dobe vnímaný čisto symbolicky, keďže Ukrajina bola súčasťou Sovietskeho zväzu a priamo na území Krymu žilo až 90 % Rusov, ktorí masívne odporovali snahám Ukrajincov o nast'ahovanie sa.¹⁷² Od zisku nezávislosti Ukrajiny sa Krym stal miestom neustálych snáh ruského obyvateľstva o sebaurčenie a takisto miestom, kam sa krymskí Tatári¹⁷³ snažili vrátiť ako do svojej domoviny, ktorú nútene museli opustiť v roku 1944.¹⁷⁴

Budovanie ukrajinského štátu tak v tejto súvislosti bolo sprevádzané dvoma paralelnými procesmi - na jednej strane to bolo posilňovanie centrálnych orgánov a na druhej proces autonomizácie Krymu. Otázka Krymu teda v počiatočnom krehkom a nestabilnom období nezávislosti predstavovala jednu z najzávažnejších hrozieb pre stabilitu, pričom sa naozaj jednalo o komplexnú záležitosť, ktorá mala etnický, historický, regionálny i medzinárodný rozmer.¹⁷⁵

¹⁶⁹ PUGLISI, R.: c. d., s. 80-81.

¹⁷⁰ VALASEK, T.: c. d., s. 30.

¹⁷¹ Zmluvou z Perejaslavi bola dohodou z roku 1654 medzi Ruskom a Ukrajinou, je to tzv. „zmluva o priateľstve“. Ukrajinskí kozáci v čele s Bohdanom Chmelnickým prisahali vernosť ruskému cárovi Alexejovi II.

¹⁷² WYDRA, Doris: *The Crimea Conundrum: the Tug of War Between Russia and Ukraine on the Questions of Autonomy and Self-Determination*. International Journal on Minority and Group Rights 10, 2004, s. 113.

¹⁷³ Krymskí Tatári sú podľa svojho vnímania jedinou skupinou, ktorá oprávnené môže Krym nazývať svojou domovinou. Vlny emigrácie začali už v 15. storočí, kedy sa dostali pod Osmanskú nadvládu. V 18. storočí sa dostali pod správu Ruska, a zo vtedajších 500 tisíc obyvateľov bolo 450 tisíc práve Tatárov. Do začiatku 20. storočia sa však ich podiel znížil len na 34 %. V roku 1944 boli deportovaní. Po roku 1989 Ukrajina ich návrat podporovala, avšak domáce obyvateľstvo sa proti integrácii stavalo negatívne. Tamže, s. 120.

¹⁷⁴ Tamže, s. 111.

¹⁷⁵ SASSE, Gwendolyn: *Conflict-Prevention in a Transition State: The Crimean Issue in Post-Soviet Ukraine*. Nationalism and Ethnic Politics, 8, 2002, č. 2, s. 1.

Ohrozenie stability nového štátu súviselo hlavne so Sevastopoľom, čo je prístavné mesto Krymského polostrova, kde tradične sídlila sovietska čiernomorská flotila. Po rozpade ZSSR si nároky na túto flotilu robila ako Ukrajina, tak i Rusko. Existovala hrozba, že ak Ukrajina odmietne rozdelenie flotily na dve časti, tak Rusko odmietne uznať nespochybniteľnosť jej hraníc. Ak by však Ukrajina súhlasila s rozdelením, tak Rusko by získalo oporný bod na ukrajinskom území, ktorý by narušoval jej teritoriálnu integritu. Čiže, uznanie hraníc Ukrajiny a rozdelenie flotily boli úzko prepojené záležitosti. V období medzi rokmi 1992-1996 sa uskutočnili viaceré pokusy a stretnutia s cieľom túto patovú situáciu riešiť. V máji 1997 bol konečne dosiahnutý úspech – najskôr podpisom troch dohôd o rozdelení flotily, pričom obe strany súhlasili s princípom nájmu, za čo bola Ukrajine čiastočne znížená platba dlžných účtov za energie. O pár dní nato bola podpísaná Dohoda priateľstva, spolupráce a partnerstva medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou. Takže šesť rokov po deklarovaní nezávislosti Rusko nakoniec uznalo teritoriálnu integritu Ukrajiny.¹⁷⁶ Ak by bola takáto dohoda podpísaná skôr, mohlo sa predísť roky trvajúcim sporom. S ich vyriešením sa patovú situáciu podarilo odblokovať, a ako píše N. Alexandrova-Arbatova: „...bola odstránená hrozba zopakovania juhoslovanského scenára“.¹⁷⁷

Aktérmi na Kryme však neboli len Ukrajina a Rusko a nejednalo sa len o čiernomorskú flotilu. Záujem Turecka o záležitosť s krymskými Tatármi totiž rozšírila tento konflikt do trojuholníka. Turecko ale upustilo od otvoreného angažovania sa, pričom sa rozhodlo svoju diaspóru podporovať hlavne v kultúrnej a náboženskej oblasti. Čo sa týka nárokov ruského obyvateľstva, tak vznik tzv. ruskej cleavage bol v prvom rade výsledkom polarizácie a mobilizácie voči vnímanej ukrajinizácii. Ruské hnutie sa tak vymedzovalo voči Kyjevu, a nie voči ukrajinskej menšine na Kryme. Prudký vzmach a pád tohto hnutia následne ukázal ako jednoducho je možné politicky mobilizovať spiace etnické nevraživosti. Krymská otázka sa tak podľa Gwendolyn Sasse stala akýmsi testom ukrajinskej štátnosti v období tranzície, a Ukrajina podľa nej v tomto konkrétnom teste uspela. Uznaná autonómia Krymu bola dôkazom, aj keď len symbolickým, o kompromisnom a konsenzuálnom prístupe k riešeniu problémov.¹⁷⁸

¹⁷⁶ DE DEUGD, N.: c. d., s. 73-78.

¹⁷⁷ ALEXANDROVA-ARBATOVA, N.: *Regional Cooperation in the Black Sea Area in the Context of EU-Russia Relations*, s. 31-32.

¹⁷⁸ SASEE, G.: c. d., s. 12-20.

V súčasnosti putá k Rusku ostávajú viac ako významné – väčšina obyvateľov Krymu sú etnickí Rusi a Sevastopol' je stále prístavom ruskej námornej flotily.¹⁷⁹ Obyvatelia sa však trvalo sťažujú na ukrajinizáciu, napr. preto, že ich rodný jazyk ruština je zakázaný vo viacerých školách či na súdoch. Prítomnosť flotily je však pre tamojších obyvateľov kľúčová, keďže sa odhaduje, že až 70 % obyvateľov je s touto posádkou tým či oným spôsobom spojená. Poskytuje prácu pre väčšinu ľudí tam žijúcich, takže ak by mala byť premiestnená, bola by to pre polostrov zásadná a pravdepodobne i ťažko prijateľná zmena.¹⁸⁰

3.2.3. Energetické suroviny ako potenciálny prínos i riziko

Ukrajina je najväčšou tranzitnou krajinou na svete, pričom je prakticky monopolným tranzitárom ruského zemného plynu a ropy do ostatných častí Európy. Ukrajina je tak veľmi významnou krajinou z politického, strategického i ekonomického pohľadu a dáva jej to určitú silu voči Rusku. Avšak, súčasne je toto postavenie zdrojom nezhôd a napätí medzi oboma štátmi. Ukrajinským územím prechádza v prvej rade ropovod Družba a veľké tranzitné plynovody. Ukrajinská časť tranzitného systému má celkovú dĺžku 35,9 tis. km plynovodov, zahŕňa 112 kompresných staníc a 13 podzemných úložísk plynu. Podľa ukrajinských údajov má systém na vstupe do krajiny kapacitu 240 mld. m³ a na výstupe asi 170 mld. m³.¹⁸¹

Všeobecne prevláda názor, že hlavnou príčinou energetických kríz Ukrajiny je Rusko, jeho neo-imperiálna politika a snaha energie využívať ako politickú zbraň. Ako obvykle, jednostranné vysvetlenie ani v tomto prípade nie je úplne presné, a je nevyhnutné do tohto hodnotenia zahrnúť viaceré faktory, ktoré sa ešte navyše aj vzájomne podmieňujú či ovplyvňujú. Chovanie Ruska sa potom môže javiť ak nie ako pochopiteľné, tak minimálne z racionálneho hľadiska ako logické. Morálne však často nie je ospravedlňiteľné. Nasledujúci text bude hľadať príčiny a vzájomne pôsobiace sily, ktoré vo sfére energetiky Ukrajiny pôsobia, a nemusia byť vždy na prvý pohľad zrejmé.

¹⁷⁹ Konkrétnejšie i aktuálnejšie sa témou čiernomorskej flotily zaoberá podkapitola 3.3.3. *NATO a entuziazmus s výhradou*, keďže táto flotila predstavuje zásadný aspekt v uvažovaní o potenciálnom členstve Ukrajiny v NATO a súčasne je zlomovým bodom vo vzťahoch Ukrajina-Rusko-NATO.

¹⁸⁰ VELA, Justin: *Ethnic Tensions Rise in the First Presidential Vote since the Orange Revolution*. New Statesman, 8 February 2010, s. 26.

¹⁸¹ LITERA, Bohuslav: *Rusko-ukrajinské stretý v energetické sfére*. In: LITERA, Bohuslav – MAKYTA, Branislav – HIRMAN, Karel – VYKOUKAL, Jiří – WANNER, Jan: *Energie pro Evropu*. Praha 2006, s. 79-80.

Počiatky súčasnej ukrajinskej energetickej situácie sa nachádzajú už v období 70. rokov 20. storočia, kedy Ukrajina bola veľmi dôležitým priestorom v rámci ekonomiky Sovietskeho zväzu – nachádzali sa tu dôležité časti ťažkého a zbrojného priemyslu. Tie však boli veľmi energeticky náročné a Ukrajina bola len veľmi málo sebestačná, takže na dovoze surovín závisela. Táto závislosť pretrvala i po rozpade ZSSR. Príčinou rastúcich problémov sa stala neschopnosť splácať dovozy a takisto i postupné znižovanie ruských dotácií. Vyjednávania o nových cenách, o rozsahu a podmienkach ruských dodávok, ďalej riešenie problematiky ukrajinského dlhu, výšky poplatkov za tranzit či nelegálne odbery plynu ukrajinskou stranou získali postupne permanentný charakter. Pre novo nezávislú Ukrajinu sa tak dovoz a tranzit ruských energetických surovín stal neustálym a niekedy dokonca i hlavným ekonomickým problémom, ktorý mal nesmierne vnútro i zahranično-politické dopady.¹⁸²

Ako už bolo spomenuté, hlavne na Západe prevláda názor, že Rusko jednoducho využívalo plyn ako politickú zbraň - konkrétne v tomto prípade ako prostriedok na potrestanie Ukrajiny za Oranžovú revolúciu. Roland Götz však toto spochybnil a ponúkol alternatívnu - ekonomickú interpretáciu, ktorú považuje za rovnako logickú a zdôvodniteľnú ako tú politickú. Pokiaľ sa totiž, ako v tomto prípade, jedná o „*súhru obchodných a zahranično-politických záujmov, tak je analýza vždy ťažká, pretože empirické zistenia málokedy poskytnú jednoznačné vysvetlenia*“. Ako však ďalej uvádza, ruské podniky už takisto musia fungovať v trhových podmienkach a sledovať ciele maximalizácie zisku a musia tak žiadať trhové ceny. Po rozpade ZSSR tak jednoducho musel skôr či neskôr prísť koniec dovtedajších preferenčných vzťahov v cenách energií medzi Ruskom a štátmi SNŠ.¹⁸³ Dmitri Trenin si však položil otázku inak - bolo to zvyšovanie cien, ktoré bolo zbraňou, alebo práve tie predchádzajúce dotované ceny?¹⁸⁴ Rovnaký autor sa v diskusii venovanej rusko-ukrajinským plynovým sporom vyjadril, že práve toto zníženie dotovaných cien je pre Ukrajinu príležitosťou ako potvrdiť svoju nezávislosť, a je teda pozitívny – nie negatívny smer.¹⁸⁵

¹⁸² Tamže, s. 73-76.

¹⁸³ GÖTZ, Roland: *Ukraine and Belarus: Their Energy Dependence on Russia and their Roles as Transit Countries*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. Washington D.C. 2008, s. 154-155.

¹⁸⁴ TRENIN, D.: *Russia's Perspective on the Wider Black Sea Region*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. Washington D.C. 2008, s. 114-115.

¹⁸⁵ Carnegie Endowment for International Peace : *Russia-Ukraine Gas Dispute: Expert Briefing*. TRENIN, D. - príspevok v diskusii. 30 December 2008, s. 13, <http://www.carnegieendowment.org/files/RussiaUkraineGasDispute1230081.pdf> (12. 11. 2010)

Pohľad z ukrajinskej strany, konkrétne od bývalého ministra zahraničných vecí, však pochopiteľne vzniknuté plynové krízy vníma inak. Podľa neho boli vyprovokované Ruskom zámerne, pričom išlo o dosahovanie viacerých cieľov: zisk prístupu k ukrajinskej infraštruktúre; trest za Oranžovú revolúciu a za presadzovanie demokratických hodnôt; demonštrácia faktu, že Rusko je tým, kto vytvára pravidlá; snaha o podkopanie ukrajinskej ekonomiky týmto zvýšením cien.¹⁸⁶ Anders Åslund pri hľadaní aktérov plynových kríz opúšťa úroveň štátov a tvrdí, že sa nejedná o rusko-ukrajinský spor, ale o spor medzi „*veľmi pochybnými podnikateľmi*“, konkrétne na ruskej strane reprezentovanými spoločnosťou RosUkrEnergo a na strane Ukrajiny spoločnosťou UkrGazEnergo.¹⁸⁷

Pri analýze faktorov pôsobiacich v energetickej sfére Ukrajiny je však potrebné si uvedomiť viaceré zaujímavé fakty. Jedným je to, že spotreba plynu na Ukrajine vo vzťahu k HDP je niekoľkokrát vyššia ako v štátoch západnej Európy a keďže približne tri štvrtiny spotrebovaného množstva sa musia dovážať, tak dovozná cena bude vždy nevyhnutne mať silný dopad na celkovú ekonomickú situáciu. Ďalším, možno trochu prekvapivým faktom je to, že ukrajinský plynový priemysel je omnoho viac ovládaný štátom ako ten ruský. Navyše, „*plynový sektor je typický svojou prepletenou sieťou politiky, obchodu, tieňovej ekonomiky, ktorá zahŕňa aj organizovaný zločin*“.¹⁸⁸

Prepojenosť energetických otázok s bezpečnosťou demonštruje podpis tzv. Charkovského paktu medzi Ruskom a Ukrajinou v apríli roku 2010. Tento predĺžil nájom Ruska na Čiernomorskú flotilu v Sevastopoli za zníženie ceny plynu pre Ukrajinu o 30 %. Cena, ktorú však Ukrajina za tento pakt zaplatila je vysoká, v porovnaní napr. s európskymi štátmi, ktoré za podobné ceny nemuseli robiť podobné ústupky.¹⁸⁹ V súvislosti s energiami sa na Ukrajinu začali viac sústreďovať i USA a EÚ, a to hlavne kvôli rastúcim cenám energií na svetových trhoch, ale i kvôli vlastnej neustále rastúcej spotrebe.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Boris Tarasjuk: *Posilňovanie energetickej spolupráce s Ruskom je „vážnou chybou“*. Euractiv, 2. 2. 2009, para. 1-3. <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/interview/boris-tarasjuk-posilnovanie-energetickej-spoluprace-s-ruskom-je-vaznou-chybou-012137> (19. 2. 2011)

¹⁸⁷ Carnegie Endowment for International Peace : *Russia-Ukraine Gas Dispute: Expert Briefing*. ÅSLUND, Anders - príspevok v diskusii. 30 December 2008, s. 4.

¹⁸⁸ GÖTZ, R.: c. d., s. 158-159.

¹⁸⁹ VAHABOV, Tamerlan: *Ukraine: a Challenge for U.S., EU & NATO Regional Policy*. Caucasian Review of International Affairs, 4, 2010, č. 3, para. 26-46, http://cria-online.org/12_8.html (24. 9. 2010)

¹⁹⁰ KROPATCHEVA, Elena: *Ukraine as a Bone of Contention between Russia and the West*. Paper presented at the ECPR Graduate Conference on Contentious Politics, September 2006, s. 7, <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/graduateconference/papers/9/74/kropatcheva.pdf> (16. 3. 2011)

Práve títo externí aktéri by mohli (a mali) zohrať v otázkach energetickej bezpečnosti Ukrajiny výraznejšiu úlohu. Avšak je dôležité, aby prípadné projekty v tejto oblasti nevnímalo Rusko ako namierené proti sebe, čo by opäť mohlo politický vývoj Ukrajiny skomplikovať. Bezpečnosť štátu je dnes do veľkej (ak nie aj najväčšej) miery určovaná práve jej energeticou bezpečnosťou, a Ukrajina by zo svojej pozície významného tranzitéra mala profitovať, a nie na ňu neustále doplácať.

3.3. Vonkajšie faktory determinujúce medzinárodné postavenie Ukrajiny

3.3.1. EÚ a politika „konštruktívnej nejednoznačnosti“

Vývoj vzťahov Ukrajiny a Európskej únie bol často nejednoznačný a vágny, čo bolo dané na jednej strane zmenami vnútornej politickej situácie samotnej Ukrajiny, na strane druhej širšími medzinárodnými súvislosťami, ktoré musela zohľadňovať Únia, a takisto, samozrejme, aj vnútornými problémami, ktorými sa Únia musela zaoberať. EÚ však stále predstavuje pre Ukrajinu jeden z kľúčových faktorov ovplyvňujúcich ako jej domácu, tak i širšiu medzinárodnú situáciu. Je to dané jednak tým, že spolu už priamo susedia, jednak tým, že stále viac spolupracujú ekonomicky. Nasledujúca podkapitola tak vysvetľuje ako a prečo sa vzájomne títo dvaja aktéri ovplyvňovali, a čo všetko v tom mohlo mať úlohu. Vývoj ich vzťahov bude skúmaný na podobe prijatých dohôd, iniciatív či realizovaných politík.

Integrácia do EÚ sa stala od zisku nezávislosti základným kameňom zahraničnej politiky Ukrajiny, a to aj keď v období prezidenta L. Kučmu existoval zásadný rozdiel medzi rétorikou a realitou. Hoci tlačil na Úniu so žiadosťou o príslub členstva, nikdy nebol sám ochotný podstúpiť kroky nevyhnutné, aby sa členstvo vôbec mohlo stať reálnou možnosťou. Na rozdiel od L. Kučmu, V. Juščenko bol demokratickým reformám a zisku členstva vnútorne zaviazaný. Únia však bola aj po Oranžovej revolúcii voči takýmto aspiráciám obozretná a jej politika voči Ukrajine mohla byť prinajlepšom označená ako „konštruktívna nejednoznačnosť“.¹⁹¹

Ukrajinský postoj voči EÚ bol (v oficiálnej rovine) zrejмый. Postoje Únie sa však vytvárali až postupne a v reakcii na konkrétne podnety. Spočiatku vo vzťahu k Ukrajine prejavovala svoj záujem primárne v súvislosti s odzbrojením a jej jadrovými zbraňami. Ukrajina ale od začiatku preferovala skôr politickú a ekonomickú spoluprácu

¹⁹¹ LARRABEE, S. F.: *Ukraine and the West*. Survival: The IISS Quarterly, 48, 2006, č. 1, s. 96-98.

a vytvorenie právneho rámca pre budúcu spoluprácu. V roku 1994 sa podarilo podpísať Dohodu o partnerstve a spolupráci (DPS), ktorá obsahovala aj zmienku o možnosti vytvorenia zóny voľného obchodu. Od 90. rokov sa tak Ukrajina aktívne snažila propagovať myšlienku budúceho členstva. V tejto dobe očakávala, že získa asociačný status v roku 2007 a že podmienky pre členstvo splní približne v roku 2011.¹⁹²

Podpis dokumentu DPS s Ukrajinou bol prvý svojho typu so skupiny štátov SNŠ. Táto dohoda stanovila rámec pre spoluprácu – raz za rok sa mal konať summit EÚ-Ukrajina, ďalej to boli stretnutia na úrovni ministrov a výmeny medzi Európskym a ukrajinským parlamentom. Pracovné skupiny boli stanovené pre špecifické oblasti, napr. obchod, energie, vzdelanie.¹⁹³ DPS však okrem tohto politického dialógu neurčovala mechanizmy na dosahovanie stanovených cieľov,¹⁹⁴ a nejakým zásadnejším spôsobom domácu situáciu neovplyvnila. Vytvorený inštitucionálny rámec totiž fungoval v rámci nereformovaného štátneho aparátu, a tak bol nevyhnutne neefektívny a slabo koordinovaný. Zásadným problémom pritom ostávalo, že neboli jasne stanovené priority, ktoré by sa následne implementovali a monitorovali zo strany EÚ.¹⁹⁵

Kučmove prešľapy na domácej politickej scéne a jeho reorientácia na Rusko zásadne poškodili obraz Ukrajiny a pozastavili rozhovory s EÚ. Napriek tejto krátkodobej zmene Únia pokračovala v rozvoji spolupráce a v roku 1999 bola schválená Spoločná stratégia voči Ukrajine, ktorá privítala európsku voľbu Ukrajiny a stanovila základné ciele ako podpora demokratických a ekonomických reforiem či spoločné riešenie európskych problémov.¹⁹⁶ Spoločná stratégia mala za cieľ podporovať demokratickú a ekonomickú tranzíciu, avšak následný vývoj ukázal, že príliš významný dopad nemala.¹⁹⁷ Spomenutý Kučmov príklon k Rusku¹⁹⁸ viedol európskych

¹⁹² SEMENIY, O.: c. d., s. 126-129.

¹⁹³ KUBICEK, Paul: *Ukraine and the European Neighborhood Policy: Can the EU Help the Orange Revolution Bear Fruit?* East European Quarterly, XLI, 2007, č. 1, s. 3.

¹⁹⁴ SOLONENKO, Iryna: *The European Union as a Democracy Promoter: the Case of Ukraine.* Romanian Journal of Political Science, 5, 2005, č. 2, s. 60.

¹⁹⁵ WOLCZUK, Kataryna: *Implementation without Coordination: The Impact of EU Conditionality on Ukraine under the European Neighbourhood Policy.* Europe-Asia Studies, 61, 2009, č. 2, s. 197.

¹⁹⁶ SEMENIY, O.: c. d., s. 126-129.

¹⁹⁷ SOLONENKO, I.: c. d., s. 64.

¹⁹⁸ Jedná sa napr. fakt, že vo februári 2003 sa L. Kučma stal prvým neruským predsedom Rady SNŠ napriek tomu, že Ukrajina de iure ani nebola členom SNŠ, alebo o podpísanie dohody o JHS.

predstavitel'ov k vyjadreniam, že „nemajú žiadnu predstavu o tom, aké sú zámery Ukrajiny vo vzťahu k EÚ“.¹⁹⁹

Zásadné zmeny na stranách Ukrajiny (Oranžová revolúcia) a EÚ (spustenie Európskej susedskej politiky - ESP) sa odohrali v rovnakom roku 2004. Oranžová revolúcia bola jasným zlomovým bodom vo vzájomných vzťahoch, pričom Poľsko a Litva zohrali kľúčovú úlohu v mediačných snahách počas revolúcie. Následne spolu aj s ďalšími štátmi strednej a východnej Európy (SVE) podporovali posilnenie politik voči Ukrajine. Komisia Akčný plán (AP) vyjednávala ešte počas Kučmovho prezidentstva, aj keď výsledná podoba v čase revolúcie ešte prijatá nebola. Avšak aj v porevolučnej eufórii bola Únia ochotná v podstate len ku skromnému dodatku k AP, a aj ten bol závislý na ďalšom reformnom procese. Obozretnosť Únie vyplývala hlavne z jej vnútorných problémov resp. obáv, že veľkorysejší prístup k Ukrajine by mohol následne vyvolať vyššie očakávania napr. u Moldavska či Gruzínska; ďalej to boli obavy súvisiace s Tureckom (že nebude schopná opäť plniť stanovené záväzky); a takisto v tej dobe ešte nejasný osud budúceho rozpočtu.²⁰⁰ Aj keď AP si za cieľ kládol posunúť vzťahy na vyššiu úroveň, v skutočnosti sa len málo líšil od DPS či Spoločnej stratégie z 90. rokov. Opäť bol plný deklaratívnych vyhlásení, zatiaľ čo konkretizácia mechanizmov na podporu spolupráce chýbala.²⁰¹

Táto politika Únie mala síce na Ukrajinu značný dopad, ale ten nemožno označiť ako transformatívny. Prijatie AP poskytlo domácim elitám silnejšiu pozíciu pri presadzovaní reforiem, a príchod ESP bol tak zmenou oproti predchádzajúcej politike, kedy deklarácie ostávali takmer bez odozvy v domácich reformách. Avšak je zrejmé, že v porovnaní so štátmi SVE, ktorým bolo prisľúbené členstvo tu mohla mať uplatňovaná kondicionalita len obmedzený dopad. Netreba však opomínať fakt, že toto bolo prvý krát, kedy Únia vyvinula snahu o zmenu domácej politiky a kedy minimálne časť domácich elit na túto snahu aj reagovala. Efektivita ESP bola od začiatku spochybňovaná, a to nie len v súvislosti s chýbajúcou možnosťou členstva. Možná odmena za plnenie stanovených podmienok bola totiž definovaná veľmi vágne.²⁰² Tom

¹⁹⁹ KUBICEK, P.: *Ukraine and the European Neighborhood Policy: Can the EU Help the Orange Revolution Bear Fruit?*, s. 9.

²⁰⁰ ROTH, Mathias: *EU-Ukraine Relations after the Orange Revolution: The Role of the New Member States*. *Perspectives on European Politics and Society*, 8, 2007, č. 4, s. 506, 518.

²⁰¹ KUBICEK, P.: *Ukraine and the European Neighborhood Policy: Can the EU Help the Orange Revolution Bear Fruit?*, s. 13-14.

²⁰² WOLCZUK, K.: c. d., s. 188-190.

Casier navyše poukázal na možnosť tzv. krížovej kondicionality, ktorá by spochybnila možné výsledky kondicionality v prípade, ak tieto môžu byť dosiahnuté na inom mieste a za vhodnejších podmienok. Konkrétne v prípade západných štátov SNŠ hlavným konkurentom ESP bolo Rusko, ktoré napr. od štátov nevyžadovalo také zmeny v mocenskej štruktúre.²⁰³

Opatrný prístup zo strany Únie voči Ukrajine podľa S. F. Larrabeeho vyplýval z nedostatku konsenzu medzi jednotlivými štátmi ohľadne ďalšieho rozširovania. Poľsko, pobaltské štáty, škandinávské štáty a väčšina štátov SVE podporovali členstvo Ukrajiny, zatiaľ čo Francúzsko, Veľká Británia, Španielsko či Portugalsko boli z rôznych príčin proti. Hoci verejná mienka v Únii je viac naklonená členstvu Ukrajiny ako Turecka, tak táto téma zatiaľ nezískala na akútnosti či aktuálnosti. Ukrajina ako taká totiž potrebuje v súvislosti s členstvom vyriešiť viaceré otázky. A ak ich aj vyrieši, tak následne vyvstane polemika, kto je ešte „in“ a kto už je „out“. Ak sa totiž prijme Ukrajina, príde otázka - prečo nie aj Gruzínsko či Azerbajdžan? Ako ďalej píše S. F. Larrabee, pre Úniu je nevyhnutné dobre zvážiť, aké prínosy má integrácia Ukrajiny a aké možné riziká vzniknú, ak sa tak nestane. Integrácia Ukrajiny by totiž určite výrazne prekreslila mapu Európy a mala dopad na proces demokratizácie v Gruzínsku, Moldavsku, Bielorusku, a určite i v samotnom Rusku.²⁰⁴

Zatiaľ čo niektoré štáty politiku ESP prijali alebo boli voči nej viac-menej ľahostajné, tak Ukrajina ju nikdy neakceptovala. Ako krajina uchádzajúca sa o členstvo vnímala ESP ako náhradu za rozširovanie, čo nemohla a nechcela prijať. Ako vidieť z predchádzajúceho textu, kondicionalita, ktorú doteraz EÚ Ukrajine ponúkla mala len minimálny dopad na reformný proces. Je to ale určite aj Ukrajina, ktorá na tomto vývoji nesie vinu. Pre Úniu teda ostáva výzvou (ak chce a bude brať možnosť ukrajinského členstva, resp. aspoň reformný proces vážne), aby prijala stratégiu a nástroje, ktoré by boli vhodné pri nedostatku politickej vôle, rozdelených elitách a krátkodobom uvažovaní. Na Ukrajine totiž nie je tradícia v strategickom a dlhodobom uvažovaní – základom skutkov elit sú tu stále okamžité zisky, či už politické alebo ekonomické.²⁰⁵

²⁰³ CASIER, Tom: *The Clash of Integration Processes? The Shadow Effect of the Enlarged EU on its Eastern Neighbours*. In: MALFLIET, Katlijn – VERPOEST, Lien – VINOKUROV, Evgeny (eds.): *The CIS, the EU and Russia: the Challenges of Integration*. New York 2007, s. 78-80.

²⁰⁴ LARRABEE, S. F.: *Ukraine and the West*, s. 96-98.

²⁰⁵ SOLOMONENKO, Iryna: *European Neighborhood Policy after Four Years: Has it Had any Impact on the Reform Process in Ukraine?* National Issues & Slovak foreign political Affairs, 17, 2008, č. 4, s. 24, 32-37.

Ak by sa mala definovať jedna základná chyba, či nepochopenie medzi Úniou a Ukrajinou v ich vzájomných vzťahoch, tak podľa Paula Kubiceka to bol fakt, že ukrajinské elity od začiatku nepochopili, že Únii záleží omnoho viac na demokratickom vývoji a ekonomických výsledkoch, ako na geopolitickom význame či nejakom pomyselnom európskom dedičstve Ukrajiny.²⁰⁶ Avšak, ako bolo viackrát spomenuté vyššie - dôvodov, prečo sa Ukrajina neposúvala smerom k plneniu európskych štandardov je viac. Podľa Alexandra J. Motyla to bola kombinácia inštitucionálneho dedičstva, nekonkurenčného ťažkého priemyslu, demoralizovaného roľníctva, závislosti na energiách, delenia štátu východ-západ, nekompetentných elít, nedostatočných reforiem, rozšírenej korupcii a všeobecnej občianskej apatie, pričom „*tieto jednotlivé faktory časom navyše splynuli a vytvorili tak logicky ucelený systém náchylný k stagnácii a odolný voči zmenám*“.²⁰⁷

Pre Úniu by mohlo byť kľúčovým podnetom k zlepšovaniu vzťahov s Ukrajinou uvedenie si faktu, že vývoj nečlenských štátov pocítia práve tí, ktorí sa už členmi stali. Mnohí sa totiž obávajú, že schengenský systém sa stane akousi novou železnou oponou rozdeľujúcou Európu. EÚ (i NATO) by tak mala vytvoriť efektívnu stratégiu práve pre tieto vylúčené štáty a takisto zväziť predpoklady z dlhodobého hľadiska o ďalšom rozširovaní vo vzťahu k európskej bezpečnosti. To sa týka hlavne ukrajinskej situácie a kriminálnych štruktúr s ňou súvisiacich (drogy, zbrane, nelegálni migranti, prostitúcia).²⁰⁸

Na druhej strane je vhodné si uvedomiť, že nedosiahnutie členstva v Únii pre Ukrajinu nebude znamenať žiadnu katastrofu. Existujú iné spôsoby spolupráce, a príkladmi môže byť Nórsko, Švajčiarsko či Turecko so svojou colnou úniou. Ukrajina by totiž s členstvom stratila svoju flexibilitu voči tretím krajinám, čo by mohol byť problém, pretože jej vzťahy s novo rozvíjajúcimi sa krajinami významne rastú. Takisto v súvislosti s previazanosťou s ruským trhom by to malo skôr negatívny dopad, keďže tam vyvážajú investične náročné výrobky, zatiaľ čo do Únie sú to hlavne suroviny.

²⁰⁶ KUBICEK, P.: *Ukraine and the European Neighborhood Policy: Can the EU Help the Orange Revolution Bear Fruit?*, s. 11.

²⁰⁷ MOTYL, Alexander J.: *Ukraine, Europe, and Russia: Exclusion or Dependence?* In: LIEVEN, Anatol – TRENIN, Dmitri: *Ambivalent Neighbors*. Washington D.C. 2003, s. 19.

²⁰⁸ SHERR, James: *The Dual Enlargements and Ukraine*. In: Tamže, s. 110.

Najvhodnejší scenár sa tak javí istá forma limitovaných obchodných zmlúv s EÚ aj s Ruskom. Takto by si mohla udržať výhody z oboch trhov.²⁰⁹

Po zatiaľ poslednom summite EÚ a Ukrajiny v novembri 2010 vyplynulo do budúcnosti, že Ukrajina bude musieť pre prehĺbvanie vzťahov implementovať viaceré reformy. Tu predstavitelia potvrdili význam v súčasnosti vyjednávanej novej Asociačnej dohody a takisto potvrdili svoj záväzok na vytvorenie zóny voľného obchodu s výhľadom na integrovanie Ukrajiny do vnútorného trhu EÚ. Súčasne bol potvrdený začiatok implementácie bezvízového styku na krátkodobý pobyt. Na tomto summite bol oznámený aj podpis Protokolu o energetickom spoločenstve, ktorý by mal pomôcť ukrajinskému plynovému sektoru v transparentnosti, konkurencieschopnosti a modernizácii.²¹⁰

S ohľadom na vnútornú politickú situáciu Herman Van Rompuy na tomto summite vyhlásil, že Ukrajina zažíva obdobie politickej stability, úzkej spolupráce prezidenta s premiérom založenej na silnej parlamentnej väčšine. Ako dodal: „*Toto umožňuje Ukrajine napredovať s dôležitými reformami.*“²¹¹ Komisár pre rozširovanie a európsku politiku susedstva Štefan Füle potvrdil, že zblížovanie Ukrajiny s Ruskom nie je hrozbou pre európsku integráciu – práve naopak – tvrdil, že to bola práve Únia, ktorá popoháňala Ukrajinu k lepším vzťahom so svojimi susedmi. Súčasne však zdôraznil potrebu zachovania kompatibility s asociačnou agendou EÚ.²¹²

Dosiahnutie stability ocenila aj Catherine Ashton so Štefanom Füle v spoločnom prehlásení. Hodnotia to pozitívne v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, a označujú to ako dôležitý a nevyhnutný vývoj pre efektívnu správu krajiny.²¹³ Tu je možné nadviazať na myšlienku H. Kissingera z úvodu tejto kapitoly – z vyjadrení najvyšších predstaviteľov EÚ totiž tiež vyplýva, že nie je až tak dôležité, aká je vnútorná politická situácia Ukrajiny s ohľadom na demokratické princípy. To podstatné je, či s ňou môžu

²⁰⁹ LANE, David: *In or Out of Europe? What Prospects for Ukraine?* Perspectives on European Politics and Society, 8, 2007, č. 4, s. 499-501.

²¹⁰ The Council of European Union: *14th EU-Ukraine Summit*. Brussels, 22 November 2010, Joint Press Statement, s. 1-2.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/117912.pdf (22. 2. 2011)

²¹¹ ALEXE, Dan: *EU, Ukraine Agree On 'Road Map' for Visa-Free Travel*. Radio Free Europe/Radio Liberty, 22 November 2010, <http://www.rferl.org/content/article/2227271.html> (22. 2. 2011)

²¹² Füle: *Deepening of Relations between Russia and Ukraine – no Threat to EU Integration*. Kyiv Post, 12 May 2010, <http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/66518/> (22. 2. 2011)

²¹³ European Union: *Statement by EU High Representative Catherine Ashton and European Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy Stefan Füle on Ukraine before European Parliament*.

Brussels, 20 October 2010,

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/117230.pdf (22. 2. 2011)

efektívne spolupracovať. A keďže to do podstatnej miery závisí od ukrajinsko-ruských vzťahov, tak sa zdá, že ich súčasné zlepšenie je vnímané pozitívne bez ohľadu na to, aký dopad to má na ukrajinský politický systém.

3.3.2. *Rusko a jeho naviazanosť na Ukrajinu*

Rusko a Ukrajina mali po mnoho storočí spoločnú históriu, a je tak samozrejmé, že komplex vzťahov, ktorý sa medzi nimi vytvoril je veľmi pevný. Pre mnohých Rusov je už len na základe tohto historického pohľadu ťažké vnímať Rusko bez Ukrajiny. Pre nich to bol totiž Kyjev, ktorý bol prvým hlavným mestom Ruska; boli to ruskí cári, ktorí tam boli pochovaní; katedrála sv. Sofie v Kyjeve bola prvou ruskou katedrálou; a takisto kyjevský kláštor je vnímaný ako prvý ruský kláštor. Nemalo by teda byť prekvapením, ak dnes verejnosť v Rusku z troch štvrtín stále považuje za vhodné, ak by Rusko a Ukrajina vytvorili jeden štát. Mimo tejto z histórie vyplývajúcej inklinácie existuje - hlavne od doby V. Putina ako prezidenta - aj konkrétny dôvod prečo sa snažiť o dominanciu nad Ukrajinou. Tá by totiž veľmi výrazne pomohla pri obnove predchádzajúceho významu Ruska.²¹⁴ S tým súhlasí aj Zbigniew Brzezinski, ktorý dokonca tvrdí, že Rusko sa stáva a prestáva byť veľmocou podľa toho, či má alebo nemá pod svojím vplyvom práve Ukrajinu.²¹⁵

Prepojenosť Ukrajiny s Ruskom bola a ostáva najvýznamnejšia v ekonomickej a energetickej oblasti. Už počas existencie ZSSR to bolo 80 % ukrajinského obchodu, ktorý bol uskutočňovaný v rámci Zväzu. V roku 1991 sa odhadovalo, že export a import do a z Ruska predstavoval pre Ukrajinu okolo 70 %.²¹⁶ Nebolo teda prekvapením, ak ekonomika s nadobudnutou nezávislosťou naozaj prišla do fázy pretrvávajúceho úpadku a prechod k trhovej ekonomike napredoval len veľmi pomaly. Ukázalo sa, že v týchto podmienkach bude nemožné nahradiť spoluprácu s bývalými republikami ZSSR krajinami Západu. Toto je potrebné mať na mysli pri hodnotení faktu, že v roku 2003 sa Ukrajina pridala k JHS.²¹⁷

Komplexnosť vzťahov v energetickej oblasti bola popísaná už v príslušnej kapitole, avšak je vhodné dodať, že vzhľadom k mnohým problémom, ktoré vzájomná závislosť prináša Ukrajine i Rusku sa oba štáty snažia o diverzifikáciu. Rusko

²¹⁴ FRASER, D.: c. d., s. 162-164.

²¹⁵ YEKELCHYK, S.: c. d., s. 196.

²¹⁶ DE DEUGD, N.: c. d., s. 62-66.

²¹⁷ DE DEUGD, N.: c. d., s. 75-79.

o diverzifikáciu exportných trás pre plyn i ropu a Ukrajina sa zas snaží obmedziť svoju závislosť na dodávkach z Ruska a takisto chce posilniť svoju úlohu tranzitéra energií z iných regiónov.²¹⁸ B. Litera tvrdí, že napriek tomu, že Rusko nemá vypracovanú nejakú súvislú stratégiu voči Ukrajine, tak je to práve ropa a zemný plyn, ktoré tvoria jeden z hlavných nástrojov na jej ovplyvňovanie. Ruský tlak v energetickej sfére má podľa neho zaiste ekonomický rozmer²¹⁹, avšak on sa kloní viac k jeho politickému rozmeru. Rusko dodávalo štátom SNS plyn za podstatne nižšie ceny ako zvyšku Európy. Ak však vtedy novo vzniknuté vlády (Ukrajina, Gruzínsko) nastolili nepriateľskejšie vzťahy voči Moskve, tá svojou reakciou dala jednoducho najavo, že toto politické zhoršenie vzťahov pôjde na úkor dovtedajších ekonomických výhod.²²⁰

Tým, či a pre koho je Rusko dnes ešte hrozbou sa zaoberal Edward Lucas vo svojej knihe nazvanej Nová studená vojna. Tvrdí, že Rusko už dnes nie je globálnou hrozbou, pretože má chabé vojenské sily, ale zdôrazňuje, že je hrozbou politickou a ekonomickou, a to hlavne pre svojich ex-komunistických susedov. Nová studená vojna tak má podľa neho podobu boja, ktorý sa nebojuje tankami, ale peniazmi, prírodnými zdrojmi, diplomaciou a propagandou. Varuje, že aktivity Ruska v bývalom impériu by sa nemali prehliadať, pretože čím viac sa mu dovoľí, tým viac bude žiadať.²²¹ Fakt, že Rusko vyhlasuje, že bude ochraňovať svojich občanov kdekoľvek sú, je v prípade Ukrajiny značne znepokojivý. Dokonca je súčasťou jeho vojenskej doktríny, že diskriminácia ruských občanov v zahraničí je vojenskou hrozbou. Navyše, Rusko sa naučilo využívať taktiku Západu a na Ukrajine zakladá svoje think-tanky a ruské spravodajské služby operujú v zahraničí prostredníctvom dezinformácií a manipulujú verejnú mienku.²²²

Charakter vzťahov Ruska voči Ukrajine je demonštrateľný i vymedzením voči charakteru vzájomných vzťahov Ukrajiny a EÚ. Rusko, na rozdiel od Únie, je tam silným a hlavne viditeľným aktérom. Využíva vplyv médií a nie je tak žiadnym prekvapením, že najpopulárnejším politikom medzi Ukrajincami je práve V. Putin. Rusko sa naučilo aj obratne využívať tzv. soft power, a to vo forme zakladania už spomenutých nevládných organizácií. Je ťažké stanoviť rozsah týchto aktivít, ale

²¹⁸ LITERA, B.: c. d., s. 82-85.

²¹⁹ Vid' podkapitola 3.2.3. *Energetické suroviny ako motor i brzda rozvoja.*

²²⁰ LITERA, B.: c. d., s. 89-96.

²²¹ LUCAS, Edward: *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West.* New York 2009, s. 10-12.

²²² Tamže, s. 149-154.

nepochybne majú destabilizujúci potenciál. Rusko na rozdiel od Únie využíva hrozby, a nie stimuly, pre svoje zábery. Takisto bez problémov zasahuje do vnútornej ukrajinskej politiky a využíva rozpory medzi domácimi elitami. Posledným deliacim znakom vzťahov Ruska a Únie voči Ukrajine môže byť fakt, že zo strany Ruska chýbajú formálne štruktúry, inštitúcie a transparentnosť.²²³

O zasahovaní Ruska do vnútornej ukrajinskej politiky s cieľom zabezpečiť si svoje záujmy hovorí i Derek Fraser. Ruská vláda, tvrdí, dokonca vyvíjala nátlak na Kučmu, aby odvolal ministrov, ktorých považovala za nevhodných. Takisto vysokí ukrajinskí predstavitelia si stále v Moskve potvrdzujú a zaisťujú podporu. Oranžová revolúcia tak musela pre nich byť silnejšia ako len šok. Mimo obáv, že podobné revolúcie sa rozšíria do ostatných štátov sa obávali, že by to mohlo predstavovať model aj pre zmenu v samotnom Rusku.²²⁴ Dnes nie je príliš veľa dôvodov si myslieť, že Rusko by sa zrazu stalo viac demokratické alebo značne slabšie ako jeho okolie. Ukrajina tak pravdepodobne „ostane vklínená medzi mocným, hroziacim a všetečným Východom a mocným, v princípe vlúdny, ale ľahostajným Západom“, a v takýchto podmienkach bude pre ňu najlepšou politikou balansovanie medzi vylúčením a závislosťou v nádeji, že bude získať z oboch.²²⁵

Tzv. multivektorovú politiku presadzovali prezidenti L. Kravčuk i L. Kučma a u oboch bola jej podoba takmer identická. Dokonca ani V. Juščenko si nemohol dovoliť od „ruského vektoru“ sa príliš odkloniť. Podľa J. Sherra táto stratégia zahraničnej politiky reflektovala tri skutočnosti: pre ukrajinský štát jednoducho vždy bude Rusko problematický faktor; Západ nepodporí Ukrajinu na proti-ruskom základe; vnútri Ukrajiny sú hlboké rozpory medzi identitou národa a štátu.²²⁶ Táto politika bola teda logická, udržovanie dobrých vzťahov s Ruskom bolo a aj ostane – ako sa potvrdzuje na viacerých miestach tejto práce - strategickým imperatívom s ohľadom na jeho silu, veľkosť, blízkosť a komplexné historické a kultúrne vzťahy, ktoré s Ukrajinou zdieľajú. Nadväzovanie užších vzťahov s USA či EÚ má nepochybne ale takisto geopolitický význam, pretože Ukrajine to dáva priestor na balansovanie voči Rusku a poskytuje možnosť integrácie s rozvíjajúcimi sa ekonomikami.²²⁷

²²³ SOLONENKO, Iryna: *A Ukrainian Perspective on the EU-Russia Relationship*. In: DULEBA, Alexander (ed.): *Searching for New Momentum in EU-Russia Relations*. Bratislava 2009, s. 186-191.

²²⁴ FRASER, D.: c. d., s. 164-165.

²²⁵ MOTYL, A. J.: c. d., s. 28.

²²⁶ SHERR, J.: *The Dual Enlargements and Ukraine*, s. 124-125.

²²⁷ MOTYL, A. J.: c. d., s. 29-30.

Pre Rusko bol začiatok roka 2010 vo vzťahu k Ukrajine viac ako pozitívny. Vládnuca strana má silne pro-ruské voličstvo, obyvateľstvo preferuje dobré vzťahy s Ruskom, tak ako aj Európa, ktorá je aj tak dosť zaneprázdnená svojimi vnútornými problémami na to, aby sa Ukrajinou vážnejšie zaoberala. Navyše je tu Barack Obama snažiaci sa o resetovanie vzťahov s Moskvou, a Ukrajina tak ani nemá inú možnosť, ako úzko so svojim východným susedom spolupracovať. Základné ciele Ruska boli dva, a to zabrániť Ukrajine vo vstupe do NATO a získať kontrolu nad jej plynovým tranzitným systémom. Prvé je momentálne dosiahnuté, na druhé sa následne obrátili snahy a pozornosť. Potenciálnym rizikom pre Rusko v dosahovaní jeho zámerov je fakt, že ruský systém politickej ekonomiky sa líši od tej ukrajinskej. V Rusku totiž politika kontroluje obchod, zatiaľ čo na Ukrajine sú politici závislí na finančnej podpore obchodu. Takže, ak ukrajinskí oligarchovia začnú vnímať zblížovanie sa s Ruskom ako nepriaznivé, budú schopní vyvinúť tlak na vládu, aby zmenila svoju politiku.²²⁸

Hoci prioritou V. Janukovyča bolo zlepšenie vzťahov s Ruskom, on sám je tiež skôr prívržencom multivektorovej politiky, a to, ako deklaruje, na základe ukrajinských národných záujmov. Je teda nepravdepodobné, že by sa stal ruským vazalom viac ako napr. L. Kučma. Inklinácia k balansovaniu vyplýva z už spomenutých silných obchodných záujmov východnej Ukrajiny, ktoré sú v pozadí ekonomických zdrojov Strany regiónov. Tieto skupiny spolupracujú s Ruskom, ale je dôležité si uvedomiť, že aj medzi nimi existujú spory a navyše, že postupne sa zvyšuje objem ich portfólií v strednej a západnej Európe.²²⁹

Politiku Ruska voči Ukrajine je podľa Eleny Kropatchevy nepochybne možné nazvať imperializmom. Ale poskytuje aj iný uhol pohľadu, ktorý poukazuje na fakt, že netreba zabúdať práve na silu minulých väzieb. Tak ako to platí v ekonomických vzťahoch, tak i v bezpečnostných – post-sovietsky rozchod ešte nebol úplne zavŕšený, a tento proces je navyše komplikovaný novými bezpečnostnými aspektmi a integráciami. Obe krajiny ešte stále čelia úlohe naučiť sa zaobchádzať jeden s druhým ako s nezávislým štátom. Pre Rusko je jednoducho veľmi ťažké zmieriť sa so stratou

²²⁸ HRANOVSKIY, Volodymyr – NANIVSKA, Vira: *Regional Integration of Ukraine*. International Centre for Policy Studies ICPS, s. 3, 10-11, http://www.icps.com.ua/files/articles/60/32/Regional%20Integration%20of%20Ukraine_ENG.pdf (23. 2. 2011)

²²⁹ SHERR, James: *Ukraine: Prospects and Risks*. Conflict Studies Research Centre, Central & Eastern Europe Series, 6/52 October 2006. Swindon 2006, s. 1-2.

kontroly nad Ukrajinou, a pre Ukrajinu je ťažké vzdať sa „bratských“ cien či iných výhod.²³⁰

3.3.3. NATO a entuziazmus s výhradou

S koncom studenej vojny sa zásadným spôsobom zmenilo bezpečnostné prostredie, a aj úloha, ktorú mali jednotlivé štáty či organizácie plniť. Pre NATO to bol zlom aj v tom zmysle, že nebolo vtedy ešte jasné, či a aká bude jeho úloha v novom medzinárodnom systéme. V tomto počiatocnom a pomerne ešte nestabilnom období začali byť viacerí aktéri Západu aktívni v oblasti, ktorú Rusko vnímalo ako *svoje* blízke susedstvo. Konkrétne NATO svoje vzťahy so štátmi bývalého nepriateľského bloku začalo postupne inštitucionalizovať viacerými spôsobmi. Cieľom nebolo iba vhodne zvládať nové bezpečnostné hrozby, ale istým spôsobom učiť tieto štáty ako v prípade potreby využívať silu pri udržovaní regionálnej stability a bezpečnosti.

Medzi najvýznamnejšie iniciatívy v tomto počiatocnom patrí Partnerstvo pre mier (PPM) Akčný plán členstva a (APČ).²³¹ Ukrajina sa k PPM pripojila v 1994 ako jeden z prvých bývalých sovietskych štátov. Zásadným zlomom v ich vzťahoch bolo určite podpísanie Charty zvláštneho partnerstva v 1997, pričom táto charta stanovila princípy vzájomných vzťahov, oblasti konzultácií a spolupráce. V roku 2002 Ukrajina prejavila záujem formálne sa stať členom Aliancie. Prístupový proces však ešte nebol odsúhlasený, a napriek príklonu Ukrajiny k APČ jej bol na pražskom summite v 2002 poskytnutý „len“ Akčný plán NATO-Ukrajina. S týmto plánom však dostali integračné snahy konkrétnejšiu podobu – boli stanovené špecifické ciele od politických po ekonomické, bezpečnostné, vojenské či právne. Akčný plán tak mal prehĺbiť dovedajšiu spoluprácu a podporiť reformy s cieľom úplnej integrácie.²³² „*Od mája roku 2002 teda ostávalo členstvo ukrajinským cieľom [...] keďže partnerstvo už nebolo považované za dostatočný variant*“.²³³

²³⁰ KROPATCHEVA, Elena: *Russian Foreign Policy towards Ukraine: a Case of New Imperialism?*, s. 12-15.

²³¹ PPM bolo iniciované v roku 1994 a predstavuje bilaterálne fórum pre obrannú a vojenskú spoluprácu s NATO, zahŕňa vojenské cvičenia, rôzne semináre o občiansko-vojenských vzťahoch či obranné plánovanie. MAP bolo iniciované v roku 1999 v snahe lepšie pripraviť potenciálnych členov na ich budúce povinnosti. Poskytuje dôležitú spätnú väzbu, kedy je pokrok štátov monitorovaný NATO.

²³² PEREPELYTSIA, Grigoriy: *NATO and Ukraine: At the Crossroads*. *Military Technology*, 1/2008, s. 240-242.

²³³ MYCHAJLYSZYN, Natalie: *From Soviet Ukraine to the Orange Revolution: European Security Relations and the Ukrainian Identity*. In: SCHMIDTKE, Oliver – YEKELCHYK, Serhy (eds.): *Europe's Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union*. New York 2008, s. 42.

Za väčšinu úspechov vo vzťahoch s NATO dosiahnutých v období prezidenta L. Kučmu však bol priamo zodpovedný Borys Tarasjuk so svojou silnou prozápadnou orientáciou. B. Tarasjuk bol bývalým veľvyslancom Ukrajiny v NATO a vtedajší minister zahraničných vecí. Existovala však preukázateľná naviazanosť rozvoja týchto vzťahov na Rusko. To demonštruje fakt, že tento rozvoj mohol napredovať len v prípadoch keď boli rusko-ukrajinské vzťahy stabilné a keď sa súčasne rozvíjali aj vzťahy Západu a Ruska. Takže, Charta z roku 1997 mohla byť podpísaná až po dokončení Zakladajúceho aktu NATO-Rusko, vytvorení Stálej spoločnej rady NATO-Rusko, a takisto po podpise Dohody o priateľstve a spolupráci medzi Ruskom a Ukrajinou. Ďalej napríklad, vyjadrenie o záujme členstva v NATO z roku 2002 a závery Akčného plánu NATO-Ukrajina nasledovali až po viac podstatnom vzniku Rady NATO-Rusko v roku 2002.²³⁴

V roku 2005 v reakcii na Oranžovú revolúciu a v snahe napredovať bol vytvorený tzv. Zintenzívnený dialóg o ukrajinskom členstve v NATO, ktorý bol vtedy považovaný za posledný krok pred ziskom APČ. Po nadviazaní tejto spolupráce boli kľúčovým testom pre budúce členstvo parlamentné voľby v roku 2006 a ich priebeh. Keďže tieto boli uznané ako slobodné a demokratické, tak je iróniou, že práve ich výsledok znamenal výrazné spomalenie v integračnom procese. Mesiace trvajúce vytvorenie vlády bolo efektívne využívané na rozširovanie negatívnych nálad voči NATO medzi obyvateľstvom. Novo vzniknutá vláda v čele s V. Janukovyčom už len plynulo prešla k zabrzdzeniu integračného procesu a k zlepšovaniu vzťahov s Ruskom. Napriek tomu, že V. Juščenko naďalej pokračoval v snahách o členstvo, vláda úspešne zmenila aj politický jazyk, čo je charakteristické častejším používaním spojenia „*spolupráca s NATO*“ namiesto „*integrácia do NATO*“.²³⁵

Už pred samotným konaním Bukurešťského summitu NATO v roku 2008 existovali značné pochybnosti, či sa Ukrajine podarí získať pozvánku členstva. Štáty SVE Ukrajinu výrazne podporovali s tým, že jej integrácia je kľúčová pre európsku bezpečnosť, a že APČ by na Ukrajine pomohol vo vojenskej reforme a takisto pri jej európskej integrácii.²³⁶ Avšak niektoré štáty kvôli obavám z ruskej reakcie túto možnosť nepripúšťali. Sem patrilo Maďarsko (ktoré mesiac predtým podpísalo dohodu

²³⁴ Tamže, s. 46-47.

²³⁵ PEREPELYTSIA, Grigoriy: *NATO and Ukraine: At the Crossroads*, s. 240-242.

²³⁶ Bol to hlavne poľský prezident L. Kaczynski, ktorý sa zaviazal uskutočniť zásadné kroky, aby odozva NATO bola pozitívna.

s Gazpromom o účasti na projekte South Stream), Nemecko a Francúzsko. Netreba však zabúdať, že samotné ukrajinské domáce politické prostredie bolo dostatočným faktorom, aby sa NATO vyjadrilo negatívne. Zásadným problémom pritom ostávala minimálna podpora u ukrajinského obyvateľstva. Tá bola výsledkom intenzívnej propagandy z obdobia krízy roku 2006 vedenej Janukovyčovou Stranou regiónov; ale do značnej miery i neschopnosti Oranžovej koalície presvedčiť obyvateľov, že úloha NATO sa líši od tej počas studenej vojny a že je to skôr krok na ceste do EÚ namiesto do vojenskej aliancie.²³⁷

S. F. Larrabee k nízkej podpore obyvateľstva uvádza, že to môže byť menšou prekážkou ako sa na prvý pohľad môže zdať. Obrovské percento Ukrajincov totiž podľa neho nemá žiaden názor o členstve v NATO. Práve títo jednotlivci by mohli byť mobilizovaní a členstvo podporiť, ak by vláda viedla efektívnu kampaň a informovala obyvateľov o výhodách členstva. Ako príklady tu uvádza Slovinsko, Slovensko či Bulharsko, kde bola počiatočná podpora taktiež nízka, avšak vzrástla s lepšou informovanosťou. V tejto súvislosti S. F. Larrabee ešte uvádza, že ukrajinská verejnosť má len malý záujem či vedomosti o zahraničnej politike a nízka podpora NATO by tak mohla byť menej zásadná, ako mnohí západní analytici predpokladajú.²³⁸

Nakoniec, pozitívnu správou z Bukurešťského summitu pre Ukrajinu bolo to, že lídri Aliancie oficiálne súhlasili, že Ukrajina sa môže stať členom NATO a podporili súčasne žiadosť o APČ. Negatívnu však ostalo, že samotná pozvánka APČ udelená nebola. Podľa Jeremy Drukera je tento vývoj ale ironický, pretože Ukrajina už v období pred týmto summitom bola minimálne tak dobre pripravená pre vstup ako predchádzajúci noví členovia. Vyplývalo to z aktivít v rámci PPM, kde sa Ukrajina angažovala od roku 1994 a takisto ešte z Kučmovho dekrétu z roku 1999 o reforme obrany, ktorý umožnil monitorovanie, poskytovanie pravidelných konzultácií pri reformách od NATO a reforma tak mala podobu radikálneho zníženia jednotiek a zvýšenej transparentnosti.²³⁹

Rozšírenie NATO o Ukrajinu (a Gruzínsko) stále predstavuje jednu z najkontroverznejších záležitostí, ktorým Aliancia čelí. Potenciálny vstup týchto dvoch krajín sa začal diskutovať hlavne v súvislosti s tzv. farebnými revolúciami, ktoré v nich

²³⁷ ERLINGER, Adrian J.: *Ukraine's NATO Dilemma*. Security Watch ISN, 2 April 2008, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=52047&lng=en> (24. 2. 2011)

²³⁸ LARRABEE, S. F.: *Ukraine and the West*, s. 99-100.

²³⁹ DRUKER, Jeremy: *Ukraine's NATO Hopes Dashed*. Security Watch ISN, 20 October 2008, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=92919&lng=en> (24. 2. 2011)

prebehli. Avšak rusko-gruzínsky konflikt z augusta 2008 a už niekoľkú plynová vojna Ukrajiny a Ruska z roku 2009 môžu byť vysvetľované práve v súvislosti s Bukurešťským summitom, kedy týmto štátom bolo potvrdené, že v budúcnosti sa môžu stať členmi. Rusko vnímalo akékoľvek rozširovanie NATO negatívne, ale je zrejmé, že nie každý nový štát v Aliancii ho znepokojoval tak ako práve Ukrajina.²⁴⁰

Okrem štátov SVE boli jednoznačným prívržencom poskytnutia APČ Spojené štáty. Tie si boli vedomé neplnenia kritérií Ukrajinou, avšak vnímali APČ ako vhodný impulz k naštartovaniu týchto reforiem. Výsledok (teoreticky prisľúbené členstvo bez poskytnutia APČ) tak odrážal nezhody členov tým spôsobom, že nešiel úplne proti predstave USA, ale APČ ako taký neposkytol. Severoatlantická rada ešte v tom istom roku rozhodla, že budú vytvorené ročné národné programy, ktoré by obom štátom mali pomôcť s reformami. Tieto programy sú však za normálnych okolností súčasťou práve APČ, a tak tento postup poukazuje na širší problém, ktorým nie je otázka poskytnutia APČ ako takého, ale práve otázka samotného členstva týchto dvoch štátov.²⁴¹

V. Janukovyč ešte ako premiér členstvo v NATO úplne nevyučoval, avšak zdôrazňoval, že Ukrajina nie je na vstup pripravená. Jeho prejavy ale do veľkej miery pripomínali práve ruské názory o nevyhnutnosti referenda o členstve. Mimo to, zrušil Medzirezortný výbor pre euroatlantickú integráciu, znížil dotácie pre dva informačné programy NATO o 40 %, a takisto znížil o polovicu rozpočet na reformu ozbrojených síl sponzorovaných NATO.²⁴² Jeho postoje voči NATO sa ale zdajú byť určované viac politickou výhodnosťou ako nejakou stálou ideologickou opozíciou. Kučmovu ústretovú politiku voči NATO podporoval, v období rokov 2004-2006 bol už však proti členstvu. Počas rokov 2005 a 2006 tak Strana regiónov hlasovala proti legislatíve autorizujúcej spoluprácu s NATO, ale už v roku 2006 (keď sa do vlády vrátila) hlasovala za.²⁴³ Zatiaľ posledný summit NATO v novembri roku 2010 reflektoval vývoj ukrajinskej politiky tým spôsobom, že jej prisúdilo len nepatrnú úlohu. NATO akceptovalo fakt, že sa Ukrajina momentálne vzdala aspirácie na členstvo a ďalší rozvoj spolupráce podmienilo práve aktivitou na ukrajinskej strane.²⁴⁴

²⁴⁰ LAZAREVIĆ, Dušica: *NATO Enlargement to Ukraine and Georgia: Old Wine in New Bottles?* PFP Consortium Quarterly Journal, 9, 2009, č. 1, s. 29-45.

²⁴¹ LAZAREVIĆ, D.: c. d., s. 45-46.

²⁴² FRASER, D.: c. d., s. 171.

²⁴³ LARRABEE, S. F.: *Ukraine at the Crossroads*, s. 49.

²⁴⁴ *Focus on Ukraine*. Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation, 15-21 November 2010, s. 10, http://dif.org.ua/uploads/FcusUkrapodat_kodeks15-21_2010engl.pdf (18. 3. 2011)

Ako najväčší problém pri potenciálnom členstve v Aliancii je všeobecne vnímaná ruská prítomnosť v podobe čiernomorskej flotily na Kryme. Sergei Glebov však ponúka iný – pozitívnejší pohľad na túto záležitosť. Hoci NATO nepočíta s prítomnosťou vojenských jednotiek nečlenských štátov na území svojich členov, Ukrajina i NATO sa vyjadrili, že prítomnosť flotily by nemusela byť prekážkou pre členstvo. Naopak by to mohlo demonštrovať, že NATO a Rusko sú spojenci spoločne budujúci euroatlantickú bezpečnosť. Ak však takýto scenár odmietneme ako nereálny či rovno ako naivný, tak v tom prípade S. Glebov vyvodzuje, že nad Ukrajinou je vedená geopolitická vojna. A ak sa nedá nájsť spoločný menovateľ čo sa týka bezpečnostných pozícií Ruska a NATO, tak Ukrajina bude neustále nútená hľadať si toho „svojho“ strategického partnera, čo ale súčasne znamená, že bude stále existovať aj nejaká cudzia mocnosť predstavujúca potenciálnu hrozbu.²⁴⁵

Spolupráca NATO a Ukrajiny z celkového pohľadu je jednou z tých spoluprác Ukrajiny so Západom, ktorá bola charakteristická skôr entuziazmom ako vzájomnou frustráciou. Prístup NATO k obrannej reforme neopomínal vzťah medzi vojenskou a ekonomickou politikou, medzi významom transparentnosti a zdravým hospodárením, medzi bezpečnosťou, občianskou kontrolou a demokraciou. Pôsobením NATO v tomto procese sa zapájali aj viaceré mimovládne organizácie, ktoré tak mohli získať skúsenosti a rozšíriť svoj vplyv.²⁴⁶ V integračných aspiráciách bolo NATO jednoznačne ústretivejšie ako EÚ, pôsobilo viac smerom navonok a bolo viac pozitívne, čo sa týkalo rozširovania.²⁴⁷ Avšak ani táto spolupráca sa nemohla vyhnúť silným výkyvom spôsobeným na jednej strane domácou politickou situáciou, na druhej strane spolupôsobením iných medzinárodných aktérov.

²⁴⁵ GLEBOV, Sergei: *Concerning 'Strange' Relations. Extensive Perceptions of Security Spaces within the Ukraine-Russia-NATO Triangle*. *Russian Politics and Law*, 47, 2009, č. 5, s. 62-65.

²⁴⁶ SHERR, J.: *The Dual Enlargements and Ukraine*, s. 134.

²⁴⁷ FRASER, D.: c. d., s. 169; SHERR, J.: *The Dual Enlargements and Ukraine*, s. 111.

4. Regionalizmus ako nástroj zahraničnej politiky Ukrajiny

„...na Ukrajine nikdy nie je situácia tak dobrá alebo tak zlá ako sa zdá.“²⁴⁸

Ukrajina sa v období zisku nezávislosti nachádzala v situácii s nie veľmi priaznivými vyhliadkami do budúcnosti. Tie súviseli s domácimi ekonomickými, bezpečnostnými i národnostnými problémami, a určite aj s faktom, že naplnenie deklarovaných snáh o zblížovanie sa so Západom nebolo reálne v krátkom časovom horizonte. Práve z týchto dôvodov sa pre Ukrajinu javila regionálna spolupráca ako vhodný spôsob pre posilňovanie a konsolidáciu demokratických inštitúcií, pre budovanie národného štátu založeného na vláde práva, zabezpečovanie regionálnej stability, demokratizácie, a samozrejme i pre samotné zlepšenie možností integrovania sa do euroatlantických štruktúr. O. Sushko význam ukrajinskej regionálnej politiky vnímal ako nevyhnutnú súčasť celkových integračných snáh: „*Európska a euroatlantická integrácia musia byť aj naďalej najvyššou prioritou ukrajinskej zahraničnej politiky, avšak musia byť dopĺňané intenzívnou regionálnou politikou.*“²⁴⁹

Mimo toho, že regionálne aktivity boli vyjadrením cieľa patriť k vyspelému Západu, tak táto spolupráca mala poskytovať priestor na riešenie zásadných ekonomických problémov, a to prostredníctvom diverzifikácie energetických dodávok a ziskom nových investícií. Spočiatku sa však pohyboval hlavný rozpor medzi najvyššími ukrajinskými predstaviteľmi na línii EÚ/NATO verus Rusko, a tzv. južný vektor sa do popredia záujmu dostal až v súvislosti s čečenskou vojnou. Dnes už je význam spolupráce v rámci Čiernomorského a Kaspického regiónu možné považovať medzi ukrajinskými politikmi za všeobecne akceptovaný.²⁵⁰ Tento význam spočíva hlavne v prítomnosti morských úžin Bospor a Dardanely, skrz ktoré sa tak Čierne more pre Ukrajinu stáva tepnou spájajúcou ju so svetovými trhmi.²⁵¹

²⁴⁸ SHERR, James: *Ukraine: Prospects and Risks*, s. 7.

²⁴⁹ SUSHKO, Oleksandr: *Ukraine's Search for a Regional Foreign Policy*. PONARS Policy Memo No. 377. Centre for Peace, Conversion, and Foreign Policy of Ukraine, December 2005, s. 66-67, http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pm_0377.pdf (19. 3. 2011)

²⁵⁰ LEVCHENKO, Aleksandr: *Ukraine in the Black Sea and Caspian Regions*. In: MÜLLER, Derek - SPILLMAN, Kurt R. – WENGER, Andreas: *Between Russia and the West, Foreign and Security Policy of Independent Ukraine*. Zurich, 1999, s. 213-214.

²⁵¹ PERPELYTSIA, Grigoriy: *The Policy of Ukraine towards the BSEC and the Black Sea Region*. In: MANOLI, Panagiota (ed.): *Unfolding the Black Sea Economic Cooperation, Views from the Region*. Athens 2007, s. 142-143.

V súčasnosti je pozícia štátu v medzinárodných vzťahoch definovaná nielen jeho základnou charakteristikou ako napr. rozloha, počet obyvateľov či bohatstvo, ale čoraz viac i tým, do akých organizácií či iniciatív je zapojený. Okrem tohto faktu vyjadreného R. Wolczukom ako „*dnes ste tým, kam patríte*“, je regionálna spolupráca prínosná tým, že zvyšuje bezpečnosť zúčastnených štátov posilňovaním vzájomnej dôvery, a tým, že odstraňovaním ekonomických rozdielov následne rozvíja možnosti ďalšej regionálnej spolupráce.²⁵² To si Ukrajina od zisku nezávislosti veľmi dobre uvedomovala, a preto sa na medzinárodnej i regionálnej úrovni snažila byť aktívna a dosahovať členstvom v rôznych organizáciách vlastné politické či ekonomické ciele.

O tom, čo bolo tou základnou hybnou silou pri regionálnych aktivitách Ukrajiny je určite možné polemizovať - či to bola tá neustále deklarovaná túžba stať sa súčasťou vyspelej Európy, alebo ekonomický prospech, alebo pokusy o oslabovanie pozícií Ruska v post-sovietskom priestore. Pravdepodobne to boli všetky spomenuté, a i ďalšie súvisiace záležitosti, ktoré poháňali Ukrajinu stať sa regionálnym lídrom. Logickým popudom k regionálnej integrácii mohlo byť, že sa ňou zlepšovali vzťahy so Západom a tým sa následne oslaboval vzťah s Ruskom. Avšak takisto je možné tvrdiť, že už samotné regionálne aktivity oslabovali Rusko v jeho regionálnych ambíciách a iniciatívach; a takisto existuje vzťah, kedy posilňovanie rusko-ukrajinských vzťahov zas následne zlepšuje spoluprácu so Západom, ktorá je tak zbavená napätia. Ako ukáže i nasledujúca analýza pôsobenia Ukrajiny v jednotlivých regionálnych organizáciách, tak to bol komplexný súhrn príčin a komplexný súhrn očakávaných výsledkov (a takisto súhrn viacerých problémov), ktorý nakoniec určil priebeh a výsledky ukrajinských snáh o presadenie sa ako regionálneho lídra.

4.1. Pozvoľný príchod ukrajinského regionalizmu - OČHS

Dobré susedské vzťahy boli pre Ukrajinu prioritou hneď od jej vzniku. Rovnako ako v prípade Čiernomorského regiónu ako celku, i v prípade Ukrajiny bolo zámerom zlepšovanie vlastného obrazu v očiach Západu. Ukrajina vyvinula značné úsilie už v období rokov 1992-1997, kedy podpísala sériu zmlúv o dobrých susedských a priateľských vzťahoch a spolupráci s Poľskom, Maďarskom, Slovenskom a Rumunskom. Tieto dohody boli jasným znakom (hlavne vo vzťahu k Poľsku), že

²⁵² WOLCZUK, R.: c. d., s. 21.

Ukrajina bola schopná odpútať sa od bývalých nezhôd, a v medzištátnych vzťahoch jednať spôsobom požadovaným od potenciálneho člena euroatlantickej bezpečnostnej komunity. Ratifikácie týchto zmlúv navyše vytvorili Ukrajine cestu k členstvu v Stredoeurópskej iniciatíve²⁵³, kde sa potom mohla podieľať na práci pre zjednotenú Európu bez deliacich línií a učiť sa zdieľať demokratické hodnoty s ostatnými členmi.²⁵⁴

Rozpad Sovietskeho zväzu znamenal z pohľadu Čiernomorského regiónu príležitosť na objavenie a presadenie sa nových regionálnych mocností. Medzi reálnych uchádzačov bolo vtedy možné radiť tri štáty, a to Rusko, Ukrajinu a Turecko. Rusko o svoje dominantné postavenie v regióne nechcelo prísť, a svedčia o tom i mnohé iniciatívy, ktoré postupne vytváralo a ktoré predchádzajúci, ale ešte i nasledujúci text analyzuje. Celkovo však jeho postavenie bolo značne oslabené. Ukrajina mala relatívne silné vojenské postavenie aj ekonomický potenciál, avšak zo spomenutých troch bola jednoznačne najslabším kandidátom. V tejto situácii sa tak do popredia dostalo Turecko s najsilnejšou ekonomikou regiónu, ktoré bolo navyše už členom NATO a súčasne i kandidátom na členstvo do EÚ. Snahy o regionálne vodcovstvo sa prejavili už v roku 1992 v iniciatíve na vytvorenie OČHS, ktorá mala byť platformou pre uplatňovanie širšieho tureckého vplyvu v regióne.²⁵⁵

Hľadať alternatívy voči existujúcemu SNŠ Ukrajinu viedlo viacero príčin. V prvom rade to určite bola podriadenosť tejto organizácie geopolitickým záujmom Ruska a jej neefektívnosť pri riešení vtedajších problémov post-sovietskeho štátu. OČHS, keďže sa jednalo vlastne o prvú organizáciu tohto regiónu bez dominantného postavenia Ruska²⁵⁶, a keďže kládla dôraz na ekonomickú spoluprácu sa tak javila pre Ukrajinu ako veľmi vhodná alternatíva. Práve táto pre Ukrajinu priaznivá charakteristika ju viedla i ku snahám transformovať OČHS na klasickú medzinárodnú

²⁵³ Stredoeurópska iniciatíva je regionálne združenie 18 štátov, založené bolo v roku 1989. Zameriava sa na rozvoj spolupráce členských krajín a podporuje tie členské štáty, ktoré nie sú členmi EÚ, pri ich začleňovaní do procesu európskej integrácie.

²⁵⁴ DE DEUGD, N.: c. d., s. 78-83.

²⁵⁵ WOLCZUK, R.: c. d., s. 144-145.

²⁵⁶ Postavenie Ruska v rámci OČHS nebolo síce dominantné, ale stále ho považovalo za vhodný nástroj, dokonca za akúsi sesterskú organizáciu, pričom najväčšou výhodou z jeho pohľadu bolo, že vylučovalo iných významných aktérov, hlavne USA. TRENIN, D.: *Russia's Perspective on the Wider Black Sea Region*, s. 113.

organizáciu so všetkými príslušnými atribútmi. O tom svedčí aj fakt, že to bolo práve za ukrajinského predsedníctva, kedy bola vypracovaná charta i agenda tejto organizácie.²⁵⁷

Turecko ako spojenec Západu bolo schopné získať pre región i OČHS nevyhnutné finančné zdroje, čo Ukrajina v jej vtedajšej nepriaznivej ekonomickej situácii vnímala jednoznačne pozitívne. Snahy o zvyšovanie medzinárodného statusu OČHS boli na strane Turecka i Ukrajiny, pričom táto vzájomná spolupráca bola pre oba štáty prínosná, keďže potvrdzovala, že záujmy Ruska, resp. SNŠ sú prehliadané, ak nie rovno až potlačované. Príkladom môže byť ukrajinské vzdorovanie voči vytvoreniu parlamentného zhromaždenia SNŠ, zatiaľ čo takéto snahy v rámci OČHS mali jej podporu. Spoločne sa Turecko s Ukrajinou snažili pôsobiť aj vo vojensko-bezpečnostných otázkach, o čom svedčí i stratégia OČHS týkajúca sa denuklearizácie a demilitarizácie Čiernomorského regiónu. Ďalší príklad vymedzovania sa voči SNŠ sa týkal oblasti ekológie – tu si Ukrajina v prípade iniciatívy SNŠ ponechala len status pozorovateľa, zatiaľ čo v rámci OČHS ochotne spolupracovala s Tureckom a vytvárala konkrétne programy. Je zrejmé, že týmto Ukrajina oslabovala svoj potenciál voči dominantnejšiemu Turecku, ale ciele OČHS sa v skutočnosti zhodovali s jej vlastnými, takže to v konečnom dôsledku prispievalo i ku konsolidácii Ukrajiny ako jednej z mocností Čiernomorského regiónu.²⁵⁸

Nový rozmer možností pre Ukrajinu v súvislosti s OČHS a jeho miestom v Čiernomorskom regióne vznikol s pristúpením Rumunska a Bulharska do EÚ v roku 2007. Keďže samotná Ukrajina v súčasnosti nemá reálne vyhliadky na zisk členstva, musí zvažovať stratégie, ktoré by jej mohli pomôcť v približovaní sa k Únii. Práve táto platforma regionálnej spolupráce tu môže byť dôležitým mechanizmom. OČHS je totiž z pohľadu Ukrajiny kľúčovým bodom v posilňovaní osi sever-juh, naproti osi východ-západ, ktorá doteraz krajinu len rozdeľovala. Spolupráca na báze čiernomorsko-baltického systému je pre Ukrajinu veľmi dôležitá, pretože posilňuje stabilitu a prosperitu východnej Európy.²⁵⁹

OČHS teda významným spôsobom prispela k tomu, že Ukrajina začala byť vnímaná ako regionálny aktér, aj keď v tomto prípade ešte zatienený silnejším Tureckom. Dôležité je, že ona sama sa spoluprácou v tomto rámci mohla presvedčiť o účinkoch regionálnych aktivít a o ich dopadoch na komplikovaný vzťah s Ruskom.

²⁵⁷ PERPELYTSIA, G.: *The Policy of Ukraine towards the BSEC and the Black Sea Region*, s. 145.

²⁵⁸ WOLCZUK, R.: c. d., s. 145-147.

²⁵⁹ PERPELYTSIA, G.: *The Policy of Ukraine towards the BSEC and the Black Sea Region*, s. 141-142.

Organizácia však pri svojom fungovaní trpela dopadmi bezpečnostných záležitostí, hlavne zamrznutých konfliktov, a tak sa v nasledujúcich regionálnych iniciatívach Ukrajina snažila sústrediť pozornosť práve na tieto otázky.

4.2. Činorodé presadzovanie záujmov v regióne - GUAM

Vytvorenie GUAM bolo dané dvoma základnými spoločnými problémami členských štátov – separatizmom a snahou o vytvorenie transportného koridoru pre kaspickú ropu. V pozadí oboch bol prítomný cieľ oslabovania ruského vplyvu v regióne. Ešte pred samotným sformovaním tejto skupiny sa Ukrajina postupne dostávala do ústrednej polohy v regióne, o čom svedčia návrhy na nahradenie ruských peacekeepingových jednotiek ukrajinskými v Gruzínsku, i Náhornom Karabachu. Tesne pred vznikom GUAM bol zaznamenaný i vysoký nárast multilateralizmu v regióne a Ukrajina v tomto procese hrala významnú úlohu.²⁶⁰

Pre ňu samotnú bolo v súvislosti s GUAM dôležité, že mohla získať energie lacnejšie a takisto i kratšou cestou. Nemaľý význam malo i potenciálne zlacnenie tovarov, pretože existujúcimi clami na ruskom území sa tieto tovary stávali často nekonkurencieschopné. Podľa H. Perepelitsiu mala Ukrajina v súvislosti s GUAM (na rozdiel od OČHS) naozaj reálnu možnosť dostať sa do pozície regionálneho lídra, a to hlavne čo sa týka peacekeepingu v regióne. Jej pozorovatelia totiž vtedy už pôsobili v rôznych konfliktných oblastiach v rámci mandátu OSN/OBSE, a Ukrajina v tej dobe už disponovala potrebnými vzdelávacími centrami, štruktúrami či zariadeniami, ktoré takéto operácie vyžadujú.²⁶¹ Celkovo však vnímanie GUAM bolo pomerne skeptické, a pozornosť si získal až v súvislosti s Oranžovou revolúciou a následnými plynovými krízami, pretože Ukrajina s Gruzínskom sa stali dôležitými štátmi v hľadaní neruských alternatív energetických dodávok.²⁶²

Vznikom GUAM si však Ukrajina privodila aj isté problémy, ktoré súviseli hlavne s faktom, že každý jeden člen do tejto aliancie so sebou priniesol aj svoje vlastné komplikované vzťahy s ďalšími štátmi.²⁶³ Tým Ukrajina získala nepriateľov ako vo

²⁶⁰ WOLCZUK, R.: c. d., s. 148-151.

²⁶¹ PEREPELITSIA, H.: *The Institutional Approach to Cooperation in Regional Security*, s. 89-94.

²⁶² VERNYGORA, V. – CHABAN, N.: c. d., s. 137.

²⁶³ Konkrétne sa jedná v prípade Uzbekistanu o Afganistan, Irán, ale i Kazachstan, Tadžikistan, Kirgizsko; v prípade Gruzínska išlo v podstate o všetky menšie moslimské národy severného Kaukazu a o Arménsko; Moldavsko malo komplikované vzťahy s Ruskom, Rumunskom, a Azerbajdžan zas

východnej Európe, tak i na Blízkom východe, ktorí by sa inak o ňu vôbec nezaujímalí. Avšak tento jav je možné považovať za bežný pri štátoch geopolitického významu Ukrajiny, ktoré sa spoja do aliancie s menšími štátmi. O to viac to platilo vo vtedajšej situácii po rozpade Sovietskeho zväzu, kedy vznikalo stále viac takýchto zoskupení. Ukrajina sa tak z istého uhla pohľadu stávala zraniteľnejšou ako napr. Turecko či Uzbekistan, keďže jej externí spojenci (napr. USA) by sa v prípade reálneho rizika či strát pravdepodobnejšie tohto vzťahu vzdali ako ho posilnili.²⁶⁴

S Oranžovou revolúciou a nástupom V. Juščenka Ukrajina nepochybne začala byť v rámci Čiernomorského regiónu kľúčovým aktérom. Za prvé, snažila sa z dovtedajšie neformálnej skupiny GUAM vytvoriť klasickú organizáciu s jej vlastným sídlom, sekretariátom a vypracovaným plánom úloh. Za druhé, zásadným bodom Juščenkovej čiernomorskej politiky bolo vytvorenie strategického partnerstva s Gruzínskom, pričom sa mali vzájomne podporovať v integračných snahách do EÚ i NATO. Za tretie, Juščenko chcel posilniť vzťahy medzi Čiernomorským a Baltickým regiónom a vytvoriť tak Balticko-čiernomorský oblúk stability. Za štvrté, Ukrajina sa snažila hrať aktívnejšiu úlohu v regionálnom krízovom manažmente, hlavne v Podnestersku. Iniciatíva navrhnutá Juščenkou v roku 2005 však bola nedostatočne koordinovaná so susednými štátmi, a zásadný nesúhlas bol vyjadrený aj od samotného Moldavska. Akékoľvek napredovanie v riešení však blokovalo Rusko a jeho podpora separatistickému režimu v Tiraspole. Paralelné snahy Ukrajiny o vlastné jednotky v Abcházii takisto neboli akceptovateľné zo strany Ruska, keďže by sa tak oslabil jeho prostriedok nátlaku na Gruzínsko.²⁶⁵

Oživiť GUAM sa V. Juščenko pokúšal v dobe, kedy sa jednalo takmer už o zabudnutú organizáciu. Nedosahovanie stanovených cieľov, a takisto medzinárodná izolácia Ukrajiny počas funkčných období prezidenta L. Kučmu GUAM totiž výrazne oslabil. Hoci oživenie možno považovať za úspešné, tak odchod Uzbekistanu či vlažné postoje Moldavska naďalej potvrdzovali, že svoj vplyv tu Rusko dokáže stále presadiť.²⁶⁶ Pre Ukrajinu však GUAM mal jeden podstatný prínos, a to schopnosť lepšie vzdorovať ruskému tlaku v rámci SNŠ. Pevnejšie bilaterálne vzťahy pomáhali pri spoločných pozíciách v rámci SNŠ, pri rastúcej kritike a debatách o potrebe nahradenia

s Arménskom a Tureckom. In: ARMSTRONG, John A.: *Ukraine – Evolving Foreign Policy in a New State*. World Affairs, 167, 2004, č. 1, s. 37

²⁶⁴ Tamže, s. 37-38.

²⁶⁵ LARRABEE, F. S.: *Ukraine and the West*, s. 105-106.

²⁶⁶ FISCHER, S.: c. d., s. 127-128.

tejto organizácie. Už samotná koordinácia postojov tejto skupiny štátov zhoršovala fungovanie SNS. Navyše, už spomenuté pozvanie od Gruzínska a Azerbajdžanu, aby sa Ukrajina zapojila do peacekeepingových aktivít na ich území spochybňovalo tradičnú úlohu Ruska ako regionálneho lídra.²⁶⁷

V roku 2007 sa vtedajší ukrajinský minister zahraničných vecí A. Jatsenjuk vyjadril, že ako GUAM, tak i SDV sú relevantnými nástrojmi ako zvyšovať geopolitický význam Ukrajiny. Poukázal na potrebu ďalej rozvíjať ekonomické vzťahy a následne vytvoriť peacekeepingové jednotky.²⁶⁸ Celkový oficiálny postoj Ukrajiny tak je, že GUAM bol jedným z najväčších úspechov zahraničnej politiky v období po Oranžovej revolúcii. Podľa E. Kovalovej sa ale jednalo len o „*efemérny projekt*“, ktorý nedokázal vytvoriť žiadnu spoločnú politiku, pričom sa snažil, aby svojimi aktivitami až príliš nepopudil Rusko. Ako uviedla, zásadným nedostatkom bola náchylnosť GUAM voči vplyvom vyvolaným zmenami na domácej ukrajinskej politickej scéne.²⁶⁹

Výkyvom vnútornej politiky nebolo vystavené len fungovanie GUAM ako také, ale aj procesy riešenia regionálnych konfliktov, hlavne toho v Podnestersku. Mediácia Ukrajinou v tomto spore nebola úspešná, a to platí rovnako pre obdobie prezidenta L. Kučmu, ako aj pre obdobie V. Juščenka. Ukrajina mohla a mala hrať dôležitú úlohu pri riešení tohto konfliktu, či už z historických (tento región bol súčasťou Ukrajiny do roku 1940), alebo geografických príčin (Podnestersko priamo susedí s Ukrajinou). Do roku 2005 však bola mediácia prinajlepšom pasívna. Ukrajinské aktivity dokonca boli niekedy namierené nie na riešenie konfliktu, ale skôr na jeho vyhrocovanie, napr. keď v roku 1992 paravojenské jednotky Ruska a Ukrajiny bojovali proti moldavským vládnym jednotkám; alebo pripustenie pašovania zbraní a tovarov cez prístav v Odese.²⁷⁰

Ani po roku 2005 a aktívnom úsilí V. Juščenka sa nepodarilo zamerať na kľúčové problémy, ako pozície ruských jednotiek, existencia podnesterských ozbrojených síl, aktivity bezpečnostných služieb a rozvinutosť sietí organizovaného zločinu. Negatívnu úlohu v týchto problémoch mal práve prístav Odesa, ktorý bol označený ako tranzitný bod pre tiraspolský kontraband. Zatiaľ čo sa Ukrajina pripojila

²⁶⁷ WOLCZUK, R.: c. d., s. 151-152.

²⁶⁸ *Ukraine: Current Developments and Foreign Policy Priorities*. Debate with Arseniy Yatsenyuk. Carnegie Endowment for International Peace, 30 April 2007, s. 14, <http://www.carnegieendowment.org/files/YATSENYUK.pdf> (19. 3. 2011)

²⁶⁹ KOVALOVA, E.: c. d., s. 190.

²⁷⁰ SPÂNU, V.: c. d., para. 19.

k iniciatíve EÚ zameranej na zastavenie tokov tohto kontrabandu (misia EUBAM), tak to boli práve ukrajinské obchodné kruhy, ktoré sa na týchto ilegálnych aktivitách aj naďalej podieľali.²⁷¹

Pri hodnotení ukrajinského pôsobenia v tejto organizácii je nutné dodať, že hoci bola kľúčovým aktérom a hoci je možné jej aktivity považovať za úspech pri regionálnom presadzovaní vlastných cieľov, tak i chovanie samotnej Ukrajiny zoči-voči tejto organizácii môže pôsobiť rozporuplne. Jedná sa napríklad o fakt, že ukrajinský parlament zápasil s ratifikáciou Charty GUAM až niekoľko rokov. Tá bola prezidentmi členských štátov podpísaná v roku 2001 (revidovaná forma bola podpísaná v roku 2006), ale ukrajinský parlament ju úspešne ratifikoval až v roku 2008. Medzitým sekretariát GUAM v Kyjeve, nad ktorým mala Ukrajina zodpovednosť, dlhodobo nemohol fungovať kvôli prebiehajúcim opravám.²⁷² Táto rozporuplnosť opäť poukazuje na priame reflektovanie domácich nezhôd a konfliktov v zahraničnej, resp. regionálnej politike. Aj keď GUAM bol Ukrajinou vnímaný ako dôležitý nástroj zahraničnej politiky, tak ani sama nebola schopná efektívne v rámci neho pôsobiť.

4.3. SDV – symbolický alebo reálny úspech?

V rámci OČHS bola Ukrajina v ústraní vplyvom Turecka i Ruska, v rámci GUAM už získavala výraznejší vplyv, ktorého výrazom bolo strategické partnerstvo s Gruzínskom. Práve toto partnerstvo bolo kľúčové aj v SDV. Toto Spoločenstvo bolo nepochybne produktom eufórie po Oranžovej revolúcii a spomenutého partnerstva medzi V. Juščenkou a M. Saakašvilim pri presadzovaní demokratických princípov v regióne. Symbolický význam tejto iniciatívy bol veľký, ale široko a vágne definované ciele od začiatku naznačovali možný neúspech v ich naplňovaní. Opäť, ako i v prípade GUAM, má však na tomto neúspechu svoj podiel negatívny postoj Ruska. SDV malo byť vyjadrením nového imidžu Ukrajiny v regióne, avšak tak, ako i jeho vznik bol výsledkom nestabilnej a premenlivej domácej ukrajinskej politiky, tak i jej budúci vývoj bol ohrozovaný práve týmito zmenami vo vedení ukrajinskej politiky.²⁷³

Členstvo a aktivity v SDV mohli byť pre Ukrajinu určite prínosné, a to z viacerých hľadísk. Prvým je bezpochyby potvrdenie odklonu od Ruska a jeho

²⁷¹ KOVALOVA, E.: c. d., s. 191.

²⁷² SOCOR, Vladimir: *Analysis: GUAM Shows its Resilience at Batumi Summit*, para. 6.

²⁷³ KOVALOVA, E.: c. d., s. 192-193.

regionálnych integračných iniciatív, a zároveň demonštrácia príklonu k hodnotám Západu. Z ekonomického hľadiska sa črtal pozitívny dopad v podobe spolupráce s oblasťami, ktoré už patrili do EÚ. Ďalej takáto iniciatíva mohla zlepšiť obraz Ukrajiny ako spoľahlivého a aktívneho politického partnera, čo by opäť pomohlo pri získavaní externej podpory. Prínosom mohli byť i získané skúsenosti, keďže Ukrajina si v rámci SDV vlastne trénovala schopnosti byť regionálnym lídrom.²⁷⁴

V súvislosti s SDV V. Vernygora a N. Chaban pomerne optimisticky tvrdia, že „oprávnený argument, že ukrajinský prezident V. Juščenko zlyhal pri zúročení triumfu v Oranžovej revolúcii nevyhnutne nevyvracia možnosť Ukrajiny stať sa regionálnym lídrom, či už v spojení s inou krajinou, alebo dokonca aj sama.“²⁷⁵ S tým súhlasí i O. Sushko, podľa ktorého Ukrajina má potrebné zdroje i schopnosti stať sa regionálnym lídrom a pomôcť tak pri odbúravaní stále pretrvávajúcich negatívnych javov v post-sovietskom priestore. Ukrajinské vodcovstvo sa tak môže stať zdrojom regionálnej stability a prosperity a to práve v nadväznosti na potenciálne členstvo v EÚ a NATO.²⁷⁶

SDV, keďže zasahovalo aj do oblastí mimo samotného Čiernomorského regiónu, a bolo výrazne podporované Poľskom či napr. pobaltskými republikami, bolo Ruskom prirodzene vnímané s obavami, čo sa týka jeho vlastných záujmov v regióne. Tieto obavy sa ale nepotvrdili, keďže sa postupne ukázalo, že činnosť Spoločenstva v praxi bola minimálna.²⁷⁷ Kyjev ako líder GUAM i SDV si mal byť hlavne vedomý toho faktu, že prekrývanie a zamieňanie cieľov a funkcií týchto dvoch organizácií neprispieje k ich pozitívnemu vnímaniu. Pri vytvorení SDV nebolo vôbec jasné, v čom sa má líšiť, prípadne v čom dopĺňať agendu GUAM, či ktoré štáty by tam mali byť vôbec zahrnuté, keďže nie všetky post-komunistické krajiny sa vtedy dali považovať za fungujúce demokracie.²⁷⁸ Súčasťou regionálnych aktivít Ukrajiny bol všadeprítomný cieľ zlepšiť svoje možnosti na euroatlantickú integráciu. Projekty regionálnej spolupráce môžu jednoznačne podporiť túto integráciu, avšak je zrejmé, že ju nemôžu nahradiť. SDV potenciál pre túto podporu mala, keďže jej členmi boli i členské štáty EÚ a NATO. Zanedbaním zo strany Ukrajiny bolo, že nezohľadnila negatívnu skúsenosť GUAM,

²⁷⁴ VERNYGORA, V. – CHABAN, N.: c. d., s. 139-140.

²⁷⁵ Tamže, s. 140.

²⁷⁶ SUSHKO, O.: c. d., s. 69.

²⁷⁷ TRENIN, D.: *Russia's Perspective on the Wider Black Sea Region*, s. 112-113.

²⁷⁸ BUGAJSKI, Janusz – PIFER, Steven – SMITH, Keith – WALLANDER, Celeste A.: *Ukraine – a Net Assessment of 16 Years of Independence*. A Report Prepared for the U.S.-EU Partnership Committee for Ukraine. Washington D.C. 2008, s. 9-10, <http://csis.org/files/media/isis/pubs/080213-bugajski-ukraine.pdf> (19. 3. 2011)

ktorý zlyhal v ekonomickej i bezpečnostnej oblasti a ostal tak viac-menej len organizáciou na papieri.²⁷⁹

Vznik SDV bol pre Ukrajinu šancou dať vlastným cieľom konkrétnu štruktúru a tvar. Nedokázala však túto ideu naplniť skutočne konštruktívnym plánom činností. Dilemou čiastočne bolo či sa má SDV zamerať na export demokratických hodnôt do ďalších štátov alebo skôr na presadzovanie domácich reforiem v rámci novo vznikajúceho Spoločenstva. Ideálom by boli obidva smery, ale ako ukázal vývoj SDV, tak problémom by bolo dosiahnuť i jeden.²⁸⁰ Pri hodnotení tejto ukrajinskej iniciatívy je možné sa vrátiť k citátu zo začiatku tejto kapitoly, ktorý hovorí, že na Ukrajine nič nie tak dobré, ale ani tak zlé, ako to vyzerá. Po Oranžovej revolúcii to nepochybne bola výrazná eufória a očakávania prozápadných predstaviteľov Ukrajiny, ktoré ich viedli k tomuto typu spolupráce. Avšak tento „dobrý“ vývoj a nádeje sa opäť ukázali ako predčasné, i prehnané. Na druhej strane ale rozhodne netreba význam SDV podceňovať, keďže takisto podporil rozvoj čiernomorského regionalizmu, ale i vzťahov so štátmi mimo regiónu.

4.4. Balansovanie Ukrajiny voči Rusku

Keď sa v decembri roku 1991 stretli prezidenti Ruska, Bieloruska a Ukrajiny s cieľom vyriešiť formu ich budúcej spolupráce, tak to bol ukrajinský prezident L. Kučma, ktorý svojimi rznymi postojmi určil charakter SNŠ. Odmietal akékoľvek návrhy na užšiu spoluprácu, jeho predstavou totiž bol len voľný neštátny rámec, ktorý by členom pomohol lepšie sa vysporiadať s minulosťou. Aj po vzniku SNŠ si Ukrajina úzkostlivo strážila nadobudnutú nezávislosť, a voči vytváraným aktivitám ostávala skôr apatická. O tom svedčí fakt, že v roku 1992 v Taškente odmietla podpísať Zmluvu o kolektívnej bezpečnosti. Týmto pragmatickým krokom sa chcela vyhnúť tomu, že svojím podpisom by sa prakticky vzdala práva stať sa členom iných vojenských aliancií, čo by ohrozilo jej potenciálne zblížovanie s európskymi a transatlantickými organizáciami.²⁸¹

²⁷⁹ MOSHES, Arkady: *Ukraine: Domestic Changes and Foreign Policy Reconfiguration*. In: SILITSKI, Vitali – MOSHES, Arkady: *Political Trends in the New Eastern Europe: Ukraine and Belarus*. Carlisle, US 2007, s. 33-34.

²⁸⁰ SUSHKO, O.: c. d., s. 67-68.

²⁸¹ DE DEUGD, N.: c. d., s. 67-72.

Ukrajina takisto odmietla participovať na Charte SNŠ prijatej v Minsku v januári roku 1993, ktorá vytvorila pre SNŠ právnu a organizačnú štruktúru. Rovnako sa nezúčastnila na vytvorení colnej únie, a nepodpísala ani Zmluvu o prehĺbení integrácie v ekonomických a humanitárnych oblastiach. Pri vysvetľovaní tohto zdržanlivého postoja je možné poukázať napr. na dekrét B. Jeľcina s názvom O potvrdení strategického smerovania Ruskej federácie s členskými štátmi SNŠ, ktorý Ukrajine potvrdil, že Rusko SNŠ chce využiť a získať tak pre seba pozíciu *primus inter pares*. Konkrétne sa tam totiž tvrdilo, že Spoločenstvo má postupne vytvoriť politicky a ekonomicky integrovanú skupinu, kde partneri Ruska budú dôrazne a dôsledne vedení k vytváraniu spoločných pozícií na medzinárodnej scéne.²⁸²

Svoje negatívne postoje k akémukoľvek možnému prehĺbeniu integrácie Ukrajina demonštrovala i v roku 1992, kedy nepodpísala dohodu o založení medziparlamentného zhromaždenia. V roku 1995 zas odmietla podpísať dohodu o zahrnutí tohto zhromaždenia pod systém orgánov SNŠ a dôležitým krokom bolo i odmietnutie participácie na Ekonomickom súdnom dvore SNŠ. Nejasnosti však pretrvávajú o samotnom členstve Ukrajiny v tejto organizácii. Z právneho hľadiska je členstvo definované Chartou prijatou v roku 1993, účasťou na zakladajúcich dohodách z roku 1991 – čo Ukrajina splnila; ale aj prijatím záväzkov vyplývajúcich z Charty v roku jej prijatia – čo už Ukrajina nesplnila. Z čisto právneho hľadiska je teda členstvo Ukrajiny spochybniteľné, aj keď v praxi sa zúčastňovala summitov, podpísala viaceré dôležité dohody, ktoré boli určené len členskými štátmi. Význam SNŠ však Ukrajina nemohla podceňovať, a tak sa snažila jeho podobu v rámci svojich možností ovplyvňovať. Základným nástrojom, ktorý pri tom využívala bol vlastne jedným z charakteristických znakov SNŠ, a to flexibilita v participácii. Pri podpisovaní dohôd sa navyše Ukrajina snažila čo najviac oslabovať právne dôsledky, pričom často využívala zahrnutie poznámky o výhrade k zmluve.²⁸³

Počas obidvoch prezidentských období L. Kučmu Ukrajina udržiavala tesné ekonomické vzťahy s Ruskom a SNŠ. Vždy však pritom ostávala veľmi obozretná voči akýmkoľvek užším politickým či bezpečnostným väzbám. Chrániac ukrajinskú suverenitu L. Kučma vždy odmietal snahy vytvoriť zo SNŠ nadnárodný orgán.²⁸⁴ Čo sa

²⁸² Tamže, s. 68-73.

²⁸³ DRAGNEVA, R. – DIMITROVA, A.: c. d., s. 174-176.

²⁸⁴ KRAVCHUK, Robert S.: *Kuchma as Economic Reformer*. Problems of Post-Communism, 52, 2005, č. 5, s. 52.

týka JHS, tak Ukrajina tam v roku 2003 vstúpila hlavne v dôsledku vnútorných problémov L. Kučmu a následnej izolácie Západom. Rusko súčasne pri presviedčaní Ukrajiny dokázalo efektívne využiť ukrajinské nedoplatky za energie ako formu nátlaku.²⁸⁵ T. Kuzio píše, že L. Kučma sa pred podpisom zmluvy o JHS nachádzal medzi „taktickou voľbou JHS“ a „strategickou voľbou euroatlantickej integrácie“. Mimo túto dilemu však ešte poukázal na iný dôležitý aspekt, a tým boli blížiac sa prezidentské voľby roku 2004. Projekt JHS mal totiž podporiť kandidatúru V. Janukovyča a zopakovať tak úspešnú taktiku L. Kučmu z volieb v roku 1994, kedy sa mu podarilo mobilizovať voličov hlavne na základe proruských postojov obyvateľov.²⁸⁶

JHS si pri vzniku ako cieľ stanovil vytvorenie jednotného regionálneho trhu, čo zahŕňalo slobodný pohyb tovarov (neskôr služieb, kapitálu, pracovnej sily), harmonizáciu legislatívy, vytvorenie colnej a menovej únie, koordináciu snáh o vstup do WTO a eventuálne aj koordináciu zahraničnej ekonomickej politiky. Ukrajina však bola od začiatku zaujatá len zónou voľného obchodu s Ruskom a zabezpečením lacných energetických dodávok. Namiesto toho jej však bol ponúkaný celý balík spomenutých cieľov a aktivít.²⁸⁷

Hoci L. Kučma oficiálne v tomto prípade žiadne výhrady neuplatnil (na rozdiel od celkového prístupu k SNŠ), tak ďalší ukrajinskí politici sa snažili prijatému záväzku vzdorovať. Ministri zahraničných vecí, spravodlivosti a hospodárstva podpísali deklaráciu o záujme participovať na zóne voľného obchodu JHS, avšak súčasne s tým vypracovali viaceré doložky, ktoré to fakticky anulovali. Práve vďaka týmto aktivitám a silnej opozícii zo strany mnohých ukrajinských elít bola Ukrajina schopná zaviesť doložku do dohody JHS, ktorá stanovila, že jej účasť bude podrobená nariadeniam ústavy. Medzitým už ministerstvo zahraničných vecí podalo stanovisko, že JHS je v rozpore s ôsmimi článkami ústavy.²⁸⁸ Odozvu na podpísanie zmluvy o JHS dostala Ukrajina i z USA, kde so znepokojením reagovali a vyjadrili sa, že ak Ukrajina má záujem o integráciu do euroatlantickej komunity, tak by nemala robiť kroky, ktoré by túto integráciu mohli komplikovať.²⁸⁹

Pre Ukrajinu však mohlo mať JHS v krátkodobom horizonte viaceré prínosy, či už sa jednalo o nadviazanie predchádzajúcej spolupráce so štátmi bývalého ZSSR alebo

²⁸⁵ DE DEUGD, N.: c. d., s. 75-79.

²⁸⁶ KUZIO, T.: c. d., s. 64.

²⁸⁷ KROPATCHEVA, E.: *Russian Foreign Policy towards Ukraine: a Case of New Imperialism?*, s. 10-11.

²⁸⁸ SEMENIY, O.: c. d., s. 124.

²⁸⁹ KROPATCHEVA, E.: *Russian Foreign Policy towards Ukraine: a Case of New Imperialism?*, s. 11.

využívanie výrobných kapacít týchto štátov a prínos z nižších štandardov v porovnaní s EÚ. Najväčšou stratou z potenciálneho členstva ale zostávalo vylúčenie možnosti paralelného členstva v EÚ. Ukrajina si tejto straty bola vedomá, a takisto by pre ňu bolo už v tej dobe problémové meniť mnohé nariadenia a normy, ktoré mala s Úniou spoločné. Rovnako bolo zrejmé, že ak by sa zapojila v rozsahu navrhovanom Ruskom, tak by sa dostala príliš pod jeho vplyv. Mnohí analytici však opomínajú prepojenosť JHS s ďalšou organizáciou – a to s Eurázijským hospodárskym spoločenstvom. Táto prepojenosť znamenala, že Ukrajina by nemohla mať vzťah s JHS oddelený od tejto tretej organizácie, ktorá mala aj záväzky a plány nezávislé na JHS.²⁹⁰

Spomenutá nezlučiteľnosť ambícií v rámci JHS a súčasne v rámci EÚ vychádza zo samotnej logiky colnej únie. Tá totiž vyžaduje spoločné externé colné tarify a spoluprácu v zahraničnej ekonomickej politike. Súčasne štáty čiastočne odovzdávajú suverenitu na spoločné orgány, ktoré určujú obchodnú politiku voči tretím krajinám. Takže účasť na colnej únii EÚ aj JHS - a vlastne už i zodpovedná príprava pre takúto účasť - je nemožná. Kandidátstvo do EÚ však vyžaduje rozsiahle zmeny a reformy, a možnosť, že sa Ukrajina nakoniec prikloní k variante SNŠ/JHS, ktoré tak hlboké zmeny nevyžadujú, tak nezostáva úplne nereálna.²⁹¹ V tejto súvislosti je možné sa vrátiť k už spomenutému konceptu T. Casiera - konceptu tzv. krížovej kondicionality, podľa ktorého sa štát prikloní k tej integračnej variante, ktorá vyžaduje menšie transformačné náklady.²⁹²

Vo februári roku 2010 vtedy novo zvolený prezident V. Janukovyč oznámil, že pripojenie sa k colnej únii s Ruskom vníma pozitívne. Avšak o dva mesiace neskôr už tento postoj zmenil a tvrdil, že je to nereálne. Miestopredseda výboru pre zahraničné záležitosti ukrajinského parlamentu Leonid Kožara to objasňuje tak, že Ukrajina by sa mohla zapojiť len na báze viac-rýchlostnej integrácie, nie je možné byť na rovnakej úrovni s Kazachstanom či Bieloruskom. Vicepremiér Sergej Tihipko k tomu dodal, že k otázke colnej únie medzi Ukrajinou a Ruskom je možné sa vrátiť až po tom, ako Rusko vstúpi do WTO a Ukrajina získa svoju Asociačnú dohodu.²⁹³ Znovu tak vidieť balansovanie, nejednotné, nekoherentné a premenlivé postoje najvyšších ukrajinských predstaviteľov.

²⁹⁰ SEMENIY, O.: c. d., s. 129-131.

²⁹¹ DRAGNEVA, R. – DIMITROVA, A.: c. d., s. 192-193.

²⁹² Viď kapitola č. 3, s. 63.

²⁹³ HRANOVSKIY, V. – NANIVSKA, V.: c. d., s. 27.

Vo vojenskej dimenzii SNŠ – v OZKB bola Ukrajina ochotná prijať len status pozorovateľa a naďalej preferovala rozvíjanie vzťahov a spoluprácu s NATO. Kroky v bezpečnostnej a vojenskej oblasti smerom k Rusku boli Ukrajinou vnímané ako podkopávanie vlastnej nezávislosti a naopak smerom k NATO ako garancia nezávislosti voči Rusku. Takisto bolo i v záujme a snahách NATO, aby sa Ukrajina v tejto oblasti s Ruskom nezblížovala.²⁹⁴ So súčasným prezidentom V. Janukovyčom však od ambícií členstva v Aliancii bolo upustené, aj keď od Ruska si takisto udržiava potrebný odstup. V súvislosti s tým sa Dmitri Trenin vyjadril, že ukrajinský postup je „*perfektné logický*“, pretože odráža reálne možnosti i aktuálne medzinárodné postavenie štátu. Touto pozíciou mimo bezpečnostných aliancií Ukrajina môže získať potrebný čas na vytvorenie politického i sociálneho konsenzu, čo sa týka ďalšieho smerovania.²⁹⁵

4.5. Zbytočná snaha Ukrajiny v Čiernomorskom regióne?

Ako sa teda dívať na pôsobenie Ukrajiny v Čiernomorskom regióne? Dá sa hodnotiť pozitívne, či už z pohľadu Ukrajiny alebo celkových dopadov na región? Predchádzajúci text pravdepodobne nie je schopný poskytnúť úplne jednoznačnú odpoveď. Snahy Ukrajiny o zisk pozície regionálneho lídra existovali, avšak prekážky brániace tomuto vývoju boli mnohé a ich vzájomná previazanosť súčasne s ich priamym vzťahom k domácej politike vytvárali ťažko prekonateľnú zábranu. Aktivity Ukrajiny na regionálnej úrovni však určite mali v danom čase i politickej situácii svoj význam, aj keď dosiahnuté výsledky často nezodpovedali plánovaným cieľom.

K významu týchto aktivít vhodne poznamenal Z. Brzezinsky, že práve západne orientované štáty v post-sovietskom priestore hraničiace s Ruskom hrajú kľúčovú úlohu pri zadržiavaní možných mocenských ambícií Ruska. Význam presadzovaných politik Ukrajinou či už na úrovni OČHS, GUAM alebo SDV tak spočíva práve v tom, že formujú a ovplyvňujú politiky ďalších štátov v tomto regióne a Ukrajina tak mohla, a môže v budúcnosti, viesť tieto štáty k demokratickým hodnotám a vzájomnej spolupráci svojím vlastným príkladom.²⁹⁶

Aktivít Ukrajiny bolo mnoho, rovnako mnoho bolo i prekážok. Hlavnou určite bolo Rusko a jeho vlastná túžba udržať si mocenské prvenstvo v bývalom sovietskom

²⁹⁴ KROPATCHEVA, E.: *Russian Foreign Policy towards Ukraine: a Case of New Imperialism?*, s. 13.

²⁹⁵ TRENIN, D.: *The Initial Outcomes of the Foreign Policy of Viktor Yanukovich*.

²⁹⁶ KEMPE, Iris: *Certainty in Ukraine's Uncertainty*. Policy Analysis No. 7. Munich 2007, s. 12.

priestore. Hrozbu, akou boli tzv. farebné revolúcie tak Rusko nemohlo vnímať pozitívne, dokonca ani len neutrálne. Nechcelo ustúpiť možnosti, že by sa jeho „menší brat“ Ukrajina stal ohrozením jeho regionálnej hegemonie. Ďalšou prekážkou v potenciálnom postavení Ukrajiny ako regionálneho lídra bolo Rumunsko, ktoré tiež malo podobné ambície. Rumunskí predstavitelia vyjadrovali nevôľu nad tým, čo považovali za ukrajinský unilateralizmus, prípadne až arogantnosť v riešení čiernomorských záležitostí, hlavne Podnesterska.²⁹⁷

Regionalizmus v ukrajinskom podaní bol odrazom jej vnútornej politiky a súčasne externých tlakov. Oba tieto faktory pôsobili v rôznych obdobiach rôznymi spôsobmi, či už regionalizmus podnecovali, alebo ho skôr brzdili. S. Fischer si však myslí, že už tri roky po Oranžovej revolúcii sa regionálna politika z ukrajinskej zahraničnej politiky vytratila. Začalo to podľa nej už v roku 2006, kedy je opäť možné hovoriť o multivektorovej politike. Táto nejednoznačnosť a rozkolísanosť ukrajinskej zahraničnej politiky však podľa nej len reflektuje základnú situáciu Ukrajiny, a tou je fakt, že Ukrajina sa pri voľbe orientácie zahraničnej politiky nerozhoduje len o voľbe politických či ekonomických partnerov. Z jej pohľadu ide totiž o strategickú voľbu medzi dvoma rôznymi modelmi budúceho vývoja, identity a budúcnosti štátu.²⁹⁸

Pri pohľade na súčasnú politickú agendu je možné konštatovať revíziu úloh i obsahu zahraničných politických postojov z predchádzajúceho obdobia. Ukrajina dnes jasnejšie formuluje svoju politickú platformu podľa osi SNS/Rusko, pretože práve tá je vlastníkom zdrojov, ktoré Ukrajina nevyhnutne potrebuje. Táto „*ekonomická pragmatika*“ sa týka práve prístupu k lacným surovinovým zdrojom. Ukrajinská politika tak presadzuje ekonomické záujmy určitých skupín, a to úspešnejšie ako v predchádzajúcom období.²⁹⁹ Regionalizmus sa tak opäť stal obeťou zmien na domácej politickej scéne, kedy súčasný prezident fungovanie „nevyhovujúcich“ regionálnych iniciatív otvorene (napr. v prípade GUAM) či menej otvorene neguje a pragmaticky sa kloní viac k východnému susedovi.

²⁹⁷ LARRABEE, F. S.: *Ukraine and the West*, s. 106-107.

²⁹⁸ FISCHER, S.: c. d., s. 119.

²⁹⁹ *The Format and Dynamics of Ukraine's Political Regime after the 2010 Presidential Elections*. Political Risks and Political Stability in Ukraine, Issue 5. Kyiv, Ukrainian Center for Independent Political Research UCIPR 2010, s. 1-2, http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/Political_risks5_May2010e.pdf (8. 3. 2011)

Záver

Regionalizmus predstavuje aktuálny a zaujímavý fenomén súčasných medzinárodných vzťahov. Svoj význam nenadobudol len samotným nárastom počtu regionálnych organizácií, ale hlavne v súvislosti so svojím vzťahom ku globalizácii a bezpečnosti. V rámci globalizačných procesov totiž môže byť regionalizmus vysvetľovaný práve ako snaha vzdorovať jej negatívnym dopadom, resp. lepšie profitovať z jej pozitívnych vplyvov. Vo vzťahu k bezpečnosti je zas vnímaný ako prínosný prostriedok k udržovaniu stability a mieru, aj keď obvykle len nepriamym spôsobom. Regionálne organizácie sa vo väčšine prípadov venujú záležitostiam ekonomického charakteru, avšak práve tým, že nútia jednotlivých členov spolupracovať znižujú riziko vzniku vážnejšieho konfliktu.

Výskum regionalizmu v teoretickej rovine začal reflektovať rastúci výskyt regionálnych organizácií len pozvoľna, a to hlavne v súvislosti s koncom studenej vojny a vznikom nových podmienok a výziev, v ktorých sa štáty nachádzali. Nový regionalizmus, charakteristický širokým rozpätím členov či zahrnutých dimenzií (či už tematických alebo geografických) sa tak stal svojou flexibilitou vhodnou možnosťou ako čeliť týmto výzvam. Mnohé vlády začali vnímať regionalizmus – vedomú a cieleňú snahu pretvárať a rozvíjať región – ako účinný nástroj nielen na riešenie domácich problémov, ale i tých regionálnych, či medzinárodných. Rovnako to bolo i v prípade Čiernomorského regiónu a jeho regionálnych organizácií, a takisto rovnako to bolo i v konkrétnom prípade Ukrajiny, ktorá sa snažila regionálne aktivity rozvíjať práve v súvislosti so svojou komplexnou a problematickou domácou i medzinárodnou situáciou.

Do akej miery bol regionalizmus Ukrajiny v rámci Čiernomorského regiónu úspešný skúmala táto diplomová práca, pričom overovala nasledujúcu hypotézu:

Výsledky aktivít na regionálnej úrovni sú priamo závislé na vnútornej politike štátu a bez jej stability nebude regionalizmus úspešným nástrojom zahraničnej politiky.

Každá zo štyroch hlavných kapitol následne zodpovedala otázky rozvíjajúcej hypotézy a tie tak pomohli pri vytvorení celkovej syntézy pôsobenia ukrajinského regionalizmu.

Prvá kapitola predstavuje teoretickú časť diplomovej práce, pričom jej posledná podkapitola už plynule prechádza ku konkrétnemu Čiernomorskému regiónu. Jej úlohou bolo predovšetkým definičné vymedzenie základných pojmov práce, a takisto poskytnúť prehľad o vývoji a prínosoch regionalizmu. Pre diplomovú prácu bolo nosné vymedziť pojem samotného „regionalizmu“. Tento koncept bol následne definovaný ako plánované a cielené pretváranie regiónu. Doterajší vývoj regionalizmu je možné rozdeliť do dvoch fáz – na regionalizmus starý a nový, pričom základný rozdiel medzi nimi spočíva práve v komplexnosti nového regionalizmu, či už sa to týka počtu a charakteru aktérov, alebo záležitostí, ktorým sa venuje.

Pri hodnotení potenciálnych prínosov regionalizmu je zrejmé, že už samotný celosvetový nárast počtu (i vplyvu) regionálnych organizácií je dôkazom toho, že sa stal efektívnym prostriedkom pre štáty ako spolupracovať a dosahovať pri tom vlastné ciele. Na poli ekonomickom i bezpečnostnom existuje mnoho príkladov potvrdzujúcich úspešnosť rôznych regionálnych iniciatív. Avšak, nejedná sa o výlučný pozitívny dopad, keďže autori poukazujú i na možné negatívne dopady takýchto regionálnych formátov spolupráce. V prípade vzťahu ku globalizácii sa môže jednať o vytváranie nových bariér (a nie ich odbúravanie), a v prípade nadväznosti na otázky mieru a bezpečnosti na nedostatočný odstup v riešení regionálnych problémov, resp. prílišná ochrana voči ostatným štátom môže konflikty vyvolávať. Posúdenie regionalizmu a jeho dopadov je teda nevyhnutné uskutočňovať na konkrétnom príklade a pri zhodnotení konkrétnych aspektov.

Druhá kapitola nadväzuje na poslednú podkapitulu prvej kapitoly, ktorá sa už venovala Čiernomorskému regiónu a jeho základnej charakteristike. Cieľom druhej kapitoly bolo na príkladoch fungovania konkrétnych regionálnych organizácií poukázať na regionalizmus ako prostriedok presadzovania vlastných národných agend, ale súčasne i na náchylnosť týchto organizácií dostať sa pod vplyv mocnejších externých aktérov. Organizácia Čiernomorskej hospodárskej spolupráce bola jednou z prvých iniciatív a stala sa najvýznamnejšou organizáciou tohto regiónu. Bola projekciou tureckých regionálnych ambícií, avšak nepochybne i ďalšie štáty sa zapájali s cieľom zvýšiť svoj vplyv. Rozvoj spolupráce bol ale neustále brzdený bezpečnostnými hrozbami, konkrétne zamrznutými konfliktami, ktoré tento región sužujú a narúšajú vzájomné vzťahy medzi štátmi. Väčšina autorov sa však zhoduje, že OČHS je výrazom

úspešného regionalizmu, a to svojím geografickým rozsahom, i spoluprácou v širšom medzinárodnom prostredí, napr. s EÚ.

Ostatné regionálne iniciatívy – GUAM, Spoločenstvo demokratickej voľby, Spoločenstvo nezávislých štátov, Organizáciu zmluvy o kolektívnej bezpečnosti a Jednotný hospodársky priestor – je možné posudzovať súčasne, pretože vo fungovaní všetkých malo rozhodujúci význam Rusko. V prípade GUAM sa jednalo o jeho ovplyvňovanie aktivít Azerbajdžanu, Moldavska, a dokonca v prípade Uzbekistanu sa jednalo o nátlak, v dôsledku ktorého Uzbekistan GUAM opustil. V prípade SDV je opäť možné hovoriť o jednoznačne negatívnom postoji Ruska voči tejto iniciatíve, avšak pravdepodobne ona samotná nemala potenciál, aby svoje stanovené ciele vôbec dosiahla. SNŠ, jeho vojenská dimenzia OZKB a ekonomická dimenzia JHS predstavujú konkrétne aktivity Ruska, ktorými sa snažilo nestratiť, resp. posilniť svoj regionálny vplyv. Ich význam a úspechy sú však výraznejšie v deklaratívnej rovine členských štátov, ako v praktických ukazovateľoch.

Zaujímavým aspektom regionalizmu je však jeho vzťah s pôsobením mimoregionálnych aktérov. Konkrétne v prípade Čiernomorského regiónu sa jedná o značné zasahovanie, pretože táto oblasť disponuje obrovskými zásobami nerastných surovín. Posledná podkapitola druhej kapitoly sa zamerala na dvoch hlavných externých aktérov, a to EÚ a NATO. Obe tieto organizácie v prvých rokoch po skončení studenej vojny nemali jasnú stratégiu, resp. predstavy o spôsobe angažovania sa v tomto regióne, pričom súčasne ho stále vnímali ako sféru ruského vplyvu. EÚ začala svoj viac-menej ľahostajný prístup prehodnocovať hlavne v súvislosti s rozšíreniami v rokoch 2004 a 2007. Odvtedy vytvorila dve základné politiky voči regiónu – ČMS a VP, avšak najväčším nedostatkom ostáva, že nereflektuje dostatočne, resp. že niekedy dokonca negatívne ovplyvňuje už existujúce formáty tamojšej spolupráce. Rezervovaný postoj NATO čiastočne pretrváva dodnes, a to hlavne v súvislosti s prioritizáciou iných (konfliktných) oblastí, ale i s opatrným postojom voči Rusku.

Predmetom tretej kapitoly je už samotná Ukrajina, a to domáci politický vývoj, a vzťahy s pre ňu najvýznamnejšími medzinárodnými aktérmi, pričom bolo cieľom charakterizovať súvzťažnosť medzi týmito domáci a vonkajšími faktormi. Vnútoraná politika Ukrajiny je od jej vzniku typická svojou premenlivosťou, neprehľadnou štruktúrou moci a hlavne rozporom medzi deklarovanými a uskutočňovanými politikami. Tieto negatíva sa však nedajú prisudzovať za vinu len politickým

predstaviteľom, pretože často je to pozostatok predchádzajúceho režimu, a to v podobe veľmi úzkych vzťahov (osobných, ekonomických, bezpečnostných a i.) s Ruskom. Navyše, je to práve Rusko, ktoré je kľúčovým faktorom aj v ukrajinských zahraničných vzťahoch, pretože vzťahy ako s EÚ, tak i s NATO sa rozvíjali, resp. stagnovali práve v súvislosti so stavom rusko-ukrajinských vzťahov, pričom je zrejmé, že EÚ i NATO pravdepodobne vždy uprednostnia vlastné vzťahy s Ruskom pred tými s Ukrajinou. V snahe nájsť nejaký priesečník/súvzťažnosť domácich a zahraničných záležitostí, je to teda práve Rusko, či už v podobe (nevyhnutných) pretrvávajúcich ekonomických vzťahov, alebo vlastných mocenských ambícií.

Štvrtá kapitola je venovaná priamo ukrajinským regionálnym aktivitám v rámci Čiernomorského regiónu. Po preskúmaní fungovania jednotlivých organizácií v druhej kapitole sa táto kapitola venuje priamo pôsobeniu Ukrajiny, jej zámerom, a výsledkom, ktoré sa jej týmito aktivitami podarilo dosiahnuť. Stanoviť skutočné ciele ukrajinskej zahraničnej politiky (i s jej regionálnym rozmerom) je však veľmi komplikovanou úlohou, keďže v praxi takmer permanentne existoval rozpor s deklarovanými stratégiami. Rezervovaný postoj voči politikám SNŠ, a aktívne presadzovanie spolupráce v regionálnych formátoch OČHS, GUAM, SDV však naznačujú, že spoločným cieľom je práve balansovanie vzťahu k Rusku. Paralelným cieľom bola nepochybne snaha zapojiť sa do euroatlantického spoločenstva, aj keď samotná Ukrajina si postupne uvedomila, že tento proces bude veľmi zdĺhavý, a že bude vyžadovať zásadné zmeny.

Ciele Ukrajiny teda môžu byť definované ako balansovanie vlastných vzťahov k Západu a k Východu tak, aby na to nemusela doplácať, resp. mohla z oboch profitovať. Prostriedky na ich dosahovanie sa nachádzali hlavne v spolupráci v energetických a bezpečnostných otázkach, avšak tie sú, opäť, zásadné i v jej vzťahu k Rusku a jeho regionálnym záujmom. Regionálne pôsobenie Ukrajiny bolo výrazné, aktívne sa zapájala a formovala i Ruskom vedené iniciatívy. Snažila sa vytvárať nové rámce (SDV), posilňovať už existujúce (GUAM počas prezidentstva V. Juščenka), avšak ako v prípade domácej i zahraničnej, tak i v prípade regionálnej politiky to bolo Rusko, ktoré výsledky týchto aktivít v konečnom dôsledku formovalo. Externí aktéri mohli mať svoj dopad, ale ako už bolo spomenuté, je nepravdepodobné, že by uprednostnili rozvíjanie vzťahov s Ukrajinou pred tými s Ruskom.

Výsledky jednotlivých kapitol neposkytujú jednoznačné stanovisko k odpovedi na stanovenú hypotézu. Regionalizmus bol určite prínosný v rozvoji spolupráce medzi rôznorodými štátmi Čiernomorského regiónu, avšak dosiahnuté výsledky boli často skromné, resp. nezodpovedali očakávaniam. Je ale potrebné si uvedomiť, že spolupráca v tak rozporuplnej oblasti akou tento región nepochybne je, je sama o sebe dostatočným úspechom, a možno i krokom pre budúce lepšie vzťahy. Toto tvrdenie platí i v konkrétnom prípade Ukrajiny – regionálnymi aktivitami si precvičovala a posilňovala svoju pozíciu v rámci regiónu, aj keď stanovené ciele často nedosiahli predstavy s nimi spájané. Avšak, tieto neúspechy nemožno výhradne prisúdiť len vývoju na domácej politickej scéne. Tá určite mala svoj podiel, ale minimálne rovnaký podiel malo Rusko s vlastnými regionálnymi ambíciami, jeho zámery s Ukrajinou, jeho vzťahy so Západom, a pravdepodobne hlavne – ešte stále pretrvávajúci význam previazanosti Ruska s Ukrajinou.

Abstrakt

Diplomová práca sa zaoberá fenoménom regionalizmu v súčasných medzinárodných vzťahoch. Na konkrétnom príklade Čiernomorského regiónu analyzuje príčiny vzniku, fungovanie a podmienky úspechu rôznych regionálnych organizácií. Popri samotných regionálnych faktoroch zohľadňuje i pôsobenie externých aktérov, a to hlavne Európskej únie a NATO. Jadrom práce je čiernomorský regionalizmus ako súčasť zahraničnej politiky Ukrajiny. Tento nástroj, ktorý Ukrajina využívala od zisku nezávislosti v roku 1991 bolo vhodné skúmať v celkovom kontexte, a tak bol ukrajinský regionalizmus skúmaný v súvislosti s jej vnútornou politickou situáciou a so vzťahmi s významnými medzinárodnými organizáciami. Práca tak neposkytuje len pohľad na regionálny rozmer zahraničnej politiky Ukrajiny, ale hlavne na vplyv, ktorý v tejto súvislosti môže mať domáca politická situácia a zasahovanie externých aktérov.

Kľúčové slová: regionalizmus, regionálne organizácie, Čiernomorský región, Ukrajina, Európska únia, NATO, Rusko, zahraničná politika.

Abstract

Master thesis deals with the phenomenon of regionalism in contemporary international relations. On concrete example of Black sea region it analyses motives of creation, functioning and prerequisites for success of various regional organizations. Along with regional factors it includes activities of external actors, mainly the European Union and NATO. The core of thesis is the Black sea regionalism as part of the Ukrainian foreign policy. Ukraine used this tool since gaining its independence and it was proper to analyse it in the overall context of internal political situation as well as relations with main international organizations. Thus, the thesis does not only look at the regional dimension of Ukrainian foreign policy itself, but mostly at the possible influence of internal political situation and encroaching of external actors.

Key words: regionalism, regional organizations, Black sea region, Ukraine, European Union, NATO, Russia, foreign policy.

Pramene a literatúra

Pramene

European Union: *Statement by EU High Representative Catherine Ashton and European Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy Stefan Füle on Ukraine before European Parliament*. Brussels, 20 October 2010, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/117230.pdf (22. 2. 2011)

Organization of the Black Sea Economic Cooperation: *Summit Declaration on Black Sea Economic Cooperation*. Istanbul, June 1992, <http://www.bsec-organization.org/Pages/homepage.aspx> (21. 3. 2011)

The Council of European Union: *14th EU-Ukraine Summit*. Brussels, 22 November 2010, Joint Press Statement, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/117912.pdf (22. 2. 2011)

Literatúra

ALEXANDROVA-ARBATOVA, Nadia: *Regional Cooperation in the Black Sea Area in the Context of EU-Russia Relations*. Xenophon Paper No. 5. Athens, International Centre for Black Sea Studies ICBSS 2008. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

ALEXANDROVA-ARBATOVA, Nadia: *Troubled Strategic Partnership: The Black Sea Dimension of Russia's Relations with the West*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. Washington D.C., Centre for Transatlantic Relations 2008, s. 293-318. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

ALEXE, Dan: *EU, Ukraine Agree On 'Road Map' for Visa-Free Travel*. Radio Free Europe/Radio Liberty, 22 November 2010, <http://www.rferl.org/content/article/2227271.html> (22. 2. 2011)

ARMSTRONG, John A.: *Ukraine – Evolving Foreign Policy in a New State*. World Affairs, 167, 2004, č. 1, s. 31-39. (www.ebscohost.com)

AYDIN, Mustafa: *Regional Cooperation in the Black Sea and Integration into Euro-Atlantic Structures*. In: DUFOURCQ, Jean – PONSARD, Lionel (eds.): *The Role of the Wider Black Sea Area in a Future European Security Space*. NDC Occasional Papers Series, Vol. 1. Rome, Italy; NATO Defense College 2005, s. 31-42.

Boris Tarasjuk: Posilňovanie energetickej spolupráce s Ruskom je „vážnou chybou“. Euractiv, 2. 2. 2009, <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/interview/boris-tarasjuk-posilnovanie-energetickej-spoluprace-s-ruskom-je-vaznou-chybou-012137> (19. 2. 2011)

BUGAJSKI, Janusz – PIFER, Steven – SMITH, Keith – WALLANDER, Celeste A.: *Ukraine – a Net Assessment of 16 Years of Independence*. A Report Prepared for the U.S.-EU Partnership Committee for Ukraine. Washington D.C., Centre for Strategic & International Studies 2008, <http://csis.org/files/media/csis/pubs/080213-bugajski-ukraine.pdf> (19. 3. 2011)

BUZAN, Barry: *Barry Buzan on International Society, Securitization, and an English School Map of the World*. Theory Talks, Theory Talk #35, 19 December 2009, <http://www.theory-talks.org/search/label/Regionalism> (2. 9. 2010)

Carnegie Endowment for International Peace : *Russia-Ukraine Gas Dispute: Expert Briefing*. 30 December 2008, <http://www.carnegieendowment.org/files/RussiaUkraineGasDispute1230081.pdf> (12. 11. 2010)

CASIER, Tom: *The Clash of Integration Processes? The Shadow Effect of the Enlarged EU on its Eastern Neighbours*. In: MALFLIET, Katlijn – VERPOEST, Lien – VINOKUROV, Evgeny (eds.): *The CIS, the EU and Russia: the Challenges of Integration*. New York, Palgrave Macmillan 2007, s. 73-91.

CELAC, Sergiu – MANOLI, Panagiota: *Towards a New Model of Comprehensive Regionalism in the Black Sea Area*. Southeast European and Black Sea Studies, 6, 2006, č. 2, s. 193-205. (www.ebscohost.com)

CIHELKOVÁ, Eva: *Nový regionalismus – teoretické přístupy a vymezení*. In: CIHELKOVÁ, Eva a kol.: *Nový regionalismus, Teorie a případová studie (Evropská unie)*. Praha, C. H. Beck 2007, s. 1-17.

CIS countries Should Create Single Economic Space – Russian Presidential Advisor. RIA Novosti, 19 May 2010, <http://en.rian.ru/exsoviet/20100519/159077913.html> (7. 2. 2011)

COLAKOGLU, Selcuk: *Security Structure of the Black Sea Region in the Context of New Challenges*. Insight Turkey, January 2007, http://findarticles.com/p/articles/mi_7057/is_1_9/ai_n28498488/pg_5/?tag=content;coll (25. 3. 2011)

DE DEUGD, Nienke: *Ukraine and NATO – The Policy and Practice of Co-operation with the Euro-Atlantic Security Community*. Groningen, Centre for European Security Studies 2007, s. 53-89.

DRAGNEVA, Rilka – DIMITROVA, Antoaneta: *Patterns of Integration and Regime Compatibility: Ukraine Between the CIS and the EU*. In: MALFLIET, Katlijn – VERPOEST, Lien – VINOKUROV, Evgeny (eds.): *The CIS, the EU and Russia: the Challenges of Integration*. New York, Palgrave Macmillan 2007, s. 171-195.

DRUKER, Jeremy: *Ukraine's NATO Hopes Dashed*. Security Watch ISN, 20 October 2008, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=92919&lng=en> (24. 2. 2011)

DUBOVYK, Volodymyr: *NATO's Role in the Wider Black Sea Area*. PONARS Eurasia Policy Memo No. 11. Odessa, Mechnikov National University 2008, http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/pepm_011.pdf (8. 2. 2011)

DUFOURCQ, Jean: *Introduction*. In: DUFOURCQ, Jean – PONSARD, Lionel (eds.): *The Role of the Wider Black Sea Area in a Future European Security Space*. NDC Occasional Papers Series, Vol. 1. Rome, Italy; NATO Defense College 2005, s. 5-12.

ECOBESCU, Nicolae: *New Developments of Regionalism: Appropriateness of Setting-up of an Institutional Framework for its Study*. In: *Regionalism – Concepts and Approaches at the Turn of the Century*. Bucharest, Romanian Institute of International Studies 1995, s. 25-42.

EMERSON, Michael: *The EU's New Black Sea Policy*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. Washington D.C., Centre for Transatlantic Relations 2008, s. 253-276. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

ERLINGER, Adrian J.: *Ukraine's NATO Dilemma*. Security Watch ISN, 2 April 2008, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=52047&lng=en> (24. 2. 2011)

FISCHER, Sabine: *Ukraine as a Regional Actor*. In: FISCHER, Sabine (ed.): *Ukraine: Quo vadis?* Chaillot Paper No. 108. Paris, Institute for Security Studies 2008, s. 119-145.

Focus on Ukraine. Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation, 15-21 November 2010, http://dif.org.ua/uploads/FcusUkraipodat_kodeks15-21_2010engl.pdf (18. 3. 2011)

Four Ex-Soviet States Pledge Cooperation, Western Ties. Moldova.org, 20 June 2007, <http://politicom.moldova.org/news/four-exsoviet-states-pledge-cooperation-western-ties-53697-eng.html> (11. 2. 2011)

FRASER, Derek: *Taking Ukraine Seriously: Western and Russian Responses to the Orange Revolution*. In: SCHMIDTKE, Oliver – YEKELCHYK, Serhy (eds.): *Europe's Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union*. New York, Palgrave Macmillan 2008, s. 157-171.

Fule: Deepening of Relations between Russia and Ukraine – no Threat to EU Integration. Kyiv Post, 12 May 2010, <http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/66518/> (22. 2. 2011)

GLEBOV, Sergei: *Concerning 'Strange' Relations. Extensive Perceptions of Security Spaces within the Ukraine-Russia-NATO Triangle*. Russian Politics and Law, 47, 2009, č. 5, s. 52-65. (www.ebscohost.com)

GÖTZ, Roland: *Ukraine and Belarus: Their Energy Dependence on Russia and their Roles as Transit Countries*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The*

Wider Black Sea Region in the 21st Century. Washington D.C., Centre for Transatlantic Relations 2008, s. 149-167.

GUAM Brings Conflicts to World Stage. Radio Free Europe/Radio Liberty, 29 September 2006, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=52531&lng=en> (7. 2. 2011)

GURAZIU, Rudi: *Is Regionalism a Stumbling block or a Stepping Stone in the Process of Globalization?* Middlesex University, May 2008, <http://www.atlantic-community.org/app/webroot/files/articlepdf/Regionalism%20-%20a%20stepping%20stone%20or%20a%20stumbling%20block%20in%20the%20process%20of%20globalisation.pdf> (5. 9. 2010)

HETTNE, Björn: *Regionalism, Security and Development: A Comparative Perspective*. In: HETTNE, Björn – INOTAI, András – SUNKEL, Osvaldo (eds.): *Comparing Regionalisms, Implications for Global Development*. Hampshire, Palgrave Macmillan 2001, s. 1-53, <http://www.palgrave.com/pdfs/0333765419.pdf> (4. 9. 2010)

HETTNE, Björn – SÖDERBAUM, Fredrik: *Theorising the Rise of Regionness*. In: BRESLIN, Shaun – HUGHES, Christopher W. - PHILLIPS, Nicola - ROSAMOND, Ben (eds.): *New Regionalism in the Global Political Economy: Theories and Cases*. London, Routledge 2002, s. 33-47, <http://smp.fsv.cuni.cz/Hettne.pdf> (2. 9. 2010)

HETTNE, Björn – SÖDERBAUM, Fredrik: *Regional Cooperation: A Tool for Addressing Regional and Global Challenges*. Report for International Task Force on Global Public Goods, Ministry of Foreign Affairs, Sweden 2004, s. 179-244, <http://www.cris.unu.edu/uploads/media/GlobalTaskForce.pdf> (5. 9. 2010)

HRANOVSKIY, Volodymyr – NANIVSKA, Vira: *Regional Integration of Ukraine*. International Centre for Policy Studies ICPS, http://www.icps.com.ua/files/articles/60/32/Regional%20Integration%20of%20Ukraine_ENG.pdf (23. 2. 2011)

HVEEM, Helge: *Explaining the Regional Phenomenon in an Era of Globalization*. In: STUBBS, Richard – UNDERHILL, Geoffrey R. D. (eds.): *Political Economy and the Changing Global Order*. Toronto, Oxford University Press 2005, s. 294-305, <http://people.cas.sc.edu/coate/Readings/hveem.pdf> (5. 9. 2010)

CHAUFFOUR, Célia: *The Community of Democratic Choice: a Brilliant PR Coup?* Caucas Europe News, 4 November 2005, http://www.caucas.com/home_eng/breve_contenu.php?id=205 (5. 2. 2011)

IONESCU, Mihail E.: *Greater Black Sea Region Cooperation: a Historical Survey*. In: DUFOURCQ, Jean – PONSARD, Lionel (eds.): *The Role of the Wider Black Sea Area in a Future European Security Space*. NDC Occasional Papers Series, Vol. 1. Rome, Italy; NATO Defense College 2005, s. 21-30.

JACKSON, Alexander: *Ukraine's Elections and Future of GUAM*. Caucasian Review of International Affairs CRIA, 10 February 2010, http://cria-online.org/CU_-_file_-_article_-_sid_-_83.html (5. 2. 2011)

JAPARIDZE, Tedo – MANOLI, Panagiota – TRIANTAPHYLLOU, Dimitrios – TSANTOULIS, Yannis: *The EU's Ambivalent Relationship with the BSEC: Reflecting on the Past, Mapping out the Future*. ICBSS Policy Brief No. 20. Athens, International Centre for Black Sea Studies 2010. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

JOENNIEMI, Pertti: *Regionality in the Theory of International Relations*. In: *Regionalism – Concepts and Approaches at the Turn of the Century*. Bucharest, Romanian Institute of International Studies 1995, s. 11-24.

JUDAH, Tim (ed.): *A 2020 Vision for the Black Sea Region*. A Report by the Commission on the Black Sea. Gütersloh, Germany; Bertelsmann Stiftung 2010. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

KACZMARSKI, Marcin: *Russia Creates a New Security System to Replace the C.I.S.* Eurasianet, 10 January 2006, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp011106.shtml> (7. 2. 2011)

KAPITONENKO, Mykola: *Resolving Post-Soviet „Frozen Conflicts“: Is Regional Integration Helpful?* Caucasian Review of International Affairs, 3, 2009, s. 37-44. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

KEMPE, Iris: *Certainty in Ukraine's Uncertainty*. Policy Analysis No. 7. Munich, Centre for Applied Policy Research CAP 2007. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

KOVALOVA, Elena: *Ukraine's Role in Changing Europe*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova*. Washington D.C., Centre for Transatlantic Relations 2007, s. 171-194.

KRAVCHUK, Robert S.: *Kuchma as Economic Reformer*. Problems of Post-Communism, 52, 2005, č. 5, s. 48-58. (www.ebscohost.com)

KROPATCHEVA, Elena: *Russian Foreign Policy towards Ukraine: a Case of New Imperialism?* Paper presented at the Annual International Young Researches Conference: *Eurasian Empire: Literature, Historical, and Political Responses to Russian Rule in the Twentieth Century*. Institute for Peace Research and Security Policy, University of Hamburg 2006.

KROPATCHEVA, Elena: *Ukraine as a Bone of Contention between Russia and the West*. Paper presented at the ECPR Graduate Conference on Contentious Politics. Institute for Peace Research and Security Policy, University of Hamburg September 2006, <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/graduateconference/papers/9/74/kropatcheva.pdf> (16. 3. 2011)

KUBICEK, Paul: *Ukraine and the European Neighborhood Policy: Can the EU Help the Orange Revolution Bear Fruit?* East European Quarterly, XLI, 2007, č. 1, s. 1-23. (www.ebscohost.com)

KUBICEK, Paul: *The History of Ukraine*. Westport, Greenwood Press 2008.

KUBICEK, Paul: *Problems of Post-Post-Communism: Ukraine after the Orange Revolution*. Democratization, 16, 2009, č. 2, s. 323-343. (www.ebscohost.com)

KUČEROVÁ, Irah: *Reakce na postupující globalizaci: regionalismus*. In: *Globalizace versus regionalismus*. Sborník z mezinárodní konference. Liberec, Technická univerzita v Liberci 2006, s. 178-184.

KUNT AKIN, Ebru: *The New Geopolitical Order in the BSEC Region*. In: *BSEC 15th Anniversary Summit, Setting Sail for New Horizons*. International Economic Issues, 7, 2007, č. 6 (Special Edition), s. 83-88.

KUZIO, Taras: *Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma*. Problems of Post-Communism, 52, 2005, č. 5, s. 59-68.
http://www.taraskuzio.net/International%20Relations_files/international-kuchma_policy.pdf (16. 3. 2011)

LANE, David: *In or Out of Europe? What Prospects for Ukraine?* Perspectives on European Politics and Society, 8, 2007, č. 4, s. 495-504. (www.ebscohost.com)

LANE, David: *The Orange Revolution: 'Peoples Revolution' or Revolutionary Coup?* British Journal of Politics and International Relations, 10, 2008, č. 4, s. 525-549. (www.ebscohost.com)

LARRABEE, Stephen F.: *Ukraine and the West*. Survival: The IISS Quarterly, 48, 2006, č. 1, s. 93-110.

LARRABEE Stephen F.: *Ukraine at the Crossroads*. The Washington Quarterly, 30, 2007, č. 4, s. 45-61. (www.ebscohost.com)

LARRABEE, Stephen F.: *NATO and Black Sea Security*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. Washington D.C., Centre for Transatlantic Relations 2008, s. 277-292. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

LATAWSKI, Paul C.: *The Limits of Diversity in the Post-Soviet Space: CIS & GUUAM*. In: ALDIS, Anne (ed.): *Security in the Black Sea Region: Perspectives & Priorities*. Camberlay Surray, Conflict studies research centre 2001, s. 78-89.

LAZAREVIĆ, Dušica: *NATO Enlargement to Ukraine and Georgia: Old Wine in New Bottles?* PFP Consortium Quarterly Journal, 9, 2009, č. 1, s. 29-65. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

LEICHTOVÁ, Magda: *Integrační procesy v postsovětském prostoru: role Ruské federace v integračních procesech v oblasti Baltského a Černého moře*. In: Waisová Šárka (ed.): *Regionální integrační procesy*. Plzeň, Aleš Čeněk 2009, s. 183-205.

LESSER, Ian O.: *Global Trends, Regional Consequences: Wider Strategic Influences on the Black Sea*. Xenophon Paper No. 4. Athens, International Centre for Black Sea Studies ICBSS 2007. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

LEVCHENKO, Aleksandr: *Ukraine in the Black Sea and Caspian Regions*. In: MÜLLER, Derek - SPILLMAN, Kurt R. – WENGER, Andreas: *Between Russia and the West, Foreign and Security Policy of Independent Ukraine*. Zurich, Centre for Security Studies CSS 1999, s. 213-233. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

LITERA, Bohuslav: *Rusko-ukrajinské střety v energetické sféře*. In: LITERA, Bohuslav – MAKYTA, Branislav – HIRMAN, Karel – VYKOUKAL, Jiří – WANNER, Jan: *Energie pro Evropu*. Praha, Eurolex Bohemia 2006, s. 73-96.

LUCAS, Edward: *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West*. New York, Palgrave Macmillan 2009.

MALITZA, Mircea – RICHELIEU, André: *The Black Sea Economic Cooperation Zone (BSEC): an Alternative to the Emergence of Regional Blocks*. In: *Regionalism – Concepts and Approaches at the Turn of the Century*. Bucharest, Romanian Institute of International Studies 1995, s. 174-188.

MANOLI, Panagiota: *Introduction*. In: MANOLI, Panagiota (ed.): *Unfolding the Black Sea Economic Cooperation, Views from the Region*. Athens, International Centre for Black Sea Studies ICBSS 2007, s. 7-10. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

MANOLI, Panagiota: *Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion*. Commission on the Black Sea Policy Report III. Gütersloh, Germany; Bertelsmann Stiftung 2010. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

MATTHEWS, Owen: *Ukraine Gives Russia a Bearhug*. Newsweek, 22 February 2010. (www.ebscohost.com)

MATTHEWS, Owen – NEMTSOVA, Anna: *Russia Loses Ukraine*. Newsweek, 18 January 2010. (www.ebscohost.com)

MATSUZATO, Kimitaka: *Semipresidentialism in Ukraine: Institutional Centristism in Rampant Clan Politics*. *Demokratizatsiya*, 13, 2005, č. 1, s. 45-60. (www.ebscohost.com)

MELNYKOVSKA, Inna – SCHWIECKERT, Rainer: *Bottom-Up or Top-Down: What Drives the Convergence of Ukraine's Institutions towards European Standards?* *Southeast European and Black Sea Studies*, 8, 2008, č. 4, s. 445-468. (www.ebscohost.com)

MOSHES, Arkady: *Ukraine: Domestic Changes and Foreign Policy Reconfiguration*. In: SILITSKI, Vitali – MOSHES, Arkady: *Political Trends in the New Eastern Europe: Ukraine and Belarus*. Carlisle, United States Strategic Studies Institute 2007, s. 17-44. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

MOTYL, Alexander J.: *Ukraine, Europe, and Russia: Exclusion or Dependence?* In: LIEVEN, Anatol – TRENIN, Dmitri: *Ambivalent Neighbors*. Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace 2003, s. 15-39.

MUNTEANU, Igor: *The Policy of Moldova towards the Black Sea Region and the BSEC*. In: MANOLI, Panagiota (ed.): *Unfolding the Black Sea Economic Cooperation, Views from the Region*. Athens, International Centre for Black Sea Studies ICBSS 2007, s. 85-100. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

MYCHAJLYSZYN, Natalie: *From Soviet Ukraine to the Orange Revolution: European Security Relations and the Ukrainian Identity*. In: SCHMIDTKE, Oliver – YEKELCHYK, Serhy (eds.): *Europe's Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union*. New York, Palgrave Macmillan 2008, s. 31-49.

OBYDENKOVA, Anastassia: *New Regionalism and Regional Integration: the Role of National Institutions*. Cambridge Review of International Affairs, 19, 2005, č. 4, s. 589-610. (www.ebscohost.com)

PAYNE, Anthony – GAMBLE, Andrew: *Introduction: The Political Economy of Regionalism and World Order*. In: GAMBLE, Andrew – PAYNE, Anthony (eds.): *Regionalism & World Order*. London, Macmillan Press Ltd. 1996, s. 1-20.

PEREPELITSIA, Hryhoriy: *The Institutional Approach to Cooperation in Regional Security*. In: *Ukraine and Regional Co-operation in Security: Looking Ahead*. 11th Partnership for Peace International Research Seminar. Rome, NATO Defense College 2003, s. 87-95.

PEREPELYTSIA, Grigoriy: *The Policy of Ukraine towards the BSEC and the Black Sea Region*. In: MANOLI, Panagiota (ed.): *Unfolding the Black Sea Economic Cooperation, Views from the Region*. Athens, International Centre for Black Sea Studies ICBSS 2007, s. 141-156. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

PEREPELYTSIA, Grigoriy: *NATO and Ukraine: At the Crossroads*. Military Technology, 1/2008, s. 240-242. (www.ebscohost.com)

PEUCH, Jean-Christophe: *Ukraine: Regional Leaders Set Up Community of Democratic Choice*. Radio Free Europe/Radio Liberty, 2 December 2005, <http://www.rferl.org/content/article/1063461.html> (8. 2. 2011)

PUGLISI, Rosaria: *A window to the World? Oligarchs and Foreign Policy in Ukraine*. In: FISCHER, Sabine (ed.): *Ukraine: Quo vadis?* Chaillot Paper No. 108. Paris, Institute for Security Studies 2008, s. 55-86.

RIABCHUK, Mykola: *Ambivalence or Ambiguity? Why Ukraine Is Trapped Between East and West*. In: VELYCHENKO, Stephen (ed.): *Ukraine, the EU and Russia*. New York, Palgrave Macmillan 2007, s. 70-86.

ROTH, Mathias: *EU-Ukraine Relations after the Orange Revolution: The Role of the New Member States*. *Perspectives on European Politics and Society*, 8, 2007, č. 4, s. 505-527. (www.ebscohost.com)

RUMER, Eugene B. – SIMON, Jeffrey: *Toward a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*. Occasional Paper 3. Washington D.C., Institute for National Strategic Studies 2006. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

SARADZHYAN, Simon: *Russia's Alliances Lack Real Substance*. ISN Security Watch, 31 March 2005, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=107571&lng=en> (7. 2. 2011)

SASSE, Gwendolyn: *Conflict-Prevention in a Transition State: The Crimean Issue in Post-Soviet Ukraine*. *Nationalism and Ethnic Politics*, 8, 2002, č. 2, s. 1-26. (www.ebscohost.com)

SECRIERU, Stanislav: *Russia's Foreign Policy under Putin: „CIS Project Renewed“*. UNISCI Discussion Papers, January 2006, s. 295, <http://revistas.ucm.es/cps/16962206/articulos/UNIS0606130289A.PDF> (11. 2. 2011)

SEMENIY, Oleksiy: *Ukraine's European Policy as an Alternative Choice – Achievements, Mistakes and Prospects*. In: VELYCHENKO, Stephen (ed.): *Ukraine, the EU and Russia*. New York, Palgrave Macmillan 2007, s. 123-133.

SHERR, James: *After Yugoslavia: Whither Ukraine?* In: MÜLLER, Derek - SPILLMAN, Kurt R. - WENGERS, Andreas (eds.): *Between Russia and the West – Foreign and Security Policy of Independent Ukraine*. Zurich, Centre for Security Studies CSS 1999, s. 123-144.

SHERR, James: *The Dual Enlargements and Ukraine*. In: LIEVEN, Anatol – TRENIN, Dmitri: *Ambivalent Neighbors*. Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace 2003, s. 108-137.

SHERR, James: *Ukraine: Prospects and Risks*. Conflict Studies Research Centre, Central & Eastern Europe Series, 6/52 October 2006. Swindon, Defence Academy of the UK 2006.

SOCOR, Vladimir: *Summit Takes Stock of GUAM's Projects, Institutional Development*. The Jamestown Foundation, 20 June 2007, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=32819](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=32819), (7. 2. 2011)

SOCOR, Vladimir: *Analysis: GUAM at Ten*. Moldova.org, 20 June 2007, <http://politicom.moldova.org/news/analysis-guam-at-ten-53782-eng.html>, (9. 2. 2011)

SOCOR, VLADIMIR: *Analysis: GUAM Shows its Resilience at Batumi Summit*. Moldova.org, 9 July 2008, <http://politicom.moldova.org/news/analysis-guam-shows-its-resilience-at-batumi-summit-133189-eng.html> (9. 2. 2011)

SOLONENKO, Iryna: *The European Union as a Democracy Promoter: the Case of Ukraine*. Romanian Journal of Political Science, 5, 2005, č. 2, s. 57-70. (www.ebscohost.com)

SOLONENKO, Iryna: *European Neighborhood Policy after Four Years: Has it Had any Impact on the Reform Process in Ukraine?* National Issues & Slovak foreign political Affairs, 17, 2008, č. 4, s. 20-38.

SOLONENKO, Iryna: *A Ukrainian Perspective on the EU-Russia Relationship*. In: DULEBA, Alexander (ed.): *Searching for New Momentum in EU-Russia Relations*. Bratislava, Research Centre of the Slovak Foreign Policy Association 2009, s. 177-210.

SOLOZOBOV, Yuri: *Russia, Belarus and Kazakhstan Move Closer to Economic Union*. Russia Beyond the Headlines, 20 December 2010, http://rbth.ru/articles/2010/12/20/russia_belarus_kazakhstan_move_closer_to_economic_union05221.html (7. 2. 2011)

SÖDERBAUM, Fredrik: *Fredrik Söderbaum on the Waning State, Conceptualizing the Region and Europe as a Global Actor*. Theory Talks, Theory Talk #19, 1 October 2008, <http://www.theory-talks.org/2008/10/theory-talk-19.html> (2.9. 2010)

SPÂNU, Vlad: *GUAM: Background, Organization's future and Ukraine's Role*. Moldova.org, 16 October 2008, <http://politicom.moldova.org/news/guam-background-organizations-future-and-ukraines-role-157816-eng.html> (9. 2. 2011)

SPINDLER, Manuela: *New Regionalism and the Construction of Global Order*. Working Paper No. 93/2. Coventry, Centre for the Study of Globalization and Regionalisation CSGR 2002, http://wrap.warwick.ac.uk/2025/1/WRAP_Spindler_wp9302.pdf (2. 9. 2010)

STEINMETZOVÁ, Dana: *Regionalismus a globalizace*. In: *Nový regionalismus ve světě a v Evropě/New Regionalism from a Global and European Perspective*. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Praha, Vysoká škola ekonomická v Praze 2005, s. 27-32.

STŘÍTECKÝ, Vít: *Challenges for the Black Sea Region*. In: *BSEC 15th Anniversary Summit, Setting Sail for New Horizons*. International Economic Issues, 7, 2007, č. 6 (Special Edition), s. 60-65.

SUSHKO, Oleksandr: *Ukraine's Search for a Regional Foreign Policy*. PONARS Policy Memo No. 377. Centre for Peace, Conversion, and Foreign Policy of Ukraine, December 2005, s. 65-70, http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pm_0377.pdf (19. 3. 2011)

TEMIROV, Yuri: *Security in the Black Sea Region: Military Threats & Potential*. In: ALDIS, Anne (ed.): *Security in the Black Sea Region: Perspectives & Priorities*. Camberlay Surray, Conflict studies research centre 2001, s. 42-46.

The Black Sea Between the EU and Russia – Security, Energy, Democracy. 134th Bergedorf Round Table, June 23-25, 2006, Odessa/Bergedorfer Gesprächskreis. Edition Körber Stiftung, Hamburg 2007.

The Format and Dynamics of Ukraine's Political Regime after the 2010 Presidential Elections. Political Risks and Political Stability in Ukraine, Issue 5. Kyiv, Ukrainian Center for Independent Political Research UCIPR 2010, http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/Political_risks5_May2010e.pdf (8. 3. 2011)

TORBAKOV, Igor: *Russia, CIS future questioned*. Eurasianet, 13 March 2008, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=54150&lng=en> (7. 2. 2011)

TRENIN, Dmitri: *Russia's Perspective on the Wider Black Sea Region*. In: HAMILTON, Daniel – MANGOTT, Gerhard (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. Washington D.C., Centre for Transatlantic Relations 2008, s. 103-117. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)

TRENIN, Dmitri: *The Initial Outcomes of the Foreign Policy of Viktor Yanukovich*. The Institute of World Policy, 4 June 2010, http://www.carnegie.ru/publications/?fa=40946&zoom_highlight=ukraine (14. 9. 2010)

TSARDANIDIS, Charalambos: *The BSEC: From New Regionalism to Inter-regionalism?* Agora Without Frontiers, 10, 2005, č. 4, s. 362-391, <http://www.idec.gr/iier/new/tomos10/TSARDANIDIS.pdf> (2. 9. 2010)

TSIRDYA, Bogdan: *GUAM Back to Life?* RIA Novosti, 30 August 2010, http://en.rian.ru/international_affairs/20100830/160392437.html (5. 2. 2011)

TUSIČIŠNY, Andrej: *Regionálne organizácie a ich vplyv na bezpečnosť*. In: Lupták, Ľubomír et al.: *Panoráma bezpečnostného globálneho prostredia 2006-2007*. Bratislava, Ministerstvo obrany SR 2007, s. 599-607, http://www.tusicisny.com/vyskum/regionalne_organizacie_panorama_07.pdf (5. 11. 2010)

Ukraine: Current Developments and Foreign Policy Priorities Debate with Arseniy Yatsenyuk. Carnegie Endowment for International Peace, 30 April 2007, <http://www.carnegieendowment.org/files/YATSENYUK.pdf> (19. 3. 2011)

VAHABOV, Tamerlan: *Ukraine: a Challenge for U.S., EU & NATO Regional Policy*. Caucasian Review of International Affairs, 4, 2010, č. 3, http://cria-online.org/12_8.html (24. 9. 2010)

VALASEK, Tomas: *Why Ukraine Matters to Europe*. London, Centre for European Reform 2008.

- VAN LANGENHOVE, Luk: *Regionalism as a Political Vision – Possibilities and Limits of the Global Approach to the Issues of Regional Integration*. In: *Nový regionalismus ve světě a v Evropě/New Regionalism from a Global and European Perspective*. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Praha, Vysoká škola ekonomická v Praze – Centrum evropských studií 2005, s. 17-26.
- VELA, Justin: *Ethnic Tensions Rise in the First Presidential Vote since the Orange Revolution*. New Statesman, 8 February 2010. (www.ebscohost.com)
- VERNYGORA, Vlad – CHABAN, Natalia: *New Europe and its Neo-regionalism: a Working Case of the 'Community of Democratic Choice'*. TRAMES, 12, 2008, č. 2, s. 127-150. (www.ebscohost.com)
- WÆVER, Ole – HÅKAN, Wiberg: *Baltic Sea/Black Sea. Regionalization on the Fringes of the „New Europe“*. In: *Regionalism – Concepts and Approaches at the Turn of the Century*. Bucharest, Romanian Institute of International Studies 1995, s. 202-228.
- WEITZ, Richard: *GUAM and the Georgian War*. Central Asia-Caucasus Analyst, 20 August 2008, s. 12-14. (<http://www.isn.ethz.ch/isn/>)
- WILSON, Andrew: *The Ukrainians: Unexpected Nation*. New Haven and London, Yale University Press 2000.
- WILSON, Andrew: *The East Europeans: Ukraine, Belarus and Moldova*. In.: WHITE, Stephen – BATT, Judy – LEWIS, Paul G. (eds.): *Developments in Central and East European Politics*. Durham, Duke University Press 2007, s. 90-109.
- WOLCZUK, Kataryna: *Implementation without Coordination: The Impact of EU Conditionality on Ukraine under the European Neighbourhood Policy*. Europe-Asia Studies, 61, 2009, č. 2, s. 187-211. (www.ebscohost.com)
- WOLCZUK, Roman: *Ukraine's Foreign and Security Policy 1991-2000*. London, Routledge Curzon 2003.
- WYDRA, Doris: *The Crimea Conundrum: the Tug of War Between Russia and Ukraine on the Questions of Autonomy and Self-Determination*. International Journal on Minority and Group Rights, 10, 2004, s. 111-130. (www.ebscohost.com)
- YAZ' KOVA, Alla A.: *Black Sea Area – an Important Direction of Subregional Cooperation*. In: *Regionalism – Concepts and Approaches at the Turn of the Century*. Bucharest, Romanian Institute of International Studies 1995, s. 169-173.
- YEKELCHYK, Serhy: *Ukraine: Birth of a Modern Nation*. New York, Oxford University Press 2007.

